

Periodica Oeconomica

PERIODICA OECONOMICA

2010. NOVEMBER
III. ÉVF., 2. SZÁM

TANULMÁNYOK A GAZDASÁGTUDOMÁNY KÖRÉBŐL

Szerkesztőbizottság:

Elnök:

SZLÁVIK JÁNOS

Tagok:

COLLINS, J. MARKHAM
HOLLÓNÉ KACSÓ ERZSÉBET
KÁDEK ISTVÁN
KOVÁCS TIBOR
PAPANÉK GÁBOR
ZÁM ÉVA

Szerkesztő:

NOVOTNY ÁDÁM

*Gazdaságtudományi Intézet
Eszterházy Károly Főiskola
3300 Eger, Egészségház u. 4.
novadam@ektf.hu*

Szerkesztőasszisztens:

CSUGÁNY JULIANNA

EGER, 2010

PERIODICA OECONOMICA

NOVEMBER 2010
VOL. 3, ISSUE 2

RESEARCH PAPERS
FROM THE FIELD OF
ECONOMIC SCIENCE

Editorial Board:

Head:

János SZLÁVIK

Members:

J. Markham COLLINS

Erzsébet H. KACSÓ

István KÁDEK

Tibor KOVÁCS

Gábor PAPANÉK

Éva ZÁM

Editor:

Adam NOVOTNY

*Institute of Economic Science
Eszterházy Károly College
H-3300 Eger, Egészségház u. 4.
novadam@ektf.hu*

Editorial Assistant:

Julianna CSUGÁNY

EGER, 2010

ISSN 2060-9078 (Print)

ISSN 2060-9086 (Online)

A PO online kiadása elérhető a <http://www.gti.ektf.hu/po.html> címen.

A kiadásért felelős
az Eszterházy Károly Főiskola rektora
Megjelent az EKF Líceum Kiadó gondozásában
Igazgató: Kis-Tóth Lajos
Felelős szerkesztő: Zimányi Árpád
Műszaki szerkesztő: Nagy Sándorné
PO logó terv: Juhász Attila

Megjelent: 2010. november   Példányszám: 50

Készült: az Eszterházy Károly Főiskola nyomdájában, Egerben

PERIODICA OECONOMICA

Köszöntjük az Olvasót!

Jelen kiadványunk tíz írása sokszínű képet ad az olvasónak arról, hogy kutatóink, oktatóink a tudomány mely területein kutatnak. Három felsőoktatási intézmény – Eszterházy Károly Főiskola; Budapesti Műszaki- és Gazdaságtudományi Egyetem és a Szent István Egyetem – foglalkoztatja szerzőinket.

Az írások közül négy a tágan vett fenntarthatóság témakörében született. Ezen belül kettő (Szlávik János – Füle Miklós: „A vállalatok társadalmi felelősségvállalása – elmélet és gyakorlat”; Csáfor Hajnalka: „Mennyire felelősek az Észak-magyarországi régió vállalatai?”) a vállalatok társadalmi felelősségvállalását (CSR) vizsgálja. Az írások háttérében széleskörű EU-s kutatás van, és egyaránt érintenek elméleti kérdéseket és ismertetnek gyakorlati tapasztalatokat. Jelen évezredünk első évtizedének utolsó harmadának világgazdasági történései élesen vetik fel a magánvállalatok és az állam viszonyának jövőjét. Egyre világosabban látszik, hogy a demokratikus állammal együttműködő, a társadalmilag felelős vállalat irányába történhet az elmozdulás. A CSR nem lehet csupán szimpla „PR” vagy marketingeszköz, egyre inkább új rendszer-specifikus eszközzé kell válnia.

E körbe tartozó, de más és szélesebb kört érintő a következő két írás (Bartus Gábor: „Fenntarthatóság és társadalmi igazságosság”; Kovács Tamás: „A bizalom szerepe és helye az érzelmi intelligenciában”). A társadalmi igazságosság a közgazdasági fővonaltól igen távol esett, mintha a profittermelés mindenkor és megkérdőjelezhetetlenül legitim, így igazságos is lenne. Smith a modern közgazdaságtan atyja több mint 200 éve a profittermelés legitimitását a „láthatatlan kéz” jótékony hatásán keresztül a közjóhoz kötötte. Annak is 90 éve már, hogy Pigou angol közgazdász a magán- és társadalmi költségek vizsgálata kapcsán az externáliák fogalmának és hatásmechanizmusának leírásával bizonyította azt, hogy ha a gazdálkodás során a magánköltség és magánprofit a mozgató, a közjó helyett a termelés egyre több „közrosszat” produkál. A jövő gazdaságstratégiájának részét kell tehát, hogy képezzék ilyen tényezők, mint a társadalmi felelősség, a társadalmi igazságosság és az ezekkel szorosan összefüggő egymás iránti bizalom.

Kiadványunk következő tanulmánya (Szira Zoltán: „A Pest megyei önkormányzatok hulladékgazdálkodási gyakorlata”) a települések

hulladékgyűjtését elemzi, amely tágabb összefüggésben az erőforrás-gazdálkodás, a fenntarthatóság része. A „fenntartható” szókapcsolat (Csorba László: „Verseny és intézményesülés: milyen intézmények a fenntarthatóak?”) az idézett tanulmányban nem a „sustainability”-nek felel meg, hanem a köznap Magyar „fenntartható-folytatható” értelmezésnek. Megjegyzendő, hogy ez gyakran előfordul és nem ritkán tartalmi keveredést is okoz.

A gazdaság meghatározó alkotója a humán tőke, az élők munkája, maga az ember. A következő két tanulmány (Kádek István: „Gazdasági tanárképzés Egerben – tapasztalatok és megújulási törekvések”; M. Vas István: „A munkaerő tudományos alapú kiválasztásának fejlődése a 19. századtól napjainkig”) a munkaerővel, illetve a munkaerő képzésével, illetve a képzők, a tanárok képzésével foglalkozik. A gazdasági tanárképzés, amely nagy szerepet játszott és játszik napjainkban is az EKF-en, nagyban hozzájárulhat az Észak-Magyarországi Régió gazdasági fejlődéséhez is.

Kiadványunk két utolsó fejezete (Sipos Ágnes: „Az önálló Magyar jegybank születése mint a 20-as évek gazdasági stabilizációjának kulcsfontosságú eleme”; Tóth Éva: „Az ékírástól az elektronikus levél”) a Magyar jegybank történetével, illetve az írásbeli kommunikációval foglalkozik.

Abban a reményben készítettük el a *Periodica Oeconomica*-t, hogy ez a sokszínű kötet kellően érdekes és hasznos az olvasónak és egyaránt segíti a kutató és oktató munkájában is.

Dr. Szlávik János DSc.

dékan

Eszterházy Károly Főiskola,

Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar

egyetemi tanár

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem,

Környezetgazdaságtan Tanszék

A társadalomért felelős vállalat¹

SZLÁVIK JÁNOS^a - FÜLE MIKLÓS^b

^a*Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaságtudományi Intézet
Közgazdaságtan és Jog Tanszék, Egészségház u. 4, Eger 3300
szlavik@ektf.hu*

^b*Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem,
Környezetgazdaságtan Tanszék, Stoczek u. 2., Budapest 1111
fulem@eik.bme.hu*

A CSR (Corporate Social Responsibility – a Vállalatok Társadalmi Felelősségvállalása) abból a paradigmából indul ki, hogy a gazdálkodás egységeinek (cégek, szervezetek) felelőssége szélesebb, mint a rendelkezésük alá tartozó tőke jövedelmezőségének biztosítása. Minden gazdálkodó szervezet – akarva, nem akarva – hatással van arra a társadalmi, technológiai és természeti közegre, amely gazdasági aktivitásának keretét jelenti. A CSR alapgondolata szerint törekedni kell ezen hatások negatívumainak minimalizására, illetve a pozitívumok maximalizására. Ez a törekvés egyben azt is jelenti, hogy a CSR szellemében működő gazdasági szervezetek együtt kezelik a globális, nagyregionális és a helyi, kisregionális hatásaik következményeit.

Írásunkban egyrészt megvizsgáljuk, hogy mi indokolja a CSR-gondolat térhódítását, az EU szintjén milyen motivációkkal találkozhatunk, másrészt néhány hazai vállalat példáján keresztül bemutatjuk, hogy ez a folyamat milyen konkrétumokat produkált eddig Magyarországon.

Kulcsszavak: társadalmi felelősség vállalás, fenntarthatóság globális és lokális szintjei, CSR és profitabilitás

---

1. Bevezetés

Az egyes történeti korokban eltérő súllyal szerepelt a társadalmak működési mechanizmusában az állam, az üzleti szféra és a civil társadalom szerepvállalása. A szerkezet folyamatosan változott és változik, ennek jele a CSR (Corporate Social Responsibility), a vállalatok társadalmi felelősségvállalása néven ismertté vált konstrukció is.

Az utóbbi években több olyan terület is előtérbe került, ahol az állami szerepvállalás nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket (hogy az állam, mint konstrukció volt a hibás, vagy a remények voltak megalapozatlanok – ezen lehet vitatkozni) és fölmerült annak a lehetősége, hogy az eredetileg az állam által gyakorolt funkciók egy részét nem tudná-e a gazdálkodó szektor, vagy a civil szféra átvenni. Ilyen területek a környezetvédelem meglehetősen szerteágazó rendszere, vagy a foglalkoztatás kérdései.

---

¹ A munka szakmai tartalma kapcsolódik a "Minőségorientált, összehangolt oktatási és K+F+I stratégia, valamint működési modell kidolgozása a Műegyetemen" c. projekt szakmai célkitűzéseinek megvalósításához. A projekt megvalósítását az ÚMFT TÁMOP-4.2.1/B-09/1/KMR-2010-0002 programja támogatja."

A vita folyik, így eredményről nem lehet beszámolni, de azon érdemes elgondolkozni, hogy a jelzett funkciócsere egyáltalán mire terjedhetne ki. A környezeti kérdésekben (a környezetet a már többé-kevésbé elfogadott természetes-, technológiai- és társadalmi környezet osztatban értve) például kezd beépülni a közgondolkodásba az a megközelítés, miszerint a vállalatok tevékenységük során nemcsak a jogi szabályozás által kijelölt környezeti felelősséget kell, hogy viseljék. E szerint a felfogás szerint például a természeti tőke használatával a használó automatikusan felelősséggel tartozik az igénybe vett tőkerész „állagmegóvásáért”, a tőke csökkenésének, majd megszűnésének megakadályozásáért. Ez a felelősség független attól, hogy a szabályozóknak sikerült-e maradéktalanul megfogalmazni a jogi keretek között a követendő magatartást.

Érdemes egy cikk erejéig megnézni, hogy Magyarországon hol tart ez a folyamat és ez a szemlélet, van-e realitása a fenti normarendszernek.

2. A CSR tartalma

A vállalatok társadalmi felelősségvállalása – az Európai Bizottság által elfogadott definíció szerint – olyan eljárás, amelynek révén a vállalatok önkéntes alapon társadalmi és környezeti szempontokat építenek be gazdasági működésükbe és az érdekelt felekkel (a stakeholderekkel) való kapcsolatrendszerükbe. A CSR két fontos eleme tehát az önkéntesség és a szabályozáson, előírásokon túl vállalt kötelezettségek.

A szigorodó előírások következménye, hogy amit önkéntesen és kötelezettségein felül vállal egy vállalat, az folyamatosan válik az előírások részévé. A CSR-ra ezért, mint folyamatosan megújuló, „*egy lépéssel a szabályozás előtt járó*”, dinamikus – a környezetmenedzsmentben is egyre inkább elvárt – proaktív stratégiára kell tekintenünk. A CSR mint fogalom még a XXI. század elején is idegenül hat számos gazdasági szereplő és gazdasági elemző számára, holott már az 1960-as években megkezdődött a mai értelemben vett fogalom használata.

Az 1970-es években számos értelmezés, definíció született. Milton Friedman amerikai Nobel-díjas professzor a vállalati társadalmi felelősségvállalás első kezdeményezéseire reagálva 1970-ben még azt állította, hogy a vállalatok egyedül a profit növeléséért felelősek. Érvelését úgy is értelmezhetjük, hogy az ettől eltérő magatartást tartja felelőtlennek, hiszen a vállalati többletkiadások, például a környezetvédelemre vagy a hátrányos helyzetűek foglalkoztatására fordítottak, a tulajdonosok vagyonának pazarlását jelentik. Friedman megkérdőjelezi a vállalati felelősség létét. Mint írja, csak személyek, tehát a vállalatvezetők lehetnek felelősek, ők pedig a tulajdonosoknak tartoznak felelősséggel. A profit maximalizáláson túli felelősséget nemcsak a vállalat részéről tartja megengedhetetlennek, hanem általa – a politikai mechanizmusok, az állami szerepkör egy részének átvétele miatt – a szabad piac működését is veszélyeztetve látja.

1970, amikor Friedman ezt a sokat idézett megállapítást megfogalmazta, nagyon sajátos év volt. 1970 a környezetpolitika szempontjából fordulópontnak tekinthető. A gazdaságot és társadalmat környezeti oldalról egyaránt szorító igény hatására ugyanis az addig korántsem környezetbarátságáról ismert amerikai elnök (Richard Nixon) környezetvédelmi ügynökséget hozott létre a kormányon belül (EPA), az USA-ban elfogadták az első környezetvédelmi törvényeket (levegő, víz), amerikai egyetemisták kezdeményezéseként pedig társadalmi mozgalom indult a Föld megmentéséért (Föld Napja).

1972-ben összeült az első ENSZ Környezetvédelmi Világértekezlet Stockholmban, és 1973-ban az Európai Közösség is elindította az első környezetvédelmi akcióprogramját. Ez esetben Friedman valószínűleg nagyon is a napi történéseket, illetve a 60-as évek előzményeit nézte, és nem érzékelte a közeledő változásokat. A CSR tartalmi fejlődésének részletes kifejtése a könyv 2.1 fejezetében található.

A 70-es évek után a multinacionális vállalatok befolyásának erősödésével tulajdonképpen a friedmani megállapítások ellenkezője következett be. A vállalatok társadalmi felelősségvállalása – egyre több példa is ezt igazolja a stratégiai versenyképesség szempontjából – elengedhetetlen a profitabilitás biztosításához. Az ipari balesetek, a vállalati botrányok, fogyasztói bojkottok sok vállalat pénzügyi eredményességét rendítették meg. A defenzív megközelítésen túllépve egyre több vállalat lát lehetőséget új vevőkör megnyerésére környezeti, társadalmi felelősségvállalásának hirdetése révén. Az 1980-as években egyfajta konvergencia figyelhető meg a CSR tárgyalásában. Kevesebb a használatos definíció, ugyanakkor egyre több kutatás foglalkozik a témával, és megjelennek hasonló, de határozottan másképpen értelmezett fogalmak pl. Corporate Citizenship) is. Carroll a vállalati társadalmi felelősségvállalás kialakulását és területeit vizsgálva arra a következtetésre jut, hogy a CSR-nak négy szintje különböztethető meg (Carroll [1981]). Az első szint nem más, mint a pénzügyi felelősség, vagyis Friedman véleményének is megfelelően a vállalat működésének alapja a profit. A következő szint a jogi előírásoknak való megfelelés. Ez egyfelől konfliktusban is lehet az első céllal, másfelől az első szint elérhető a második teljesítése nélkül is (például a környezetvédelem esetében bírság fizetése esetén). Az Európai Unió által elfogadott értelmezés szerint az első két szint teljesítése még nem tartozik a CSR körébe, hiszen csak a szabályozáson túlmutató tevékenységet sorolják ide.

A harmadik szint a társadalom által elvárt etikus viselkedés, amely túlmutat a jogi előírásoknak való megfelelésen. A legfelső szint a filantropikus felelősség, amely nem alapvető elvárás, inkább csak kívánalom a társadalom vagy egyes csoportok részéről. A kezdetben Észak-Amerikában elterjedt CSR az utóbbi években kiemelt figyelmet kapott Európában is mind a vállalati, mind a kormányzati, mind pedig az akadémiai szektor részéről. Ennek első jele Nagy-Britanniában a „Business in the Community” nevű szervezet megalakulása a 80-as években (Nagy-Britannia azóta is élen jár

ezen a területen). 1996-ban a CSR Europe szervezet is létrejött, amelynek célja a CSR népszerűsítése, elterjesztése az európai vállalatok körében, s amely szervezetnek számos európai országban működik tagszervezete.

Annak ellenére, hogy a téma tárgyalása hosszú időre nyúlik vissza, napjainkban is sokféle értelmezés él. Ennek oka, hogy nagyon összetett, etikai, értékrendbeli kérdéseket is érintő, jellegénél fogva kevésbé szabályozott fogalomról van szó. Az Európában elfogadott megközelítést alapul véve, a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának lényegi elemei az önkéntesség, a szabályozáson túl vállalt kötelezettségek és a vállalati érdekelt felekkel való kapcsolat szem előtt tartása (European Commission, 2001).

Az Európai Unió a fenntartható fejlődési stratégia (Commission of The European Communities, Göteborg, 2001) és a lisszaboni cél – a világ legversenyképesebb, dinamikus tudás alapú társadalmává válni – elérésének egyik fontos eszközét látja a CSR érvényre juttatásában.

2001-ben az Európai Bizottság kiadta a CSR európai kereteinek kialakítását célzó Zöld Könyvet („Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility” – Európai keretek a vállalatok társadalmi felelősségének kialakításáért (European Commission, 2001). A vitaanyag célja párbeszéd kezdeményezése a témáról és az Európai Unióban elfogadott közös álláspont kialakítása. A Zöld Könyvet az EU döntéshozó szervei és a tagállamok részéről széles körben üdvözölték. A különböző szereplők azonban eltérő véleményeket hangsúlyoztak:

- *A vállalkozók* a CSR önkéntes jellegét és a fenntartható fejlődési stratégiába való integrálását emelték ki. Nem tartották helyesnek a CSR EU-szintű szabályozását, hiszen ez a tevékenység önkéntes jellegével ellentétes és akadályozhatná a globális koordináció sikerét is.
- *A befektetők* a vállalati gyakorlat nyitottságának és átláthatóságának továbbfejlesztését emelték ki, különösen a társadalmilag felelős befektetési alapok, kiemelten a nyugdíjalapok esetében.
- *A szakszervezetek* és civil szervezetek ugyanakkor keretszabályozást sürgették az érintettek bevonásával. Fontosnak tartották annak biztosítását, hogy a vállalatokat felelősségre lehessen vonni tevékenységük kedvezőtlen szociális és környezeti hatása miatt.
- *A fogyasztói szervezetek* a megbízható és teljes körű információ fontosságát emelték ki.
- *Az Európai Tanács* 2001. december 3-i határozatában hangsúlyozta, hogy a CSR nemcsak az erősebb társadalmi kohézióhoz, a környezetvédelemhez és az alapvető emberi jogok tiszteletben tartásához járul hozzá, hanem a kis- és középvállalkozásoktól a multinacionális cégekig mindenfajta üzleti tevékenység versenyképességének javításához a tevékenységek minden ágazatában.

- Az *Európai Parlament* a CSR fő irányvonallá tételét javasolta (különösen a regionális és szociális pénzalapok kezelésében).

A CSR koncepcióját alapvetően a multinacionális vállalatok fejlesztették ki, kiemelt feladat azonban a CSR-szemponatok érvényre juttatása a kis- és közepes vállalkozások esetében. A jelzett EU-dokumentum úgy ítéli meg, hogy mivel a kis- és középvállalatok a multinacionális cégekhez képest kevésbé bonyolultak, és esetükben erős a tulajdonosi szerepvállalás, ezek a vállalkozások gyakran intuitívabbak, és informálisabban tudják kezelni a társadalomra gyakorolt hatásokat, mint a nagyvállalatok.

Az utóbbi időben megvizsgált európai kis-, illetve középvállalatok mintegy fele jelezte, hogy társadalmilag és környezeti szempontból felelős tevékenységet folytat az érdekelt felek szempontjait szem előtt tartva. Közösségi és társadalmi elkötelezettségük lokálisnak, természetében esetlegesen nevezhető, és nem kötődik üzleti stratégiájukhoz. A fő hajtóerő általában a tulajdonos/vállalatvezető etikai megfontolásai, bár számos kis- és középvállalat felismerte az olyan üzleti hasznokat is, mint az ügyfelekkel vagy a helyi közösséggel való jó kapcsolat.

További lépésként a Zöld Könyv kiadása mellett fórumot hoztak létre a dialógus elindítására. Fontos megemlíteni, hogy az EU fontosnak tartja, hogy az újonnan csatlakozott országokat is bevonja a CSR-ról kialakuló párbeszédbe, és ezáltal is számos új szempont épül be a téma tárgyalásába.

A CSR térhódításának több oka is azonosítható: egyrészt a jogi szabályozás sok esetben nem elégséges a fenntarthatósági, környezeti problémák kezelésére. Ezért szükség van a globális gazdaságban egyre nagyobb szerepet kapó vállalatok intenzívebb bevonására, szabályozáson túlmutató, önkéntes szerepvállalására is.

A gazdasági teljesítmény elsődlegessége mellett a társadalmi felelősségvállalás – amelybe a környezet iránti felelősség is beletartozik – újabb esélyt ad arra, hogy a vállalatok környezeti teljesítménye is javuljon. A társadalmi felelősség kontextusába ágyazva a környezetvédelemben a vállalatok talán több lehetőséget látnak. A társadalmi felelősségvállalás hatásosan beépíthető a vállalat imázsának formálásába, közvetlen módon szolgálja a helyi közösséggel való jó kapcsolat kiépítését, fenntartását, valamint – a dolgozók motiválása, az üzleti partnerekkel való jobb kapcsolat révén – a gazdasági versenyképességet is javíthatja.

Fontosnak tartjuk azonban felvetni azt a sejtést, hogy a jóléti állam, a szociális piacgazdaság és a dokumentumokban esetenként megjelenő ökoszociális piacgazdaság fogalma akkor telhet meg újra hatékony tartalommal, ha a társadalmi felelősség (és ennek finanszírozása is) megoszlik a kormányzat és az üzleti szféra között.

Ilyen stratégiai rendszerben kezelve, a CSR mint fogalom és mint folyamat sikeresen juthat eredményre, míg különben e ma divatos fogalom kiüresedve elenyészik. Napjaink pénzügyi és gazdasági válságperiódusában az állam és a

vállalatok új típusú kooperatív együttműködése a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának egy új formáját hozhatja létre.

3. A vállalati gyakorlat

Az alábbiakban két hazai nagyvállalat példáján keresztül mutatjuk be, hogy a – méretüknél fogva – komoly nemzetgazdasági befolyással rendelkező cégek miként értelmezik a vállalati társadalmi felelősség fogalmát. A kiválasztás nem reprezentatív, azonban igyekeztünk termelő és szolgáltató, nemzetközi és magyar tulajdonosi többségű vállalatokat megkeresni. A vállalati anyagok, illetve a szerzők által összeállított kérdéssorra adott válaszok alapján kapott kép szerint a CSR a nagyvállalatoknál nem egy merev standardként értelmezett folyamat, amit egy jól definiált algoritmus szerint alakítanak az érintett cégek. A társadalmi felelősségvállalás a hagyományos profitabilitási logikának és kommunikációs stratégiának éppúgy része, mint ahogy fellelhetők benne a filantrópizmus nyomai is. A bemutatott – a hazai gyakorlatot korántsem lefedő – példák bátorítást adhatnak azoknak a cégeknek, amelyek még nem alkalmazzák ezt a viszonylag új eszközt. A CSR javíthat azon az általános, a saját belső állapotán túl az őt körülvevő működési közeg szintjét is emelő vállalati teljesítményen, amely minden hosszú távon, stratégiában gondolkozó gazdasági szereplő célja kell, hogy legyen

Audi Hungaria Motor Kft.

Az Audi Hungaria Motor Kft. (Audi Hungaria) az Audi AG 100%-os leányvállalataként jött létre 1993-ban Győrben. A telephelyről szóló döntést egy kiterjedt vizsgálati szakasz előzte meg, melynek során közel 180 lehetséges telephelyet vizsgáltak meg Európa-szerte a döntéshozók. A Győr melletti döntésben jelentős szerepet játszott többek között a város kedvező logisztikai helyzete, a rendelkezésre álló jól képzett munkaerő és annak magas flexibilitása. Az Audi Hungaria termelési profilja alapvetően négy fő területre osztható. Az egyik ezek közül a motorgyártás, mely magában foglalja a motorkomponensek mechanikus megmunkálását, továbbá azok kész motorrá történő összeszerelését. A vállalat a Volkswagen-konzern központi motorszállítója, termelési darabszámait tekintve pedig a világ egyik legnagyobb motorgyára. A gyártott termékek köre a négy- és öthengeres soros, továbbá hat-, nyolc-, tíz- és tizenkét hengeres V-elrendezésű motorokat tartalmazza. További jelentős tevékenysége a vállalatnak a személygépjármű-összeszerelés, melynek keretében az Audi TT Coupé, Roadster, illetve A3 Cabriolet modellek gyártása történik.

Az Audi Hungaria stratégiai célként kezeli a környezetvédelem kérdését, kiemelt jelentőségű a környezeti teljesítmény folyamatosan magas szinten tartása. Ennek hatékony megvalósítása csak rendszerszinten menedzselt módon képzelhető el. Ezt szolgálja a működő környezetmenedzsment-rendszer, mely a nemzetközi ISO 14001 szabvány, illetve az európai uniós

EMAS-rendelet szerint is tanúsításra, hitelesítésre került. A rendszerszinten garantált magas fokú környezeti teljesítményt példázza a hulladékok újrahasznosítási rátája, mely 2008-ban közel 98% volt.

Az Audi Hungaria társadalmi felelősségvállalása

A társadalmi felelősségvállalás (CSR) az Audi Hungaria alapítása óta kiemelt szerepet tölt be a vállalat működésében. A társadalmi felelősségvállalás kérdése a fenntarthatóság vonatkozásában kerül vizsgálatra, azaz a környezeti, társadalmi és gazdasági kérdések integrált módon kerülnek elemzésre és menedzselésre. A társadalmi felelősség kérdése a konszern legmagasabb szintjén definiált és rendszerbe illesztett, az Audi Hungaria környezeti politikájának integráns része.

A CSR-ral kapcsolatos kezdeményezések alapvetően több szakterület együttműködésével valósulnak meg, a megfelelő döntéshozatalról egy kifejezetten ezzel a kérdéssel foglalkozó bizottság gondoskodik. A társadalmi felelősségvállalással kapcsolatos intézkedéseinket rendszeresen közzétesszük a vállalat internetes honlapján továbbá kommunikáljuk Éves Jelentésünkben és Környezetvédelmi Nyilatkozatunkban. Az Audi Hungaria CSR-tevékenysége a kultúra, az oktatás, az egészségügy, továbbá a közlekedésbiztonság támogatásán túl kitér a munkavállalókkal kapcsolatos intézkedésekre is. A vállalat fennállása óta számos ezzel kapcsolatos jó példát említhetünk. Az AUDI HUNGARIA MOTOR Kft. számára mindig is kiemelt fontosságú, stratégiai cél volt a felsőoktatás támogatása.

Az elkötelezettség két célt szolgál: támogatni és segíteni a felsőoktatási intézményeket, hogy a gyakorlati ismereteket jobban elsajátíthassák a hallgatók és biztosítani a vállalat számára oly fontos magasan képzett munkaerőt. A fenti (két) célt szolgálja a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemmel (BME) és a győri Széchenyi István Egyetemmel (SZE) közösen létrehozott AUDI HUNGARIA INTÉZET. A szervezet legfontosabb célja a tudomány és gyakorlat közötti tudástranszfer erősítése, az elméleti és gyakorlati képzés harmóniájának megteremtése, valamint az egyetemi mérnökhallgatók német nyelvtudásának fejlesztése.

Az oktatás magas színvonalának és gyakorlati jellegének biztosítása végett a 2006-os esztendőben egy első generációs TT-Roadster típusú személygépkocsit adományozott a vállalat a Lukács Sándor Mechatronikai és Gépészeti Szakközépiskolának. Az iskola hallgatói – egy, a vállalati arculatnak megfelelően kialakított oktatóteremben – tanulmányozhatják az autó felépítését és alkatrészeit, így szerezve a későbbi, gyakorlati életben hasznosítható, értékes ismereteket. Az oktatási intézményben végző hallgatók így módon versenyképesebben léphetnek a munkaerőpiacra, és értékes, magasan kvalifikált munkaerőt jelenthetnek az Audi Hungaria számára is.

A vállalat évek óta rendszeresen adományoz számítógépeket különböző oktatási és szociális intézményeknek. A számítógépek adományozása 2002 óta tart, azóta több száz számítógép került kiosztásra.

A vállalatnál összegyűlt tapasztalatok hatékony átadása érdekében 2006-ban egy gyakorlatorientált jegyzetet készített a Környezetmenedzsment Osztály a környezeti teljesítmény mérésének és javításának módozatairól. A jegyzet elméleti részeit mindenütt, a vállalati működésből vett gyakorlati példák támasztják alá. A Széchenyi István Egyetem környezetmérnöki fakultásán az elkészült jegyzet alapján egy teljesen új tárgy is kidolgozásra és a tanrendbe illesztésre került.

Az Audi Hungaria munkatársai egy vezetői fórum keretében építettek társadalmi munkában játszótérrel Magyarország legnagyobb óvodájának Gödön. Az ország egyik legnagyobb szociális intézményének számító óvodát mintegy 400 gyerek látogatja. Az Audi Hungaria immár évekre visszamenőleg támogatja a Győri Nyár Fesztivál kulturális rendezvény megszervezését. A vállalat a helyi kezdeményezések támogatásán túl mindig is fontosnak tartotta az egyetemes kultúra felkarolását is. Ezt tanúsítja a Győri Balett, a városi kulturális programok és szórakoztató rendezvények, továbbá sportesemények támogatása is.

Az Audi Hungaria 2008-ban megalapította az Audi Hungaria Belsőégésű Motorok Tanszéket a Széchenyi István Egyetemen. A Tanszék oktatási profilja Magyarországon gyakorlatilag egyedülálló. A motortechnológiát, gyártási folyamatokat és struktúrákat, továbbá terméktechnológiát is magában foglaló elméleti ismeretek mellett nagy hangsúlyt fektetnek a gyakorlati képzésre is. A Tanszék oktatási tevékenysége mellett kiemelt figyelmet fordít az általános ismeretterjesztő munkára is, melynek keretében nyílt szakmai előadásorozatot indított. Az Audi Hungaria a közlekedésbiztonság javítása érdekében 2008 során egy különleges felszereltségű Audi TTS Coupé típusú gépjárművet bocsátott a területileg illetékes Rendőr-főkapitányság rendelkezésére. A fehér színű gépjármű teljes mértékben a rendőrség igényeinek megfelelően készült. A vállalat 2005 folyamán már egy első generációs TT Coupét bocsátott a szervezet rendelkezésére, mely azóta is eredményesen szolgálja a közlekedők biztonságát.

A vállalat mindig kiemelt figyelmet fordított a középfokú szakképzés támogatására. Ez részben jelentette az ilyen jellegű intézmények különböző berendezésekkel való támogatását, de egyben közös szakmai programok kidolgozását is. Többek között ennek keretében jött létre a vállalat keretein belül a szerszámgyártással kapcsolatos képzés, mely kooperációs jelleggel zajlik a Lukács Sándor Mechatronikai és Gépészeti Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégiummal közösen. További kooperációs képzést indítottunk az előbbi szakiskolával a gépjárműgyártás területén. Mind a két képzés esetében a képzést nagyon erős gyakorlati modul egészíti ki, melynek elvégzésére vállalatunk keretein belül kerül sor.

Az Audi Hungaria számára kiemelt cél a fenntarthatóság irányába mutató intézkedések rendszerszintű menedzselése. Ennek keretén belül kezelik a társadalmi felelősségvállalással kapcsolatos feladatokat is. Egy meghatározó szerepű nagyvállalat számára fontos, hogy hozzájáruljon a körülötte lévő környezet (mind társadalmi, mind természeti) fejlődéséhez. Ezért a társadalmi

felelősségvállalás nemcsak kötelesség, hanem lehetőség is. A vállalat döntéshozatali mechanizmusának a társadalmi felelősségvállalás integráns része. Ez számos szabályozó dokumentumban, több szinten is definiált. Mivel a társadalmi felelősségvállalás szorosan összefügg a szervezeti kultúrával, ezért kijelenthető, hogy az a vállalat minden döntésében megjelenik a tervezéstől a fejlesztésen keresztül egészen a konkrét kivitelezésig.

A vállalatnál kifejezetten a társadalmi felelősségvállalással foglalkozó szervezeti egység nincs. Az ezzel kapcsolatos döntések meghozatala minden esetben az érintett szakterületek (Vállalati kommunikáció és kormánykapcsolatok, Személyügy, Munkaügy, Környezetmenedzsment, Stratégiai felsőoktatási kapcsolatok) bevonásával születnek meg. A döntéseket a nemrég alakult Adományozó Bizottság hozza meg, amelynek a kialakításával a vállalat célja az volt, hogy az CSR-rel kapcsolatos tevékenységek szervezeten és konkrét feltételek mellett kerüljenek lebonyolításra. A Bizottság működését alapvetően a Vállalati Kommunikáció koordinálja. Az egyes területek kiválasztása a szakterületek kompetenciája. Irányadóak ezzel kapcsolatosan a vállalat és a konszern szponzorációs és támogatási irányelvei, továbbá általános környezetvédelmi szabályozói. A tevékenységeket az Adományozó Bizottság fogja össze, ennek feladata a döntés meghozatala is. A társadalmi felelősségvállalással kapcsolatos programok esetén egyaránt szerepelnek belső és külső intézkedések is.

A külső CSR-programok az oktatás, kultúra, sport, egészségügy, közlekedésbiztonság támogatását, míg a belsők a munkatársak képzettségét, kikapcsolódási, fejlődési lehetőségeit célozzák. A munkatársak képzése és munkakörülményeik javítása mindig kiemelt szempont. Az ezzel kapcsolatos tevékenységeket a vállalat Személyügyi és Munkaügyi osztálya fogja össze. Az Audi Hungaria rendszeresen biztosít továbbképzési lehetőséget munkatársai számára, továbbá törekszik a lehető legmegfelelőbb munkakörülmények kialakítására. A kikapcsolódást és a csapatszellem erősítését célozzák többek között a következő rendszeresen megrendezésre kerülő programok is: főzőnap, rendszeres filmvetítések, ismert személyiségek meghívása, ismeretterjesztő előadások, rendszeres gyerekprogramok (húsvét, mikulás). A legfontosabb külső partnerek közoktatási intézmények, egyetemek, egészségügyi intézmények, sport- és szociális szervezetek, kulturális programok, továbbá közlekedésrendészeti szervek.

Az Audi Hungaria ma a magyar gazdaság integráns része, egyik legnagyobb árbevételű vállalata, továbbá a régió legnagyobb munkaadója. Ezért természetes és magától értetődő számára ez a szerepvállalás. A társadalmi felelősségvállalás a szervezeti kultúrából, továbbá a vállalat missziójából fakad. A társadalmi felelősségvállalás kapcsán támogatott szervezetek elsősorban hazai kötődésűek. Ennek oka abban keresendő, hogy a vállalat ebben az országban, régióban tevékeny, így logikus módon az ezen a területen található szervezetek, személyek támogatását célozza meg.

Az Audi Hungaria rendszeresen publikálja a társadalmi felelősségvállalással kapcsolatos tevékenységeit. Erre lehetőséget a vállalat

internetes honlapja, sajtóinformációi kommunikációs médiáknak adott nyilatkozatai, továbbá éves rendszerességgel kiadott Üzleti Jelentése és Környezetvédelmi Nyilatkozata nyújt. A CSR tevékenységek publikálása során nem a reklámérték, illetve imázsnövelés a motiváló tényező, hanem a kialakított jó gyakorlatok mással történő megosztása. A vállalatnak a kormányzattal a társadalmi felelősségvállalás terén is jók a kapcsolatai. Az Audi Hungaria kiemelt figyelmet fordít a felsőoktatás támogatására. Ezzel célja többek között a szervezetek közötti tudástranszfer megteremtése, erősítése, mely mindkét fél számára előnyöket hordoz magában. A támogatás rendszere sokrétű: előadások, szemináriumok tartása, egyetemi jegyzet írása, szakdolgozati, TDK dolgozati témák gesztorálása, informatikai eszközök adományozása, közös intézet létrehozása (Audi Hungaria Intézet), tanszék alapítása (Audi Hungaria Belsőégésű Motorok Tanszék), közös K+F programok indítása és működtetése.

CIB Bank Rt

A bank története 1979-ben kezdődött, amikor megalakult a Közép-Európai Nemzetközi Bank (CIB) Rt. Az igazi kiugrást az 1998-as év hozta meg, amikor a korábbi kisebbségi tulajdonos, a Banca Intesa a bank kizárólagos tulajdonosa lett. A siker jól látható: folyamatos fejlődés és az ügyfélszám dinamikus növekedése jellemezte az azóta eltelt 10 évet. A tulajdonosi szerkezetben lényeges változást hozott a 2006. év, mert 2007. január 1-jével egyesültek a CIB Bank és az Inter-Európa Bank olasz anyabankjai, a Banca Intese és a Sanpaolo IMI, létrehozva az eurózóna harmadik legnagyobb bankcsoportját, az Intesa Sanpaolo csoportot. Az anyaintézmények példáját követve 2008. január 1-jével a CIB Bank és az Inter- Európa Bank is egyesítette erejét, és CIB Bank Zrt. néven folytatja tevékenységét.

A stabilitás bázisát a bank három fő üzletágának (vállalati, lakossági, lízing) kiegyensúlyozott teljesítménye adja, amihez elengedhetetlen a több mint háromezer munkatársuk szakmai felkészültsége és elkötelezettsége. A CIB Csoport társadalmi felelősségvállalási (CSR, corporate social responsibility) tevékenységének kereteit a 2006 elején elfogadott, hároméves Társadalmi felelősségvállalási stratégiája (CSR-stratégia) jelöli ki. A stratégia legfontosabb célkitűzése az, hogy a bankcsoport a közösen vallott értékek mentén, működésének minden vonatkozásában érvényesíteni tudja a felelősségvállalási szempontokat. Ennek megfelelően a CSR-stratégia a CIB Csoport általános üzleti stratégiájához illeszkedik, és támogatja üzleti céljainak megvalósítását.

A CSR-stratégia:

- kijelöli a társadalmi felelősségvállalás területeit;
- meghatározza közösen vallott értékeinket;
- azonosítja a partnereit;
- kapcsolódási pontokat teremt az üzleti tevékenység és társadalmi felelősségvállalás között;

- új alapokra helyezi a támogatási gyakorlatot;
- konkrét akciókat tartalmazó cselekvési tervet határoz meg;
- iránymutatást nyújt a felelős gyakorlatok belső és külső kommunikációjával kapcsolatban.

A csoport 2007-ben a stratégia mentén folytatta és fejlesztette tovább társadalmi felelősségvállalási tevékenységét. A CIB Csoport CSR menedzsment-rendszerét a stratégiában megfogalmazott elvek mentén alakította ki. Tekintettel arra, hogy a CSR egy olyan vállalatiirányítási filozófia, amely a banküzem minden aspektusában megjelenik, a felelős működés megvalósításában többé-kevésbé minden szervezeti egység érintett. Ugyanakkor, éppen a CSR szerteágazó, számos témakört magába foglaló jellege miatt, erős központi koordinációra is szükség van, ami biztosítja, hogy az egyes akciók, kezdeményezések egy irányba tartsanak, és a központilag elfogadott CSR-stratégiához illeszkedjenek. Az ezzel kapcsolatos felelősségi körök kijelölésénél is a fenti sajátosságokat tartották szem előtt. Ennek megfelelően a CSR-szervezetben kiemelten fontos szerepe van az első számú vezetőnek, aki személyében testesíti meg az egész bankcsoport felelős működés iránti elkötelezettségét. A CSR „szponzora”, az ügy képviselője a felsővezetésben a vezérigazgató, szerepe főként a felelős működés kommunikációjában nyilvánul meg.

Az elmúlt évben a CSR-ral kapcsolatos koordinációs tevékenységért – stratégiaalkotás, tervezés, célkitűzések meghatározása, akciók nyomon követése, visszamérés, kommunikáció – a Kommunikációs főosztály, illetve annak vezetője volt a felelős. A Kommunikációs főosztályon külön munkatárs foglalkozott a társadalmi és környezeti hatásokat érintő ügyekben koordinációt és támogatást igénylő feladatok ellátásával. Egyes kezdeményezésekre projektszervezeteket szerveztek, amelyek szintén a Kommunikációs főosztály irányításával végezték munkájukat. Az év végére pedig megszülettek azok a döntések, amelyek egy 2008. január elsejével életbe lépő, önálló CSR-terület felállítását készítették elő. A CSR tárgykörébe tartozó akciók megvalósításában természetesen számos szervezeti egység részt vesz.

A leginkább érintett szervezeti egységek közé tartoznak:

- a Humán erőforrás (HR) terület: a belső érintettekkel, azaz a munkavállalókkal való felelős bánásmódot célzó kezdeményezések okán;
- a vállalati üzletfejlesztés és a lakossági marketing: a termék- és szolgáltatásfejlesztés vonatkozásában;
- az ügyfélkiszolgálásban részt vevő szervezeti egységek (fiókhálózat, telefonos ügyfélszolgálat, panaszkezelés): az ügyfelekkel való felelős bánásmódot célzó kezdeményezések kapcsán;
- a bankbiztonsági és compliance területek: a biztonságos és jogszerű működés biztosítása tekintetében;

- a beszerzési és üzemeltetési területek: A CIB Csoport környezeti hatásainak minimalizálását célzó kezdeményezések kapcsán.

A fenti szervezeti egységeken kívül fontos szerepe van a 2005 decemberében létrehozott CIB Társadalmi Felelősségvállalás Alapítványnak, amelynek feladata a közhasznú tevékenységeket végző szervezetek és személyek támogatása.

A CIB Csoport a vállalati társadalmi felelősségvállalást inkább az üzletvitel lényegéhez tartozó stratégiai, semmint pusztán emberbaráti kérdésnek tekinti. Közösségi kapcsolataik tudatos kezelése annak a folyamatnak a része, amelynek során a bank – az érintettek közreműködésével – a problémák közös, és ennél fogva hatékony megoldásának alapfeltételévé kívánja tenni a párbeszédet. Közösségi kapcsolataink közé az állami intézményekkel (kormányzat, önkormányzatok, szabályozó hatóságok, felügyeleti szervek) a szakmai szervezetekkel (egyesületek, szakmai szövetségek, kamarák) és a civil szféra (nonprofit szervezetek, alapítványok, helyi közösségek) képviselőivel fennálló kapcsolatait sorolják. A bank szempontjából legfontosabb, és a bank működésére legnagyobb hatással lévő érintett állami intézmények a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete (PSZÁF), valamint a Gazdasági Versenyhivatal (GVH).

A civil szférával létesített kapcsolatokban is mindig arra törekszenek, hogy a banks csoport által támogatott társadalmi ügyek a lehető legtöbb értéket teremtsék minden érintett számára. Ez csak részben jelent anyagi támogatást, mert szakmai partnerségen keresztül is hozzá kívánnak járulni a civil szektor fejlődéséhez. A CIB Bank azzal a céllal hozta létre 2005-ben a CIB Társadalmi Felelősségvállalás Alapítványt, hogy átláthatóvá tegye a közhasznú tevékenységet végző civil szervezetekkel való támogatási kapcsolatát. A szakmai szervezetekkel kialakított együttműködés is a közösségi kapcsolatok fontos részét képviselik.

A gazdaság és a társadalom különböző területeit képviselő szervezetek olyan érdekszövetségek, amelyek egy-egy jól körülhatárolható cél mentén szerveződnek. A Bank részvétele ezekben a szervezetekben két alapvető ok miatt fontos. Egyrészt lehetőséget ad a szakmai párbeszédre, másrészt strukturált érdekszövetségként a bank és a bankszektor érdekeit ily módon is képviselni, védeni tudják. Társadalmi felelősségvállalásukhoz hozzátartozik a civil társadalom, a nonprofit szervezetek támogatása. Ez csak részben jelent anyagi támogatást, mert úgy gondolják, hogy a bank elsődleges profilja alapján, pénzügyi szolgáltatóként is aktívan kell hozzájárulniuk a közösségi, illetve helyi szintű kezdeményezések megvalósulásához. Ennek értelmében két fontos irányba indultak el: 2007 utolsó negyedében elkezdődött az a munka, amelynek a célja, hogy átalakítsák (új kondíciók, kiegészítő szolgáltatások) egy már meglévő terméküket, az ún. nonprofit számlát. A cél ezzel természetesen az, hogy a módosított konstrukció jobban megfeleljen az ügyfelek igényeinek.

2008. április közepén megrendezték az „Innovatív helyi fejlesztési módszerek Közép- és Kelet-Európában” című konferenciát, amely a fenntartható fejlődés új megközelítését kívánta megfogalmazni, összpontosítva a civil szektor és a pénzintézetek közötti – egymás kölcsönös támogatását célzó – partnerségre. A CIB Bank azért döntött úgy, hogy támogatja ezt a kezdeményezést, mert úgy véli, hogy az összhangban van a vállalati felelősségvállalásról kialakított jövőképevel: az érintettek elvárásainak, igényeinek megismerése és megértése az üzleti tevékenység folyamatos fejlesztésének egy fontos hajtóereje. Támogatási tevékenységük négy fő célterülete továbbra is a gyermekegészségügy, a pénzügyi oktatás, a zenekultúra és képzőművészet, valamint a környezetvédelem. Alapelvük, hogy az arra érdemes civil szervezetekkel, alapítványokkal hosszú távú, stratégiai partneri viszonyt alakítsanak ki, amely hozzájárul ezen szervezetek működésének kiszámíthatóságához, hosszú távú tervezhetőségéhez, és lehetővé teszi nagyobb ívű programok megvalósítását is.

A stratégiai viszony ezen kívül azt is jelenti számukra, hogy a pénzbeli támogatáson felül egyéb módokon, például önkéntes munkával, szaktudásunkkal is segítik a szervezeteket. 2007-ben a CIB Bank a CIB Társadalmi Felelősségvállalás Alapítványon keresztül több mint 64 millió forintot fordított civil szervezetek támogatására. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemmel közös együttműködésünk kiemelkedő hozadéka a 2007 őszen indult Népzenei tanszék átfogó támogatása. A krónikus betegségben szenvedő gyerekek táboroztatását végző Bátor Tábor Alapítvánnyal kialakított stratégiai partneri viszony keretében 2007 tavaszán 30 munkatársuk segítette önkéntes munkájával a táborhely felújítását. Az alapítvány működésének támogatása mellett a gyermektáborok zenei foglalkozásainak fejlesztéséhez is hozzájárultak. A cukorbetegség megelőzését, illetve korai felismerését célul kitűző Egy csepp figyelem Alapítvánnyal is folytatták együttműködésüket: az országos figyelemfelkeltő kampány finanszírozása mellett az egyetemi és középiskolai vércukorszint-mérési programok erősítéséhez járultak hozzá. Az alapítvány több alkalommal vércukorszint-mérést szervezett a bank munkatársai és ügyfelei számára is.

2007-ben Budapesten újra megszervezték az AC Milan Junior Camp labdarúgótábor, amelyben tíz krónikusan beteg bátor táboros gyermek vett részt. Folytatták a leselejtezett, de még működőképes informatikai eszközök elajándékozásának gyakorlatát.

4. Konklúzió

Összefoglalásként megállapítható, hogy a CSR szemlélet erősödése európai trendként érvényesül, a piacon erős pozíciókkal rendelkező cégek, vagy ilyen pozíciókat megszerezni akaró vállalatok egyszerűen nem engedhetik meg maguknak, hogy ne alakítsák ki saját CSR filozófiájukat, intézkedési rendszerüket. Az Unió támogatása nem csak retorikai szinten

jelenik meg, egyre többször fölmerül ugyanis az a kérdés, hogy a CSR alkalmas-e egyes állami funkciók megosztására a vállalati szektorral? Olyan funkciókra gondolunk elsősorban, ahol az állami szerepvállalás ezidáig nem volt maradéktalanul sikeres, például a környezetvédelem szabályozási kérdéseiben, vagy a foglalkoztatás helyi problémáinál.

Kérdés, hogy a CSR segítségével át tud-e venni hosszabb távon feladatokat a vállalati szektor az államszervezettől és például egy ilyen irányú elmozdulás hogyan érinti az adott feladatkör finanszírozásának megoszlását.

A vizsgált hazai vállalatok elsősorban a képzés, a civil szervezetek erősítésében járnak élen. Nem tagadják, hogy a CSR gondolkodás nem egy altruista magatartás részükről, a társadalmi felelősségvállalás keretében tett intézkedéseiktől hosszabb távon profitabilitásuk javulását várják.

Továbbgondolandó, hogy a hazai CSR információkat elsősorban nagyvállalatoktól lehet beszerezni, ilyen típusú tevékenységet elsősorban multik, vagy a hazai cégek közül is a nagy tőkeerővel rendelkező vállalatok végeznek. Ez egyrészt logikus, mert a gazdasági erő meghatározza, hogy a CSR direkt és gyors megtérülést nem hozó intézkedéseit ki engedheti meg magának.

Ugyanakkor – főleg a lokális szintű felelősségi kérdésekben – a KKV-k azok a gazdasági szereplők, amelyek el tudják érni (hálószerű jelenlétük miatt) a településeket, a kistérségeket és befolyásuk meghatározó, hiszen a nagy cégek nem fedik le egyetlen országot, vagy nagyrégió területét, lakosságát. Meghatározó jelentőségű – az életminőséget, a környezeti állapotot látványosan befolyásoló – beruházásokra a nagyvállalatok képesek, viszont a helyi állapotokra sok helyen a kis cégeknek van ráhatása.

Eredményes CSR aktivitás állandósulásához véleményünk szerint elengedhetetlen a KKV szektor motivációja. Ha ez a vállalati réteg nem vállalja föl a jogszabályi kötelezettségeken túlmenő felelősséget, akkor a nagyvállalati CSR önmagában nem tudja megoldani a gazdálkodás társadalmi, technológiai, környezeti optimalizálását.

Hivatkozások

- ACKERMAN, R. W. – BAUER, R. A. [1976]: *Corporate Social Responsiveness*. Reston, Virginia, Reston Publishing.
- ANGYAL Á. [2008]: *Vállalatok társadalmi felelőssége – zárójelentés* (munkaanyag). Versenyben a világgal kutatási programok – Vállalati versenyképesség Kutatási Program. Corvinus Egyetem, Budapest, pp. 1–77.
- BÁNDI GY. [2002]: *Környezetvédelmi kézikönyv*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- CSÁFOR HAJNALKA [2006]: *Hungarian Distinctiveness of CSR in Comparison with EU Practices*. CSR Paper, CORE, Fondazione Eni Enrico Mattei, Italy,
- CSÁFOR HAJNALKA [2005]: *Vállalatok társadalmi felelősségvállalásának nemzetközi gyakorlata*. Kecskeméti Főiskola, Kertészeti Főiskolai Kar, pp. 981–986.

- CSIGÉNÉ NAGYPÁL NOÉMI [2008]: *A vállalatok társadalmi felelősségvállalása és kapcsolódása a fenntarthatósághoz* doktori értekezés. BME Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Gazdálkodás és Szervezéstudományi Doktori Iskola, Budapest,
- KEREKES S. – WETZKER K. [2007]: Keletre tart a „társadalmilag felelős vállalat” koncepció. *Harvard Business Manager*, magyar kiadás,
- KÓSI K. – VALKÓ L. (szerk.) [2006]: *Környezetmenedzsment*. Typotex, Budapest,
- KOTLER, P. – LEE, N. [2007]: *Vállalatok társadalmi felelősségvállalása*. HVG Kiadó Zrt., Budapest
- MATOLAY R. – PETHEŐ A. – PATAKI GY. [2007]: *Vállalatok társadalmi felelőssége és a kis- és középvállalatok*. Nemzeti ILO Tanács, Budapest.
- PHILANTROPHY [2002] *Harvard Business Review*, December p. 56–58. Magyarul: A vállalati filantrópiából származó versenyelőny. *Harvard Business Manager*, 2003. szeptember–október pp. 35–47.
- SZLÁVIK JÁNOS – CSIGÉNÉ NAGYPÁL NOÉMI – PÁLVÖLGYI TAMÁS [2005]: Sustainability and business behaviour: the role of corporate social responsibility. *Periodica Polytechnica Ser. Soc. Man. Sci.*, Vol 13. No. 2, pp. 93–105.
- SZLÁVIK JÁNOS [2007]: Versenyképesség – fenntartható régió. *Acta Oeconomica, NOVA SERIES*, TOM XXXIV, EKf Líceum Kiadó, Eger, pp. 7–17.
- PACKAGE 1. RARE projekt kutatási jelentés, [2005] World Bank Study: *What does Business think about Corporate Social Responsibility?* Part II. Brussels www.ivsz.net/resource.

Mennyire felelősek az Észak-magyarországi régió vállalatai?

CSÁFOR HAJNALKA

*Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaságtudományi Intézet
Vállalkozás-gazdaságtan Tanszék, Egészségház u. 4, Eger 3300
hcsafor@ektf.hu*

A cikkben a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának gyakorlatát vizsgálom az Észak-magyarországi régióban, azt, hogy milyen jellemzői vannak a régió vállalatai, vállalkozásai által megvalósított felelős üzleti tevékenységnek. Az empirikus kutatás során kérdőíves felmérés segítségével (135 kis- és középvállalkozás és 14 nagyvállalat bevonásával, 2008-ban) vizsgáltam a régió vállalatainak társadalmi és környezeti elkötelezettségét, a kialakult CSR-gyakorlatot, a társadalmi felelősségvállalás motivációs és korlátozó tényezőit a régióban, valamint azt, hogy a régió vállalatainak társadalmi felelősségvállalása, mint a régió versenyképessége biztosításának egyik fontos eleme, milyen szerepet tölt be a regionális gazdaságfejlesztésben.

Kulcsszavak: társadalmi felelősségvállalás, regionális gazdaságfejlesztés, társadalmi aktivitás, környezeti aktivitás

---

1. Bevezetés

A vizsgált Észak-magyarországi régió az Európai Unió egyik legelmaradottabb régiója (*Kocziszky* [2006] 132.o.). Az Unió 254 NUTS-2 régiójának az egy főre jutó – vásárlóerő-paritáson mért – GDP-je alapján az Észak-magyarországi régió 2002-ben a 25 EU-tagállam átlagos egy főre jutó GDP-jének 37,3 %-át produkálta, ezzel a régiók rangsorában a 249. helyre sorolta magát. Az Európai Unió 2008 februárjában kiadott sajtóközleménye szerint 2005-ben az Észak-magyarországi régió elérte az akkor már 27 EU-tagállam átlagos, egy főre jutó GDP-jének 42,3 %-át, így bulgáriai, román és néhány lengyel régiót megelőzve már nem tartozik a 27 EU-tagállam legelmaradottabb 15 régiója közé (*EUROSTAT* [2008]). Azonban nem csak az uniós tagállamok régióitól mutat komoly elmaradást az Észak-magyarországi régió, hiszen a legfejlettebb magyar régiótól, a Közép-magyarországitól is pont olyan mértékben marad el teljesítménye a fenti paraméter alapján, mint amennyire az uniós tagországok átlagától (*Kádek–Zám* [2007] 50.o.). Az Észak-magyarországi régió a legkisebb gazdasági aktivitással és a legmagasabb munkanélküliségi rátával rendelkezett a magyarországi régiók között 2005-ben, ami azóta semmit sem változott (*Zám* [2008]).

A következőkben először összefoglalom a regionális empirikus kutatás módszertanát és a vizsgált vállalatok általános jellemzőit, majd ismertetem a legfontosabb kutatási eredményeket.

2. A regionális empirikus kutatás keretei

A régió vállalatainak elkötelezettségére, az általuk alkalmazott CSR-eszköztár és a jövőben bevezetni kívánt eszközökre, valamint a társadalmi felelősségvállalás sikertényezőire és korlátaira vonatkozó kérdésekre adott válaszok alapján régiós CSR-helyzetkép bemutatására törekedtem, különös tekintettel olyan problematikus területekre, mint a környezetvédelem, a klímaváltozás mérséklése, a vegyi anyagok használatából fakadó kockázatok, a nemek közötti egyenlőség és a korrupció elleni küzdelem. Ezen tényezőkre azért esett a választás, mert hozzájárulnak a régió társadalma jólétének növeléséhez és a fenntarthatóság különböző dimenzióit képviselik.

A vizsgálat indirekt elemző eszközök használatán alapul, a régió vállalatainak felelős tevékenységéről kérdőíves felmérés formájában gyűjtöttem információt. A vizsgálandó célcsoportot, vagyis a mintát szisztematikus mintavételi eljárással választottam ki. A régióba összesen 1450 db kérdőívet került kiküldésre, amelyből 144 érkezett vissza, de ezek közül feldolgozásra csak 135 bizonyult alkalmasnak. Személyes megkérdezés módszerével további 14 kérdőívet töltöttem ki régióbeli vállalatvezetőkkel, így összesen 149 kérdőívből álló mintát sikerült elérni. Az így kialakult mintában 14 nagyvállalat és 135 kis- és középvállalat található. Az empirikus kutatás mintavételes eljárását mutatja be az 1. táblázat:

1. táblázat: Az empirikus kutatás mintavételi eljárása

Megye	Teljes sokaság		Megkérdezettek		Válaszadók	
	Cég/db	Megoszl.	Cég/db	Megoszl.	Cég/db	Megoszl.
Heves Megye	1067	24 %	400	27 %	74	50 %
BAZ Megye	2727	61 %	850	59 %	57	38 %
Nógrád Megye	666	15 %	200	14 %	18	12 %
Összesen:	4460	100 %	1450	100 %	149	100 %

A válaszok számát kielégítőnek tekinthetjük, ugyanakkor a válaszok sokaságának reprezentativitásával kapcsolatban merültek fel problémák, amelyek alapvetően pozitív irányba torzítják a kutatás eredményeit. Mindezeket figyelembe véve, az eddigi kutatási tapasztalatok szerint azonban a felmérés eredményei – a reprezentativitás említett hiányosságai ellenére, kellő óvatossággal és hasonló jellegű kutatások eredményeivel összevetve – többnyire lehetőséget adnak az eredmények egész régióra vonatkozó általánosítására (Papanek [2007] 11.o.).

A (6 oldalas) kérdőív szerkezetileg 5 egységre/kérdéscsoportra bontható, amelyeket igyekeztem úgy igazítani, hogy azok mind a nagyvállalatok, mind pedig a kisvállalkozások számára értelmezhetőek legyenek: I. A vállalat elkötelezettsége; II. Alkalmazott és ismert CSR-eszköztár;

III. CSR a vállalatok stratégiai tervezésében; IV. A CSR bevezetésének siker- és korlátozó tényezői; V. Általános adatok.

3. A régió vizsgált vállalatainak általános jellemzői

Az utolsó – általános vállalati jellemzőket vizsgáló – kérdéscsoportban² a vállalatok éves árbevételéről, az alkalmazotti létszámról, a nők menedzsmentbeli arányáról és a profitabilitásról kértem információkat. Ezek alapján a vizsgált vállalatokról a következők állapíthatók meg:

A *nagyvállalatok* közül 4 pénzügyi, 3 pedig a közlekedés valamilyen területén tevékenykedik, a többi általában valamilyen gyártó cég, de van köztük egy ingatlanforgalmazó vállalat is. Árbevételük 4,5, valamint 1600 Mrd Ft között található, átlagosan 520 Mrd Ft. Az alkalmazotti létszám 381 és 2879 fő között szóródik, átlagosan 1321 főt foglalkoztatnak. A nők arányát vizsgálva azt látjuk, hogy átlagos arányuk a vállalatok menedzsmentjében 30% körül, míg az összes munkavállalók számához viszonyítva 40% körül mozog. Profitabilitásukat tekintve a vizsgált nagyvállalatok átlagosan profitábilisnak tekinthetők. Hasonló számú vállalat vallja magát átmenetileg veszteségesnek vagy túlélésért küzdőnek, mint magas profitabilitásúnak.

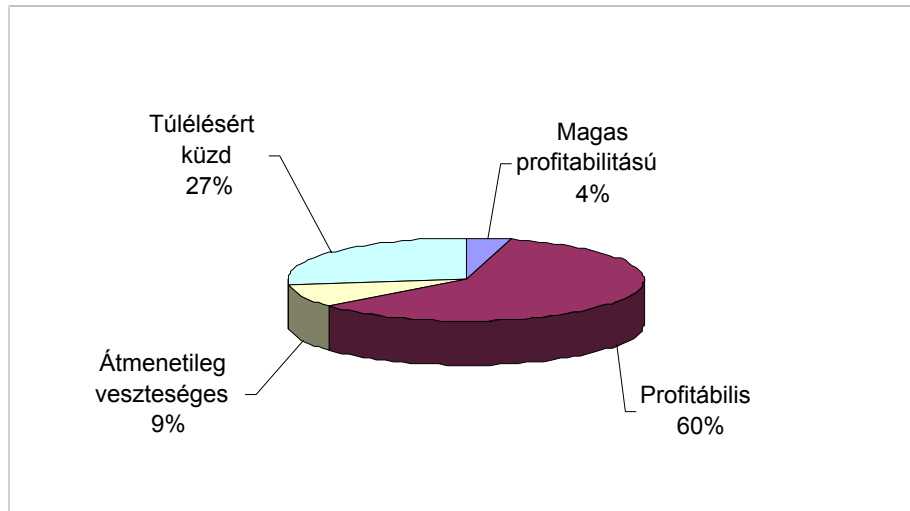
A *kis- és középvállalkozások* tevékenységi körük alapján igen sokfélék, gyártó és szolgáltatási tevékenységet végzők egyaránt. Árbevételük az 1 millió Ft és a 4 Mrd Ft között szóródik, átlagosan 546 millió Ft, amelynek szórása igen magas – 817 millió Ft, vagyis az átlag nem jellemzi jól a sokaságot. Alkalmazotti létszámuk az 1 fő és a 164 fő között szóródik, átlagosan 28 főt foglalkoztatnak. Ami a nők arányát illeti, a KKV menedzsmentjében átlagos arányuk alacsony – 25%, a teljes foglalkoztatotti létszámhoz viszonyítva a nők aránya valamivel több mint 40%. Profitabilitásukat tekintve az átlag alapján inkább az átmenetileg veszteséges kategóriához közelítenek.

A vizsgált vállalatok együttes jövedelmezőség szerinti pontos összetételének megoszlását mutatja be az *1. ábra*, amelyből látható, hogy 64%-uk jövedelmező vagy magas profitabilitású, és 36%-uk küzd átmeneti veszteséggel, vagy küzd a túlélésért.

---

² A vállalatok általános jellemzőire a kérdőív utolsó kérdéscsoportjában kérdeztem rá, azonban az eredmények jobb megértéséhez és elhelyezéséhez ezen adatok ismertetését a kérdőív elemzésének elején végeztem.

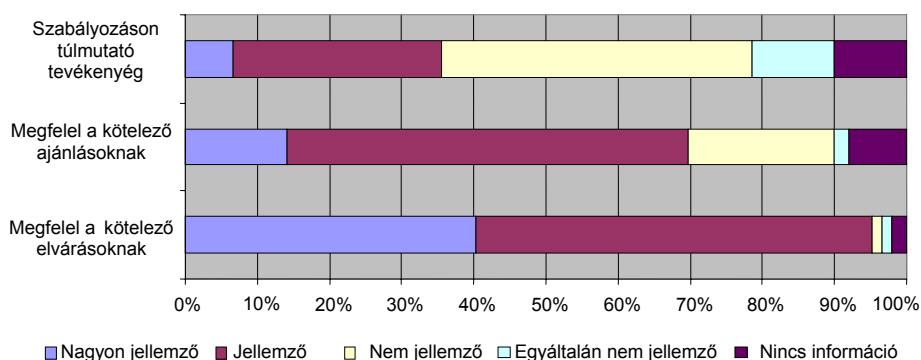
1. ábra: A vizsgált vállalatok együttes jövedelmezőség szerinti összetétele (n=14)³

4. A regionális empirikus kutatás eredményei

A régió vizsgált vállalatainak elkötelezettsége

A régió vizsgált vállalatainak *társadalmi és környezeti aktivitását* mutatja be a 2. ábra, amelyről összességében megállapítható, hogy a kötelező elvárásoknak többé-kevésbé mind a nagyvállalatok, mind pedig a kis- és középvállalkozások megfelelnek, ill. a vállalatok 40%-a tartja nagyon fontosnak a kötelező elvárásoknak való megfelelést. A nem kötelező ajánlásoknak való megfelelést a vállalatok mintegy 15%-a tartja nagyon jellemzőnek, míg 70%-uk jelzi az ezeknek való megfelelést. Szabályozáson túlmutató tevékenységet a vállalatok 35%-a végez, de ezt igazán jellemzőnek csak alig 7%-uk tartja.

³ A továbbiakban az értékelhető válaszok számát fogjuk „n”-nel jelölni.

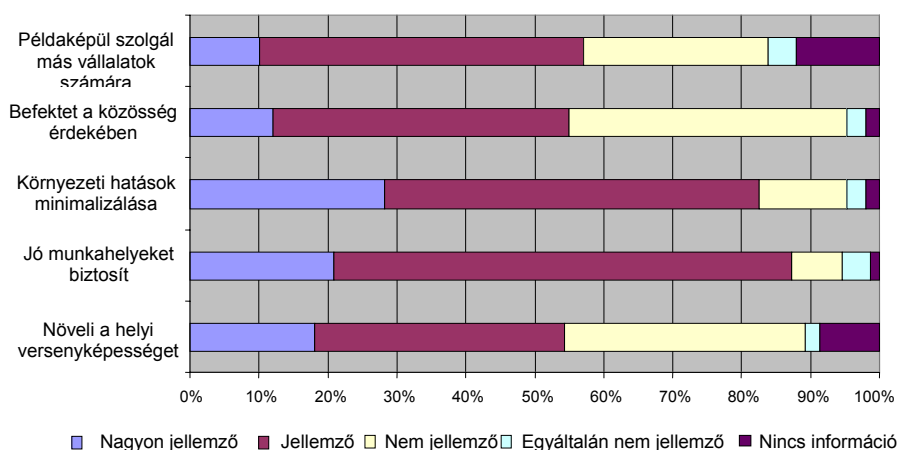

2. ábra: A régió vizsgált vállalatainak társadalmi és környezeti aktivitása (n=149)

Mindhárom tényező tekintetében elmondhatjuk, hogy a nagyvállalatok teljesítménye jóval meghaladja a kis- és középvállalkozásokét. A társadalmi és környezeti aktivitást a nagyvállalatok nagyobb arányban tartják nagyon jellemzőnek tevékenységükre, mint a KKV-k, és szabályozáson túlmutató tevékenységet is a nagyvállalatok végeznek nagyobb arányban. Az említett tényezők, valamint a társadalmi és környezeti aktivitás közötti sztochasztikus kapcsolat inkább csak a vizsgált nagyvállalatoknál áll fenn. A CSR-aktivitást a nagyvállalatok esetében leginkább a nők menedzsmentbeli aránya befolyásolja pozitív irányba a vizsgált tényezők közül, megelőzve az árbevételt, az alkalmazotti létszámot és a profitabilitást.

A *helyi közösségeknek nyújtott előnyök* tekintetében azt vizsgáltam, hogy növeli-e a vállalat a helyi versenyképességet, jó munkahelyeket biztosít-e, elkötelezett-e az általa előidézett környezeti hatások minimalizálása érdekében, befektet-e a közösség érdekében és példaképpül szolgál-e más vállalatok számára.

A vizsgált nagyvállalatok legnagyobb része, 80-90%-a jellemzőnek és nagyon jellemzőnek (20-25%) tartja a környezeti hatások minimalizálása és a jó munkahely biztosítása terén kifejtett tevékenységét, míg a többi tényező esetében ez csak a vállalkozások alig több mint feléről mondható el. Míg a nagyvállalatok mind az öt felsorolt előnyt átlagosan, majdnem 100%-osan nagyon jellemzőnek, vagy jellemzőnek tartották, addig a KKV-k esetében a vizsgált vállalkozások alig több mint fele gondolja úgy, hogy bizonyos előnyöket nyújt a helyi közösségeknek. Az ő esetükben inkább csak a környezeti hatások mérséklése és a jó munkahelyek biztosítása az a tényező, amit a vizsgált vállalkozások közel 80%-a tart tevékenységére nézve jellemzőnek (3. ábra).

3. ábra: A régió vizsgált vállalatai által a helyi közösségeknek nyújtott előnyök (n=149)

Az itt is kiszámolt korrelációs együtthatók alapján a vizsgált tényezők és a helyi közösségeknek nyújtott előnyök közötti kapcsolatok inkább a nagyvállalatok esetében számottevőek. Az ő esetükben a profitabilitás az, ami a tényezők közül leginkább meghatározza a helyi közösségeknek nyújtott előnyöket, de ez a kapcsolat is csak közepesen erősnek mondható.

A CSR kiemelt területeinek stratégiai jelentőségét illetően a nagyvállalatok, valamint a kis-és középvállalkozások legtöbbje a korrupció elleni harcnak és a nemek közötti egyenlőségnek tulajdonít a legnagyobb stratégiai jelentőséget. Míg azonban a nagyvállalatok kb. 65%-a a fennmaradó területeket is fontosnak tartja, addig a kis- és középvállalkozások ezeket már csak kisebb arányban tartják fontosnak.

A korrelációs együtthatók alapján, amelyek az alkalmazotti létszám, a nők menedzsmentbeli aránya, az árbevétel és a profitabilitás, valamint a kérdésben említett CSR stratégiai jelentősége közötti kapcsolatokat szorosságát mutatják, a nagyvállalatok esetében a nők menedzsmentbeli aránya az, ami a vizsgált tényezők közül a leginkább befolyásolja a CSR kiemelt területeinek stratégiai jelentőségét, de ez is csak közepesen erős kapcsolat meglétére utal. Kimutatható még a sztochasztikus kapcsolat az alkalmazotti létszámmal is, az azonban már inkább gyengének mondható. A profitabilitással nagyon gyenge kapcsolatot jelez az együttható, az árbevétellel pedig egyenesen függetlenséget mutat. A kis- és középvállalkozások esetében a CSR stratégiai jelentősége csak nagyon gyenge kapcsolat létére utal mind az alkalmazotti létszámmal, mind az árbevétellel és a profitabilitással, a nők menedzsmentbeli arányával pedig egyenesen függetlenséget.

A régió vizsgált vállalatai által alkalmazott és ismert CSR-eszköztár

Az ismert és alkalmazott CSR-eszközöket vizsgáló kombinált kérdésben eszközcsoportonként minden olyan, az Európai Bizottság összefoglalójában (*European Commission* [2004]) lényeges CSR-eszközt igyekeztem megjeleníteni, amelynek használata jellemző az európai országokban.

A vizsgált nagyvállalatok mintegy felére jellemző, hogy kapcsolatot ápol a szakszervezetekkel, és saját vállalati kódexszel rendelkezik. A Global Compact irányelveit ugyan egy vizsgált nagyvállalat sem alkalmazza, de a vállalatok majdnem fele legalább ismeri. A menedzsmentrendszerek tekintetében a vizsgált vállalatok alapján úgy tűnik, hogy az Észak-magyarországi régió vállalatai igen nagy lemaradásban vannak, hiszen a megkérdezett vállalatok közül 3 rendelkezik EMAS minősítéssel, és csak 1-1 vállalat felel meg az ISO 14001, az ISO 9001, az ISO/TS 16949 és a Social Accountability 8000 szabványoknak. Ami a munkavállalókkal és a stakeholderekkel való kapcsolattartás módjait illeti, a vállalatok többsége figyelemmel kíséri a dolgozók elégedettségét, konzultál a külső érdekelt felekkel és információt gyűjt tőlük, azonban csak a vizsgált nagyvállalatok fele vonja be az alkalmazottakat a döntéshozatalba, és vesz részt helyi partnerségben. Nem pénzügyi beszámolót és jelentést csak 3 vállalat jelentet meg, de azok mind nemzetközi szabványok alapján készülnek. Ezek közül a jelentéskészítő nagyvállalatok közül 2 pénzügyi jelentést, amelyeknek jelentései nem regionális szinten készülnek. Társadalmi felelősségvállalással vagy környezetvédelemmel kapcsolatos díjat vagy elismerést a 14 nagyvállalatból 6-an kaptak, ezeknek a díjaknak majdnem mindegyike hazai, országos szintű elismerés, 1 Regionális Minőségi Díj van köztük.

Igen kevés kis- és középvállalkozás alkalmaz vállalati kódexeket és együttműködési megállapodásokat. A szakszervezetekkel való együttműködés a válaszadó vállalkozásoknak csak 10%-ára, míg a saját vállalati kódexek közel 20%-ukra jellemzők. A Global Compact irányelveinek 3 régióbeli KKV is megfelel. A menedzsmentrendszerek közül a megkérdezett vállalkozások 10%-a vezette már be az ISO 14001-et és 35%-uk az ISO 9001-et. A munkavállalókkal és a külső érdekelt felekkel való kapcsolattartásban a régió vizsgált vállalkozásainak 60%-a kíséri figyelemmel a dolgozók elégedettségét, 50%-uk bevonja az alkalmazottait a döntéshozatalba, míg csak 20% azoknak az aránya, akik a döntéshozatalba külső érdekeltjeiket is bevonják. Nem pénzügyi beszámolót a vizsgált vállalkozások 13%-a készít, ezek azonban – 1 kivételével – nem a nemzetközi szabványok útmutatásai alapján készített ún. strukturált beszámolók. A társadalmi felelősségvállalással vagy környezetvédelemmel kapcsolatos díjakat és termékjelöléseket átlagosan csak a vállalkozások 20%-a ismeri – ilyenekkel eszközkategóriánként csak max. 2-5 vállalkozás rendelkezik.

A *közösségi tevékenységet* vizsgáló kérdésre adott válaszok alapján 14 válaszadó régióbeli nagyvállalat fele támogat sporteseményeket és sportklubokat pénzbeni vagy tárgyi adományokkal, 2 cég szponzorációs

tevékenységet is végez a sport területén, míg 2 további cég bizonyos termékeik eladásából származó bevételének bizonyos részét fordítja a sport támogatására. A kultúra, a fiatalság és az oktatás támogatását pénzbeli vagy tárgyi adományokkal a válaszadó vállalatok kevesebb, mint fele támogatja, és kb. ugyanilyen arányban szponzorálnak bizonyos kulturális vagy oktatási szervezeteket, míg a bizonyos termékeinek értékesítéséből származó bevételekből 3 nagyvállalat támogat kulturális célokat. Egészségügyi célokat a válaszadó nagyvállalatok már jóval kisebb arányban támogatnak, mint sport- vagy kulturális célokat. A vállalatok 15-15%-a támogat pénzbeli adományokkal, vagy szponzorálással egészségügyi célokat. Környezetvédelmi célokat is csak a nagyvállalatok kb. 20%-a támogat – legfőképpen bizonyos termékeik eladásából származó árbevételeikből. De egy-egy nagyvállalat pénzbeli adományokkal és szponzorációval is támogat környezetvédelmi célokat. A régió nagyvállalatainak 65%-a helyi szinten, közel 30%-a regionális szinten végez közösségi tevékenységet, és csak 6%-uk közösségi tevékenységei terjednek ki az egész ország területére. Tehát, a nagyvállalatok támogatásainak 95 %-a helyi vagy regionális szinten marad.

A megkérdezett kis- és középvállalkozások közösségi tevékenységére is jellemző, hogy a sportot, a kultúrát és az oktatást nagy számban támogatják. A régió KKV-inak közel 40%-a támogatja pénz- vagy tárgyi adományokkal a sportot, és 25 %-uk szponzorál sporteseményeket vagy klubokat. A kultúrát, a fiatalságot és az oktatást a vállalkozások 43%-a támogatja pénzbeli és tárgyi adományokkal, és 30%-uk szponzorál sport területén tevékenykedő szervezeteket. Az egészségügyet már csak a szervezetek 30%-a támogatja pénzzel vagy tárgyi adományokkal, míg a környezetvédelmet mindössze 15%-uk. A KKV-k szponzorálási tevékenysége az egészségügy területén alig 15%-os, a környezetvédelem esetében pedig a 10%-ot sem éri el. A munkavállalók önkéntes munkájának (munkaidőben történő) támogatása egyik terület esetében sem haladja meg az 5%-ot, és a bizonyos termékek értékesítéséből származó árbevétel társadalmi célú felhasználása is csak nagyon kisszámú vállalkozásra jellemző, ezek csak a kultúra, az oktatás és az egészségügy területén közelítik meg a 10%-ot, a többi tényező esetében 2%-ot sem érnek el. Az egyéb közösségi tevékenységeik során a vállalkozások pénzbeli és tárgyi adományokkal támogatnak fogyatékkal élőket, gyermekotthonokat és rákbetegeket, de támogatnak egyházakat és polgárőrsegeket is. A kis- és középvállalkozások többsége, pontosan a vizsgált vállalkozások 82%-a, helyi szinten végez közösségi tevékenységet, 10%-ban regionális szinten, és ami meglepő, hogy 8%-uk országos szinten, amely arány magasabb, mint a nagyvállalatok esetében, ahol ez csak 6% volt.

A régió vállalatainak egy harmada esetében a vevők, illetve *az üzleti partnerek értékelik azok felelős társadalmi és környezeti tevékenységét*, azonban megközelítőleg ugyanilyen arányban vannak, amelyek vevői ezt egyáltalán nem értékelik a felelős vállalati magatartást.

A régió vállalatainak 35%-át teszik ki azon cégek, amelyek vevői és/vagy üzleti partnerei értékelik azok felelős teljesítményét. Ez az arány igaz

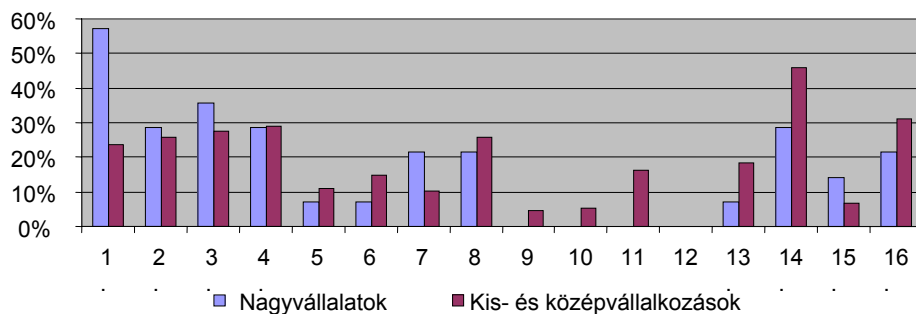
mind a nagyvállalatokra, mind pedig a kis- és középvállalkozásokra. A kutatási eredmények alapján azonban szembetűnik az a különbség, mely szerint a nagyvállalatok 20%-ának a vevői és partnerei nem értékelik a társadalmilag felelős magatartást, míg a KKV-k esetében ez az arány több mint 40%. A nagyvállalatok és a KKV-k abban is hasonlítanak, hogy közel 30%-uk felelős tevékenységéről igényelnek információt vevőik és üzleti partnereik.

A *közösségi tevékenységek költségeinek alakulása* kapcsán a megkérdezett nagyvállalatok majdnem 80 %-a hasonló módon kívánja folytatni közösségi tevékenységeit, szűkíteni pedig egyikük sem szándékozik. A közösségi tevékenységet kiterjeszteni a nagyvállalatok 11 %-a, a jelenleginél többféle tevékenységet végezni pedig a vállalatoknak szintén 11%-a kíván az elkövetkezendő 3 évben. A vizsgált kis- és középvállalkozások esetében meglepő módon optimistábbak a jövőbeni tervek. A régió KKV-inak csak 63%-a kívánja a közösségi tevékenységeit szinten tartani, 16%-uk ki kívánja terjeszteni, 21%-uk pedig a jelenleginél többféle közösségi tevékenységet kíván végezni a felelős üzleti magatartás jegyében. Szűkíteni a megkérdezett vállalkozások közül egy sem akarja közösségi tevékenységeit.

Mind a nagyvállalatoknál, mind pedig a kis- és középvállalkozások esetében megvan a szándék a *közösségi tevékenységeik fejlesztésére és kiterjesztésére*, azonban a *jövőben CSR-re fordítandó tervezett kiadásai*k ezzel a tervvel némileg ellentmondásban vannak. Ugyanis sem a nagyvállalatok, sem pedig a vállalkozások nem tervezték szűkíteni közösségi tevékenységeiket, az arra fordított kiadások tervezésénél azonban a nagyvállalatok 17%-a, a vállalkozásoknak pedig 33%-a jelezte, hogy a CSR-eszközökre fordítandó kiadásai szűkítését tervezik. Az elkötelezettség tehát érezhető, azonban az anyagi háttér úgy tűnik, sok vállalat és vállalkozás esetében nem tudja az optimista terveket támogatni.

CSR a régió vállalatainak stratégiai tervezésében

A *vállalatok elkötelezettségét* vizsgálva 16 olyan tényezőt sorakoztattam fel, amelyek egyenként mind a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának indítékai vagy motiváló tényezői lehetnek. Arra kértem a válaszadókat, hogy ezekből a tényezőkből válasszák ki azt a 3-at, amelyet saját, felelős tevékenységük legfontosabb indítékainak tartanak. A következő ábra az összesített válaszokat mutatja (4. ábra).

1. A vállalat alapvető értékrendjének való megfelelés	9. A tőkéhez való hozzájárulás feltételeinek javítása
2. Hozzájárulni a fenntartható fejlődéshez	10. A szabályozás szigorodásának elkerülése, megelőzése
3. Etikus vállalat módjára cselekedni	11. Állami támogatások elnyerése
4. A vállalat jó hírének ápolása	12. A hálózatépítés (networking) előnyeinek kihasználása
5. Az üzleti kockázatok csökkentése	13. Termékek és szolgáltatások fejlesztésének elősegítése
6. Alkalmazottak megnyerése, megtartása és motiválása a vállalat számára	14. A vevőkör bővítése, új piacok megnyerése
7. Felelősségvállalás a vállalat tevékenysége által érintettekért és a helyi közösségekért	15. Az erőforrások korlátosságának kezelése
8. A vevői és beszállítói hálózatok elvárásainak való megfelelés	16. A költségek csökkentése

4. ábra: A régió vizsgált vállalatainak legfontosabb céljai a CSR elismerésével (n=149)

A vizsgált nagyvállalatok legfontosabb indítéka CSR-tevékenységük folytatására a „vállalat alapvető értékrendjének való megfelelés”, ezt követi az „etikus vállalat módjára cselekvés”, majd – szinte holtversenyben egyformán fontos a vállalatok számára – a „fenntartható fejlődéshez való hozzájárulás”, a „vállalat jó hírnevének ápolása” és a „vevőkör bővítése, új piacok megszerzése”.

A kis- és középvállalkozások esetében legfontosabb cél a „vevőkör bővítése és új piacok megszerzése”, ezt követi a „költségek csökkentése”, majd a „vállalat jó hírének az ápolása”. Csak ezek után következnek a fontossági sorrendben olyan tényezők, mint az „etikus vállalat módjára cselekvés”, a „fenntartható fejlődéshez való hozzájárulás” és „a vevők, valamint a beszállítók elvárásainak való megfelelés”.

A válaszokból jól látható, hogy míg a KKV-kat sokkal inkább a „kézzel fogható” és a nyereségben – akár rövidtávon is – egyértelműen megjelenő

elemek motiválják, addig a nagyvállalatok indítékai sokkal inkább kapcsolódnak a valós elkötelezettséghez és a vállalat hosszú távú fennmaradásának célrendszeréhez a régióban.

A *CSR-t, mint a vállalati működés részét* vizsgáló kérdésre adott válaszok alapján a vizsgált nagyvállalatok közel 40%-a vallja, hogy a CSR a működésük szerves része, 47%-uk hasznos kiegészítő tevékenységként jellemzi, míg 15% nem tartja olyan fontosnak (csak „jó, ha van”), azonban egyikük szerint sem kényszerülnek rá, hogy felelős vállalati tevékenységet folytassanak. A régió vizsgált kis- és középvállalkozásainak 31%-a tekinti a CSR-t a működése szerves részének, szintén 31% tartja a vállalati tevékenység hasznos kiegészítőjének, viszont 33% nem tartja olyan fontosnak (csak „jó, ha van”), 3%-uk szerint pedig a vállalkozások rákényszerülnek a felelős üzleti magatartás folytatására.

A régió vállalatainak véleménye a CSR siker- és korlátozó tényezőiről

A kamarák és szakmai szervezetek által nyújtandó támogatás lehetséges módjaira nyitott kérdés formájában kérdeztem rá, ahol arra kértem a válaszadókat, hogy a 3, általuk legfontosabbnak tartott lehetséges támogatási módot jelöljék meg. Mind a nagyvállalatok, mind pedig a kis- és középvállalkozások esetében azt a 3-3 ajánlást emeltem ki, amelyeket a legtöbben említettek.

A nagyvállalatok véleménye szerint a kamarák és a szakmai szervezetek pályázati források biztosításával, általános ismeretterjesztéssel (szakmai fórumok, konferenciák, tájékoztató kiadványok, jó példák népszerűsítése) és a tudatosság növelésében vállalt szerepükkel tudnák leginkább támogatni a vállalatok CSR-tevékenységének fejlesztését.

A kis- és középvállalkozások a kamarák és szakmai szervezetek támogató szerepét leginkább a képzés, oktatás, informálás és tanácsadás területein látják célravezetőnek, továbbá anyagi támogatások nyújtását és különböző ösztönzők bevezetésének támogatását várják el tőlük.

Az információval való ellátottság, valamint a szakmai képzés és tanácsadás tehát mind a nagyvállalatoknak, mind pedig a vállalkozásoknak fontos; viszont amíg a nagyvállalatok pályázati források iránt érdeklődnek, addig a kis- és középvállalkozások inkább anyagi támogatást várnának a kamaráktól és a szakmai szervezetektől.

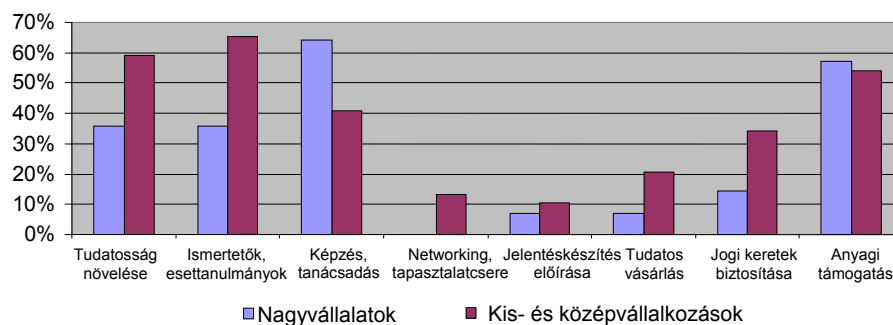
A nagyvállalatok a *döntéshozók szerepét* leginkább a képzés és tanácsadás nyújtásában, valamint az anyagi támogatás biztosításában látják, továbbá – szinte egyenlő arányban – tartják fontosnak a befektetők és a vevők tudatosságának növelését, valamint ismertető és esettanulmányok készítését, illetve terjesztését.

A kis- és középvállalkozások legnagyobb hányada a döntéshozóktól azt várja, hogy ismeretterjesztő kiadványok és esettanulmányok készítésével és terjesztésével folyamatosan információval lássák el a gazdasági szférát, de majdnem ilyen arányban tartják fontosnak a vevők és fogyasztók, valamint a

befektetők tudatosságának növelése érdekében hozott intézkedéseket és az anyagi támogatások biztosítását.

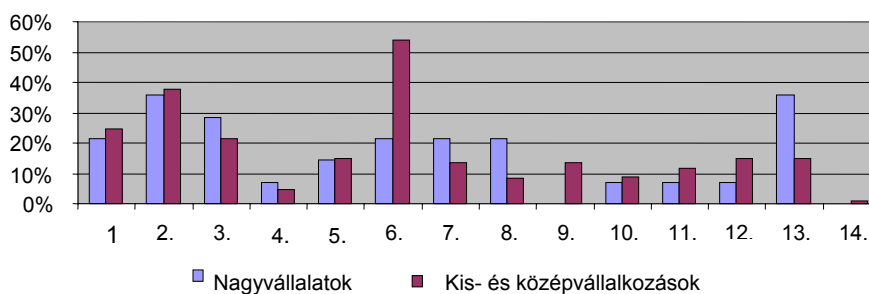
Az ábrán is jól látszik, hogy a nagyvállalatok és a vállalkozások többé-kevésbé hasonló területeken látják fontosnak a döntéshozók lehetséges támogatószerepét a vállalatok CSR tevékenységének fejlesztésében (5. ábra).

5. ábra: A régió vizsgált vállalatainak véleménye a felelős tevékenység döntéshozók általi támogatásának lehetséges módjairól (n=11/nagyvállalatok, n=126/KKV-k)

A kérdőív utolsó kérdésében arról kérdeztem a válaszadó cégeket, hogy általában *mely tényezők korlátozzák a társadalmi és környezeti felelősségvállalás bővülését*. A válaszokat a következő ábra szemlélteti (6. ábra).

A megkérdezett nagyvállalatok a társadalmilag felelős tevékenység bővülésének korlátját általánosságban, leginkább abban látják, hogy a piac nem ismeri el az ilyen jellegű elkötelezettséget, és gyorsan változik a szabályozási környezet, de komoly korlátozó tényezőnek tartják azt, is hogy a társadalmilag felelős tevékenység szerintük nem járna érzékelhető előnnyel a vállalat számára. Mindezekon túlmenően a nagyvállalatok 20%-a szerint nincs kellő információval való ellátottság, pénzügyi forrás, és tapasztalat a társadalmi felelősségvállalás fejlesztéséhez, és hiányzik a kormányzat, valamint a szakmai szervezetek külső támogatása is.

1. A vállalatok nem rendelkeznek információval vagy kevésbé ismerik a témakört	8. Külső támogatás hiánya (pl. kormányzat, szakmai szervezetek részéről)
2. A piac nem ismeri el az ilyen jellegű elkötelezettséget	9. A menedzsment sokszor nem elég elkötelezett
3. Nem járna érzékelhető előnnyel a vállalat számára	10. A munkavállalók gyakran nem érdeklődnek a téma iránt
4. Nem releváns üzleti szempontból	11. Az üzleti partnerek általában nem várják el a vállalatoktól
5. Nem kapcsolódik a vállalatok tevékenységéhez	12. Elsősorban nem a nagyvállalatok feladatának tekintik
6. A vállalatoknak nincs pénzügyi erőforrásuk, illetve idejük rá	13. Gyorsan változik a szabályozási környezet (pl. jogszabályok, szabványok)
7. Tapasztalat és szervezési készség hiánya	14. Más oka van

6. ábra: A társadalmi felelősségvállalás korlátozó tényezői általában a régió vizsgált vállalkozásai szerint (n=12/nagyvállalatok, n=126KKV-k)

A kis- és középvállalkozások legfontosabb korlátként azt jelölték meg, hogy nincs a vállalkozásoknak kellő pénzügyi forrásuk és kellő idejük a társadalmilag felelős tevékenység folytatására, és – a nagyvállalatok véleményéhez hasonlóan – fontos korlátnak látják, hogy a piac nem ismeri el az ilyen jellegű elkötelezettséget, továbbá azt, hogy nem rendelkeznek kellő információval, és kevésbé ismerik a témakört. Sőt, sokuk gondolja azt is, hogy a felelős üzleti magatartás nem járna érzékelhető előnnyel a vállalat számára.

5. Összegzés

Az Észak-magyarországi régió vállalatainak és vállalkozásainak többsége nem ismeri a CSR-koncepciót, de a kutatás azt igazolta, hogy ennek ellenére végeznek társadalmi és környezeti szempontból felelős tevékenységet – többnyire a szabályozásnak való megfelelés szintjéig –, amelynek legfontosabb érintettjei az alkalmazottak és a helyi közösségek. Legfőbb céljuk a felelős tevékenység végzésével pedig a költségeik

csökkentése, a vállalat hírnevének öregbítése, valamint a vevőkör bővítése, csak a nagyvállalatok esetében merül fel a vállalat értékrendjének való megfelelés és az etikus üzleti magatartás igénye.

A kutatásból az is kiderült, hogy a munkahelyi biztonságot célzó intézkedések elterjedtek, és kiemelt támogatási terület a sport, az oktatás és a kultúra, de a környezetvédelemre és az egészségügyi intézmények támogatására azonban nem fordítanak kellő forrásokat a régió gazdasági szereplői.

A környezeti hatások minimalizálására csak a régió nagyvállalatai helyeznek nagyobb hangsúlyt, de sok esetben csak a szabályozásnak való megfelelés szintjéig. A helyi közösségeknek nyújtott előnyöket leginkább adományozási tevékenység és szponzoráció útján nyújtják. A régióban etikai kódexszel kevesebb cég rendelkezik, mint a magyarországi átlag. A korrupció elleni küzdelem kiemelt stratégiai helyet foglal el, főként a KKV-k tevékenységében, de kidolgozott korrupcióellenes programokkal ők sem rendelkeznek.

A megkérdezett vállalatok és vállalkozások 2006-ban összesen 3 CSR-jelentést hoztak nyilvánosságra. Valamilyen nem pénzügyi (környezeti, fenntarthatósági stb.) jelentést a régió vállalatai összesen 20-at hoztak nyilvánosságra 2006-ban, de ezekből csak 3 készült nemzetközi szabványok ajánlásai alapján. ISO 14001 minősítéssel a régió vállalatainak 10%-a rendelkezik, a Global Compact-ot nemigen ismerik, irányelveinek mindössze 3 régióbéli vállalat felel meg.

A törvényi szabályozás okozta nehézségek az Észak-magyarországi régióban is megnehezítik a felelős cégeknek, hogy tevékenységükről beszámoljanak a közvéleménynek. A régióban működő médiumok a helyi cégek felelős tevékenységéről többnyire a cégek nevének elhallgatásával adnak hírt.

Az Észak-magyarországi régióban a döntéshozói részéről nem ismerünk olyan új és speciális intézkedéseket, amelyek a vállalatok társadalmilag felelős tevékenységének ösztönzésére irányulnának, kivéve talán azokat a helyi intézkedéseket, amelyek a korrupció megelőzését szolgálják és azokat az elismeréseket, amelyek odaítélésében az etikus üzleti magatartás is szerepet játszik.

Hivatkozások

- EUROPEAN COMMISSION [2004]: *ABC of the Main Instruments of Corporate Social Responsibility*. European Communitie, Luxemburg
- EUROSTAT [2008]: Regional GDP per inhabitant in the EU27 titeled GDP per inhabitant in 2005 ranged from 24% of the EU27 average in Nord-East Romania to 303% in Inner London. *Eurostat Press Release* 19/2008.
- KÁDEK ISTVÁN – ZÁM ÉVA [2008]: A diplomás pályakezdők szakmai beilleszkedése Észak-Magyarországon. *Acta Oeconomica* NOVA SERIES TOM. XXXV. Líceum Kiadó Eger

- KOCZISZKY GYÖRGY [2006]: Az Észak-magyarországi régió felzárkózási esélyei. *Észak-magyarországi Stratégiai füzetek* III. évf. 2006/1. 128–146.
- PAPANEK GÁBOR [2007]: Nemzetgazdasági és regionális versenyképesség Magyarországon. *Acta Oeconomica NOVA SERIES TOM XXXIV*. Líceum Kiadó Eger 61–74.
- ZÁM ÉVA [2008]: The different factors of regional competitiveness; a few characteristics of the North-Hungary Region. *Periodica Oeconomica - Studies of Economic Sciences, Regional Development and Competitiveness*, University of Paris-Sorbonne IV–Eszterházy Károly College Líceum Kiadó Eger, 8–22.

Fenntarthatóság és társadalmi igazságosság

BARTUS GÁBOR

*Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Környezetgazdaságtan Tanszék, Stoczek u. 2., Budapest 1111
bartus@eik.bme.hu*

A fenntartható fejlődés (és annak mikroszintű megvalósítási formája: a vállalatok társadalmi felelősségvállalása) olyan alapvető koncepció, mely manapság a témával foglalkozó kutatók többsége számára konszenzusos, megalapozott kiinduló- és viszonyítási pontot jelent a környezetpolitikai, környezetgazdaságtani kutatásokban. E koncepció hangsúlyosan vonja a környezeti vizsgálódások körébe a társadalmi igazságosság kérdését, mely fogalmat azonban sokszor ellentmondásosan, nem megalapozottan használ. Ebben az írásban – a témával kapcsolatos pro és kontra érvek összefoglalása után – azt vizsgálom, miként járulhat hozzá a környezetgazdasági normatív elvárások ellentmondásainak feloldásához XVI. Benedek pápa 2009. július 7-én megjelentetett *Caritas in veritate* című enciklikája, mely mind a környezetszennyezés, mind a társadalmi igazságosság kérdéseivel foglalkozik.

Kulcsszavak: fenntarthatóság, keresztény hit, társadalmi felelősségvállalás, társadalmi igazságosság

---

1. Bevezetés

Az elmúlt évtizedekben a környezetgazdaságtani irodalomban egyre erőteljesebben jelentek meg normatív elvárások a társadalom környezethasználatával kapcsolatban. Ezen normatív elvek vonatkozhatnak a gazdaság fizikai, ökológiai korlátaira – például az ökológiai közgazdaságtan klasszikus, entrópia-korlátra vonatkozó elve szerint (Bartus [2008]) – vagy méretére, a növekedés korlátaira (pl. Daly [1991]), továbbá erkölcsi vonatkozásokra (pl. Zsolnai [2001]). A normativitás igénye ugyanakkor nagyszámú ellentmondást is szült, amik miatt egyes környezetgazdaságtani vagy környezetpolitikai elvek erősen vitathatók. Szükségesnek látszik tehát, hogy időről-időre alapos vizsgálatnak vessük alá a környezethasználatban kapcsolatban gyakran használt normatív alapelveket.

Jelen tanulmány a környezetgazdaságtan és környezetpolitika alapelvei közül a társadalmi igazságossággal kapcsolatos kérdéseket igyekszik körbejárni. Először összefoglalom a fenntartható fejlődés koncepciójának, annak társadalmi igazságosságra vonatkozó elemeinek igazolt és vitatott oldalait, majd ismertetek egy olyan új erkölcsi tézist, XVI. Benedek pápa

[2009] *Caritas in veritate* (Szeretet az igazságban) kezdetű enciklikáját⁴, amely tartalmaz normatív kijelentéseket a gazdaság és a környezet kapcsolatáról. A vizsgálat tárgya az, hogy a katolikus egyház ezen társadalmi tanítása adhat-e új, termékeny impulzusokat a környezetgazdaságtan normatív elveinek tisztázásához.

2. A környezetgazdaságtan igazságosságra vonatkozó normatív elvei

A gazdaság káros környezeti hatásainak csökkentésére a főáramú környezetgazdaságtan és a környezetpolitika a fenntartható fejlődés (*SD*) elvét, illetve ehhez kapcsolódóan mikroszinten a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának (*CSR*) elvét állítja középpontba. Ezen elvek sokszor közös jellemzői, hogy nem csak a környezeti minőség romlására hívják fel a figyelmet, de a környezeti problémák megoldásával együtt, ahhoz szorosan hozzátartozónak ítélve, a világ fejlődési gondjait is orvosolják, például az Észak- Dél ellentétet, a fogyasztási javakhoz és az erőforrásokhoz való hozzájutási egyenlőtlenséget – mind a jelenben élők között, mind a jelen és a jövő generációi között. Ez az úgynevezett harmadik pillér fokozatosan nyert jelentőséget a fenntarthatósági gondolkodásban, ennek látványos példája, hogy a magyar *Környezet (- és Természet)védelmi Lexikon* [1993/2002] fenntartható fejlődés szócikkében a társadalmi igazságosság az 1993-as kiadásban még nem, a 2002-es kiadásban már annál hangsúlyosabban szerepel: „Globális méretben elengedhetetlen az erőforrásokhoz való igazságos hozzáférés biztosítása, a szegénység, az egyes társadalmi csoportok között tátongó szociális szakadék áthidalása. (...) a társadalom fejlődése a folytonos szociális jobblétet jelenti.” (2002. évi kiadás, I. kötet, 344. o.)

A fenntarthatósággal kapcsolatos megfontolások alapvetően az ember és más fajok egyedei, illetve a jelenben és a jövőben élők közötti igazságossági kérdések felvetésén alapulnak. *Zsolnai* [2001] megállapítja, hogy

[a] gazdaság fenntarthatóvá tételét a *jövő generációk szabadságának védelme* is megköveteli. A *jelen* és a *jövő generációk*, valamint az *ember* és a *többi faj* közötti *igazságosság* azt jelenti, hogy *nem kisebb* (nagyobb vagy egyenlő) *döntési súlyt biztosítunk* a természetnek, a jövőnek és önmagunknak. (62. o.)⁵

Az ökológiai közgazdaságtani gondolkodás képviselői is nagy számban köteleződtek el egalitárius nézetek mellett, és a gazdaság mérete és hatékonysága mellett az erőforrásokhoz való egyenlő hozzájutás is a tudományág alapkérdésének számít. A tekintetben tehát, hogy az egyenlőség

---

⁴ Az enciklika sorszámozott szakaszokat tartalmaz, ezért az idézetek és hivatkozások esetében a továbbiakban erre utalunk majd a tanulmány szövegében, az enciklikát pedig „CV”-vel rövidítjük.

⁵ Kiemelések az eredeti szövegben.

elve alkotóeleme kell, hogy legyen a fenntarthatóságnak, az ökológiai közgazdaságtan egyetért a három pillérű fenntarthatósági koncepcióval. *Faber és szerzőtársai* [1996] az ökológiai közgazdaságtanról egyenesen, mint „forradalmi” cselekvésről írnak. *Venkatachalam* [2007] az ökológiai közgazdaságtani nézeteket összefoglaló írásában ezt így látja: „Az ökológiai közgazdaságtan a környezet pusztulása fő okának az elosztási problémákat tartja, s ebből következően legszívesebben elkülönítve vizsgálja az egyenlőségi és a hatékonysági szempontokat.” (556. o.)

Egy, a magyar olvasók számára az ökológiai közgazdaságtan eredményeiből széles áttekintést adó szöveggyűjtemény bevezető, összefoglaló részében *Pataki és Takács-Sánta* [2004] is ezzel egyetértőleg fogalmaz, amikor megállapítják, hogy a fenntartható fejlődés nem csak a környezet- és természetvédelem gazdasági fejlődéssel való összehangolását jelenti, „hanem ezeket kiegészíti a fenntarthatóság társadalmi dimenziója, mely az igazságos elosztás problematikáját veti föl. A szegénység leküzdése és az anyagi jólét egyenlőbb elosztása a világon legalább annyira összefügg a fenntartható fejlődéssel, mint a környezetkímélő gazdasági szerkezet és fejlődési pálya kialakítása.” (15. o.)

Csak nagyon kevesen, így például *Kiss* [1994] különbözteti meg egyértelműen a társadalmon belüli jövedelmi és az országok közötti erőforrásokhoz való hozzáférési egyenlőséget, elvetve az előbbit és fontosnak tartva az utóbbit.

A ma uralkodó gazdasági paradigma kritikusan rendre nem mulasztják el bemutatni, hogy a világ leggazdagabb kisebbségének kezében összpontosul a megtermelt javak többsége – a világ legvagyonosabb ötszáz személyének összesített jövedelme nagyobb, mint a legszegényebb 416 millió emberé, mutat rá egy ENSZ-jelentés (*UNDP* [2005] 4. o.) – s a növekedés a gazdagokat csak még gazdagabbá teszi, miközben mit sem csökken a szegénység, a „kiváltságosokat szisztematikusan juttatja hatalomhoz és forrásokhoz, hogy ezáltal még több kiváltsághoz jussanak” (*Meadows és szerzőtársai* [2005], 64. o.). Egy frissen megjelent egyetemi tankönyv szintén rámutat arra, hogy a fenntartható fejlődés eszméje nem pusztán egy, a természeti erőforrások hosszútávú optimális felhasználását célzó kritérium, s a fogyasztási egyenlőtlenség lehetetlenné teszi a fenntartható társadalom kialakulását (*Valkó* [2006]).

Tehát nem elég a természeti erőforrások ésszerű beosztása és megőrzése, a javakból az embereknek egyenlő(bb)en kell részesülni. A fenntartható világban nincs helye a vagyoni különbségeknek? *Lin* [2006] – és más környezetgazdászok – szerint nincs: „A fenntartható társadalom és az erőforrások hatékony használata állandósításához szükséges a jövedelem sokkal egyenlőbb elosztása.” (331. o.)

3. Az egyenlő elosztás normatív követelményének problémái

Az egyenlő elosztás a jelen generációk tagjai között

A környezetgazdaságtani, illetve ökológiai közgazdaságtani irodalom gyakran szinonimaként használja az igazságosság és az egyenlőség fogalmakat, illetve gyakran keveri az egyenlőtlenség és a szegénység problémáját. A legegyszerűbb eset annak igazolása, hogy a szegénység és az egyenlőtlenség problémája különbözik. Balázs [2007a] ezt így mutatja be:

A szegénység problémája mégsem azonos az egyenlőtlenségével. Ezt könnyű belátni: ha két milliomos között az a különbség, hogy egyiküknek tíz-, a másikuknak százmillió dollárja van, a tízszeres különbséget akár súlyos egyenlőtlenségnek is nevezhetjük, mivel a két vagyon vélhetően más-más életformát tesz lehetővé. De szó sincs szegénységről vagy erkölcsi problémáról. (8. o.)

A második eset annak vizsgálata, hogy erkölcsi vagy gazdasági rossz-e az egyenlőtlenség, azaz igazságos vagy igazságtalan-e az egyenlőség vagy egyenlőtlenség. Ehhez először azt kell belátni, hogy minden ember más-más intellektuális, fizikai és erkölcsi adottságokkal, képességekkel és tehetséggel születik a világra. Ezen adottságok, képességek és tehetségek területén megmutatkozó különbségek egy része a szocializáció vagy tanulás révén csökkenthető, azonban megszűnni sohasem fog. Az eltérő készségekkel piacra kilépő, azaz a társadalmi-gazdasági munkamegosztásba bekapcsolódó személyek jövedelme így óhatatlanul különböző lesz. A jövedelmi egyenlőtlenség tehát természetes jelenség olyan értelemben, hogy spontán módon, automatikusan alakul ki, ha nincs jelen valamilyen mesterségesen létrehozott kiegyenlítő mechanizmus. A kérdés most az, hogy helyes-e, ha ilyen kiegyenlítő intézményeket működtetünk? A válasz attól fog függni, mit tekintünk igazságosnak.

Ma – némi leegyszerűsítéssel – az igazságosság két alapvető koncepciója vitázik egymással. Az egyik nézet szerint – például így érvel Arisztotelész a *Nikomakhoszi Etiká*-ban – igazságos az, ha az egyenlőkkel egyenlően, a különbözőkkel pedig különböző módon bánunk. Igazságos mindenkinek megadni, ami jár – állítja Plátón a *Politeia*-ban. E nézet szerint tehát a kialakuló gazdasági egyenlőtlenség – hacsak az nem rablás, korrupció, a fogyasztó „átverése” vagy más erkölcsi rossz következménye – igazságos.

A másik nézet szerint az, hogy a társadalom mely tagját részesíti nagyobb jövedelemben, elsősorban nem az egyének személyes teljesítményén múlik, hanem a társadalmi intézmények minőségén. A jövedelem tehát véletlenszerűen fog megoszlani a társadalom tagjai között, amit korrigálni szükséges. Az emberek erőfeszítéseinek gyümölcsét nem saját maguknak köszönhetik, hanem társadalmi esetlegességeknek. „Az erény jutalmazásának

gondolata kivitelezhetetlen” (Rawls [1971], 372. o.)⁶, ezért a kialakuló egyenlőtlenség nem igazságos. Bár e második nézet sok hívet szerzett magának (melynek következtében az igazságosság fogalma a jövedelmi egyenlőség szinonimájává redukálódott), gyakorlati alkalmazása problematikus lehet. A rawlsi igazságossági kritérium alkalmazásának torz következményeit *Kekes* [2004] így foglalja össze:

[A] Nobel-díjasoknak kárpótolniuk kell a Flat Earth Association tagjait, a sikeres befektetőknek a kótyagosokat, a nagy művészeknek a giccstermelőket, mert így »kiegyenlítődnek az esetlegességek torzításai«. (...) Mivel senki nem felelős semmiért, a siker és a kudarc csak szerencse kérdése, az igazságosság pedig azt írja elő, hogy azokat egyenlően osszák el. (57. o.)

Teljesen más nézőpontot foglal el ebben a vitában *Hayek* [1995], aki szerint az igazságosság nem is vizsgálható – nincs értelme vizsgálni – a piaccgazdaság eredményeire vonatkozóan. Érdekes, hogy Hayek és Rawls tulajdonképpen ugyanabból az előfeltevésből – nevezetesen abból, hogy a piac személytelenül, az egyes ember erőfeszítéseitől, erényességétől függetlenül osztja el a tevékenységek gyümölcseit – gyökeresen eltérő következtetésre jut. Nem feltétlenül látszik igazoltnak azonban ez az előbbi előfeltevés, a piac ugyanis jelentős szerepet oszt az ebben a gazdaság-szervező mechanizmusban tevékenykedő egyéneknek. Nem állítható, hogy a piaci szereplők eredményessége (jövedelme) csak és kizárólag exogén tényezők függvénye lenne. A jövedelmi, vagyoni egyenlőtlenségeknek tehát van olyan aspektusa, amely az igazságosság mércéjével igenis megmérhető.

A fenntartható fejlődés elve (annak harmadik pillére) viszont anélkül, hogy megvizsgálná, a vagyoni különbségeknek mi a forrása, azok igazolhatók-e vagy sem, kategorikusan az anyagi, fogyasztási, jövedelmi egyenlőség, azaz az egyenlőtlen jövedelmek valamilyen fokú redisztribúciója mellett foglal állást.

A nemzedékek közötti igazságosság

Nem elkerülhető annak rövid vizsgálata sem, hogy elvileg lehetséges-e egyáltalán a fenntartható fejlődés, mint a nemzedékek közötti igazságosság egy formájának megvalósítása? *Huoranszki* [1994] szerint az elméleti problémák nehézsége miatt legfeljebb csak rendkívül nehezen. Ennek oka, hogy a disztributív igazságosságot mérő elvek használhatatlanok a nemzedékek közötti viszonyban: a meritokratív és egyenlőségi elvek azért, mert személyekre szabottak, kollektívumokra alkalmazhatatlanok, az utilitarizmus szélsőséges megoldáshoz (vagy a folyó fogyasztás szélsőséges felértékelődéséhez vagy – éppen ellenkezőleg – a felhalmozás érdekében történő jelenbeli önsanyargatáshoz) vezetne, a rawlsiánus különbözeti elv

⁶ Rawls igazságosság elmélete különösen népszerű a környezet- és ökológiai közgazdászok körében, lásd például *Szlávik* [2005] és *Zsolnai* [2001].

pedig elfogadhatatlan következménnyel (a jelen generáció egyértelmű preferálásával a későbbiekkel szemben) járna. A szerző következtetése, hogy a nemzedékek közti igazságosság – amely fogalom inkább csak metaforikus értelemben használható – rendező elve a stabilitás és a kontinuitás kell legyen.

Koherens és operacionalizálható nemzedékek közötti igazságosság-elmélettel adós az ökológiai közgazdaságtan is. Az eddigi kutatások a probléma feltárásához és néhány rendezőelv kimondásához vezettek. A következő két kritérium például – (1) a generációk közötti kompenzációk szükségességének felismerése, és (2) a jövő nemzedékek valódi és sérthetetlen jogainak figyelembe vétele – kellően általános ahhoz, hogy bármilyen gyakorlati megoldás akár védhető, akár elvethető lehessen.

Látható tehát, hogy a fenntartható fejlődés keretébe illesztett társadalmi igazságossági normatíváknak jelentős vitatható elemei vannak, s így egyenlőre nehezen képezheti széleskörű társadalmi konszenzus alapját.

4. A *Caritas in veritate* a gazdaság-környezet kapcsolatról és a környezet védelméről

A sajtóban az utóbbi időben gyakorta emlegették XVI. Benedeket mint „zöld” pápát, így különösen érdekes lehet, mit mond 2009 júliusában közreadott *Caritas in veritate* (Szeretet az igazságban) enciklikája a környezeti kérdésekről. Mint látni fogjuk, az, hogy XVI. Benedek gyakran foglalkozik környezeti problémákkal, egyáltalán nem jelenti azt, hogy egyetértene az ökopolitikai konszenzus téziseivel (Gregg [2009]).

A környezeti problémák megközelítésének kulcsa az enciklika szerint az ember helyes antropológiai értelmezése, s ez az értelmezés a hit igazságain alapszik. Az igazság az ember valódi természetéről alkotott tudást jelenti, ami Krisztus révén ismerhető meg.

Minden egyes ember akkor találja meg önnön javát, ha Isten róla alkotott tervéhez ragaszkodik és azt teljeséggel megvalósítja, ugyanis ebben a tervben talál rá a maga igazságára, és az ezen igazságához való ragaszkodás az, amely által szabaddá válik. (CV 1.)

(...) az ember valódi fejlődése a személy teljességére vonatkozik a maga egységében és minden dimenziójában. (...) A fejlődés a történelemben bezárva ki van téve annak a veszélynek, hogy kizárólag a többlet birtoklás fokozódására redukálódik (...) (CV 11.)

Az önérdékkövetés (ami a kapitalista gazdaságszervezés egyik, de természetesen nem egyetlen eleme) tehát nem feltétlenül bűnös dolog, ha ez az önnön jó nem pusztán az anyagi javakat jelenti, ha a személy teljes fejlődését szolgálja (CV 76.), aminek feltétele Isten tervének elfogadása. Sajnos, napjainkra az önérdékkövetés – helytelenül – az önzés szinonimájává lett (Fromm [1993]), így fel sem tűnik az önérdékkövetés kritizálásán alapuló

kapitalizmus-bírálat problematikussága (V.ö: *Balázs* [2007b]). A helyes fejlődés-felfogás segít majd eligazodni a természettel való viszonyunkat illetően is.

A másik emberhez való viszonyt pedig főszabályként a szeretet kormányozza, ami a másik javának akarása és tevőleges cselekvés annak érdekében. A szeretet nem elsősorban érzelem és végképp nem szentimentalizmus (amivé az igazság nélkül válhat). A szeretet továbbá a közjó akarása is, mert az ember csak másokkal közösségben képes reálisan és hatékonyan önmaga javát megtalálni. A szeretet a kulcs ahhoz is, hogy miként lehet a társadalmi szolidaritást működtetni. A benedeki logikában először mindenkinek meg kell adni, ami neki az igazságosság szerint jár, majd a szeretet által vezérelve lehet túlhaladni ezen az igazságos helyzeten, és teljessé tenni azt az ajándékozás és a megbocsátás logikájában. (CV 2-7.)

Mindezekből az a következtetés adódik, hogy a gazdasági egyenlőtlenség (ami a fenntartható fejlődés koncepciója szerint fenntarthatatlanná teszi a világot) nem feltétlenül igazságtalan, hanem csak a túlzott, morálisan nem igazolható különbségek elfogadhatatlanok (CV 32.). A szeretet (társadalmi szinten: a szolidaritás) mutatja meg, mely egyenlőtlenségeket milyen mértékben és módon kötelességünk enyhíteni. Enni és inni adni ilyen, a szereteten alapuló morális parancs (CV 27.). A probléma tehát „az elembertelenítő nyomorúság tartós helyzetei” (CV 22.) és nem önmagában az egyenlőtlenség.

Ugyanígy nem csatlakozik az enciklika szerzője az egyoldalú kapitalizmus-, globalizáció- és piac-ellenességhez sem. Az enciklika számos példán keresztül mutat rá, hogy ezek a gazdasági intézmények miként szolgálták az emberiség fejlődését, a nyomor enyhítését, népek felemelkedését. Ugyanakkor természetesen XVI. Benedek arra is rámutat, hogy a piac, a vállalkozás, a profit és a globalizáció eszközeit rossz célokra, felelőtlenül is fel lehet használni. (CV 35-36, 42.)

Ha tehát a természeti környezetünk pusztulásáért nem önmagában a kapitalizmus, a piac, az egyenlőtlenség vagy az önérdékkövetés a felelős, akkor miként tekinthetünk korunk ökológiai kihívásaira? XVI. Benedek válasza az, hogy környezeti problémáink oka abból ered, hogy nem ismerjük fel a természetben Isten ajándékát, s nem teljesítjük ebből fakadó kötelezettségeinket,⁷ hogy műveljük és őrizzük azt.

A természet a szeretet és az igazság tervének kifejeződése. Létében megelőz bennünket, és életünk színtereként Isten ajándéka számunkra. (...) De hangsúlyosnak kell lennie annak is, hogy amennyiben a természetet fontosabbnak tartjuk az emberi személynél, az ellentmond a valódi fejlődésnek. Ember és természet ilyen szembeállításra új-pogány vagy új-

⁷ Jellemző egyébként, hogy a modern kori állam a természet megóvását emberi jogként és nem kötelezettségként látta. A magyar alkotmány például „az egészséges környezethez való jog”-ról beszél.

panteisztikus tartalmakhoz vezet. Az ember üdvösségét valamiféle tisztán naturalisztikus szellemű természetértelmezésből nem lehet levezetni. Mindemellett el kell utasítanunk az ezzel ellenkező álláspontot is, amely a természet teljes körű technicizálására törekszik, mert a természet nem csupán alapanyag, amelyről saját tetszésünk szerint rendelkezhetünk, hanem a Teremtő csodálatos alkotása, amely magában hordja a maga sajátos „grammatikáját”, megadva önnön értelmét és ismérveit a nem pusztán gyakorlatias és önkényes felhasználás számára. (CV 48.)

A természet tehát nem sérthetetlen tabu, de nem lehet kizsákmányolni sem. Ugyanakkor XVI. Benedek egyértelműen elveti a biocentrikus környezetvédelmi kiindulópontot.

5. A fenntartható fejlődés elve a „*Caritas is veritate*” fényében

Az enciklika – a fenntartható fejlődés koncepciójával megegyező módon – kiemelt jelentőséget tulajdonít a minket követő generációk helyzetének. Megállapítja, hogy felelősség és kötelezettségek terhelnek bennünket a jövő nemzedékek érdekében, s ennek okán a természetet mint a teremtés rendjét kell védenünk. A fejlődés (de nem csak a materiális, hanem az ember teljes fejlődése) fontosságából kiindulva az enciklika álláspontja az, hogy a fejlődéshez a természet adományai mértékletesen igénybe vehetők, a természet nem fontosabb az emberi személynél (CV 48.).

XVI. Benedek érvelése alapján azonban a fenntartható fejlődés szociális pillérét mindenképpen árnyaltan kell szemlélnünk. Az enciklika érvelése szerint nincs okunk elköteleződni a gazdasági kiegyenlítés mellett, s elfogadnunk, hogy a társadalmi igazságosság leegyszerűsíthető az egyenlőbb elosztásra (a generációkon belül és közöttük egyaránt).

Új szemléletet hozhat továbbá a fenntarthatóságról folytatott vitákba az, ahogyan XVI. Benedek az emberi étellel kapcsolatos erkölcsi relativizmus kialakulására, az emberi élet tiszteletének elapadására hívja fel a figyelmet. Ezen érvelés szerint nem létezhet többféle erkölcs a társadalomban, egy az ökoszisztéma irányába, egy pedig az emberi étellel kapcsolatosan. Nem lehet úgy óvni a nem emberi létezőket, hogy közben elfeledkezünk az emberi élet védelméről (CV 28, 44, 51, 75.).

Minderre kiváló példa a népességnövekedés, mint veszély bekerülése a környezetvédelmi kérdéskörbe. A környezetvédő főáram képviselői körében egyhangú volt az a meggyőződés, hogy a környezetfelélés egyik fő oka az emberek számának gyors növekedése. Az erre adott hisztérikus szociálpolitikai válasz, a számos fejlődő országban megfigyelhető radikális családtervezés (illetve a gazdag Nyugaton a fejlett jóléti ellátórendszerek nyújtotta kényelmes biztonság) azt ugyan elérte, hogy vélhetően századunk közepén vagy kismértékben azután a népességszám tetőzni fog, majd utána csökkeni kezd, ennek azonban a következő évezredfordulóra igen nagymértékben és gyorsan előregedő népesség lesz a következménye, az ezzel

járó demográfiai és szociális problémákkal együtt (*Lutz–Sanderson–Scherbov* [2001]).⁸

XVI. Benedek érvelésében kiemelt szerep jut az egyéni felelősségvállalásnak. Megállapítja, hogy a különféle, akár a környezetvédelem érdekében létrehozott intézmények nagyon fontosak, mert strukturálják a közjóért végzett emberi cselekvéseket (CV 7.), de önmagukban az intézmények nem elégségesek és gyakran túlzott a beléjük vetett bizalom (CV 11.). Elég belegondolni, hogy hányféle hivatal, felügyelet, testület, tanács, bizottság, albizottság, ügyosztály, biztos és szószóló óvja elvileg a környezetet, s hogy mégis ennek olykor milyen kevés eredményét látjuk.

6. Konklúzió

A katolikus egyháznak a *Caritas in veritate* enciklikában megjelenő társadalmi tanítása számos megfontolandó kiindulópontot nyújt a fenntarthatóság problémáit megoldani kívánó gondolkodók számára. Az alapvető kérdés itt természetesen az, hogy a keresztény hitre épülő érvek mennyiben „fordíthatók le” a más vallásúak vagy a nem hívők számára. Ennek hiányában továbbra sem számíthatunk egy olyan fenntarthatósági normatív elvre, amit a társadalomban a jelentős többség magáénak vallhatna (ahogyan a fenntartható fejlődés elve jelenlegi formájában nyilvánvalóan elfogadhatatlan a nem egalitárius igazságosságban hívőknek), s így közös elvi alap jöhetne létre a környezetvédelemben szükséges széleskörű együttműködésre. Mindenestre az enciklika legalább két olyan szempontot nyújt az olvasója számára, ami adott esetben hitbéli állapottól függetlenül meggondolható.

Az egyik fontos következmény a fenntartható fejlődés szociális pillérének újragondolása lehet. Az egalitárius társadalmi igazságossági koncepció nehézségei miatt érdemes lehet megfontolni a szereteten és szolidaritáson alapuló, az „elembertelenítő nyomorúság tartós helyzetét” felszámolni kívánó elv és politika bevezetését.

Az enciklika másik fontos érvényesíthető érve az emberi személyes felelősségvállalás hangsúlyozása. Nem elvitatva, hogy igen jelentősek lehetnek azok az erőfeszítések, amiket az államok a fenntarthatóság érdekében, a vállalatok pedig a gazdaságban az „üzleti etika” vagy a „CSR” nevében tettek meg, leginkább mégis felelős személyekre lehet szükség, mert a felelősség szabad és szolidáris vállalására és a személy transzcendens szemlélete kulcskérdés lehet a fejlődéshez, a közjó megteremtéséhez.

---

⁸ A becslések középértéke szerint a világban 2100-ban mintegy 8,4 milliárdan élhetnek majd, ennek harmada lehet 60 évnél idősebb. A fejlett országokban az idősök aránya még magasabb, 40-49 %-os is lehet. A becslések a nagy időtáv miatt természetesen igen nagy bizonytalansággal bírnak.

Hivatkozások

- XVI. BENEDEK PÁPA [2009]: *Caritas in veritate* kezdetű enciklikája az ember teljes értékű fejlődéséről a szeretetben és az igazságban. (ford: Dér Katalin és Horváth Pál) Szent István Társulat, Budapest.
- BALÁZS ZOLTÁN [2007a]: Valódi és hamis erkölcsi kérdések a globalizáció kapcsán. *Kommentár*, Vol. 2, No. 1, 3-10. o.
- BALÁZS ZOLTÁN [2007b]: A kapitalizmus alkotmánya. *Társadalom és Gazdaság*, Vol. 29, No. 2, 157-205. o.
- BARTUS GÁBOR [2008]: Van-e a gazdasági tevékenységeknek termodinamikai korlátja? *Közgazdasági Szemle*, Vol. 55 (2008. november), 1010-1022. o.
- DALY, HERMAN E. [1991]: *Steady-State Economics*. Island Press, Washington, DC.
- FABER, MALTE – MANSTETTEN, REINER – PROOPS, JOHN [1996]: *Ecological Economics: Concepts and Methods*. Edward Elgar, Cheltenham (UK)–Northampton (MA, US).
- FROMM, ERICH [1993]: Önzés, önszeretet és önérdek. (ford: Gárdos Attila) In: KINDLER J. – ZSOLNAI L. (szerk.): *Etika a gazdaságban*. Keraban, Budapest, 15-25. o.
- GREGG, SAMUEL [2009]: *The Not-So-Green Pope*, Acton Commentary, August 5, 2009. http://www.acton.org/commentary/540_not_so_green_pope.php (letöltve: 2009. október 19.)
- HAYEK, FRIEDRICH AUGUST [1995]: *Piac és szabadság. Válogatott tanulmányok*. (ford: Atkári János, Mezei I. György, Tóth Sándor). Közgazdasági és Jogi, Budapest.
- HUORANSZKI FERENC [1994]: A nemzedékek közti igazságosság. *Századvég új folyam*, Vol. 1, No. 1, 57-65. o.
- KISS KÁROLY [1994]: *Ezredvégi Kertmagyarország*. V-Kiadó, Budapest.
- KEKES, JOHN [2004]: *Az egalitarizmus illúziói* (ford. Balázs Zoltán). Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő.
- KÖRNYEZET- ÉS TERMÉSZETVÉDELMI LEXIKON [2002] Akadémiai, Budapest.
- LIN, BRIAN CHI-ANG [2006]: A sustainable perspective on the knowledge economy: A critique of Austrian and mainstream views. *Ecological Economics*, Vol. 60, p. 324-332.
- LUTZ, W. – SANDERSON, W. – SCHERBOV, S. [2001]: The end of world population growth. *Nature*, Vol. 412, p. 543-545. (2 August 2001)
- MEADOWS, DONELLA H. – RANDERS, JORGEN – MEADOWS, DENNIS L. [2005]: *A növekedés határai harminc év múltán* (ford. Déri Andrea). Kossuth, Budapest.
- PATAKI GYÖRGY – TAKÁCS-SÁNTA ANDRÁS [2004]: Bevezetés – A modern közgazdaságtan: a társadalomtudományok királynője? In: PATAKI GY. – TAKÁCS-SÁNTA A. (szerk.): *Természet és gazdaság – ökológiai közgazdaságtani szöveggyűjtemény*. Typotex, Budapest. 7-25. o.
- RAWLS, JOHN [1971]: *A Theory of Justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press. [magyarul: *Az igazságosság elmélete* (ford. Krokovay Zsolt). Osiris, Budapest, 1997.

- SZLÁVIK JÁNOS [2005]: *Fenntartható környezet- és erőforrás-gazdálkodás*. KJK-Kerszöv, Budapest.
- UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (UNDP) [2005]: *Human Development Report 2005*. New York.
- VALKÓ LÁSZLÓ [2006]: A fenntartható, környezetbarát fogyasztás.
In: KÓSI K. – VALKÓ L. (szerk.): *Környezet-menedzsment*. Typotex, Budapest.
- VENKATACHALAM, L. [2007]: Environmental economics and ecological economics: Where they can converge? *Ecological Economics*, Vol. 61, p. 550-558.
- ZSOLNAI LÁSZLÓ [2001]: *Ökológia, gazdaság, etika*. Helikon, (helymegjelölés nélkül).

A bizalom szerepe és helye az érzelmi intelligenciában⁹

KOVÁCS TAMÁS

*Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaságtudományi Intézet
Vállalkozás-gazdaságtan Tanszék, Egészségház u. 4., Eger 3300
thomy@ektf.hu*

A modern közgazdasági gondolkodás a gazdasági teljesítmény szempontjából a társadalmi tőkét évtizedek óta ugyanolyan fontosságú tőkeelemnek tekinti, mint a klasszikus termelési tényezőket. Számos elméleti és kísérleti kutatás bizonyította, hogy a társadalmi tőke egyik legfontosabb összetevője a bizalom, míg egy másik megközelítésben a társadalmi tőke egyéni szintje alapvetően az érzelmi intelligencián múlik.

Jelen tanulmány célja, hogy – a társadalmi tőkének az általános szintjétől a munkahelyeken betöltött szerepe felé elmozdulva – tárja fel a kapcsolódási pontokat a személyes bizalom és annak meghatározó tényezői, valamint az érzelmi intelligenciát alkotó személyes kompetenciák között. Részben saját kutatásaimra, részben pedig a szakirodalmi eredményekre alapozva e kapcsolatok szorosságát és számszerűsíthető jellegét is igyekszem meghatározni.

---

1. Bevezetés – A társadalmi tőke jelentősége

A címben szereplő mindkét fogalom – a *bizalom* és az *érzelmi intelligencia* – több tudományterület határán helyezkedik el és így gyakori kutatási témáját jelentik mind a gazdaságtudományoknak, mind pedig a szociológiának és a pszichológiának. Jelen cikkben alapvetően a gazdaságtudományok szempontjából közelítem a témát, mivel a fenti fogalmakat az egyéni és közösségi szintű társadalmi tőkét jelentős mértékben meghatározó tényezőkként járom körül, egyszersmind kihangsúlyozva a gazdasági teljesítményre gyakorolt hatásukat is.

A társadalmi tőke, mint a klasszikus tőkeelemek mellett megjelenő és a gazdasági teljesítményre pozitív hatást gyakorló termelési tényező szerepe az utóbbi évtizedekben egyre inkább előtérbe kerül és felértékelődik. Maga a társadalmi tőke, mint fogalom a múlt század 20-as éveiben jelent meg és pusztán szociológiai értelemben használták. *Hanifan* [1916] még csak azokat a társadalmi körülményeket értette alatta, melyek meghatározzák az emberek mindennapi életét. Később a fogalom kiegészült még olyan elemekkel, mint a közösségen belüli kapcsolatok, a közösség tagjai közötti szimpátia és a békés egymás mellett élés szabályai, melyek nagyrészt már az érzelmi intelligencia elemei között is fellelhetők.

---

⁹ Készült a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával, melyért ezúton is köszönetemet fejezem ki.

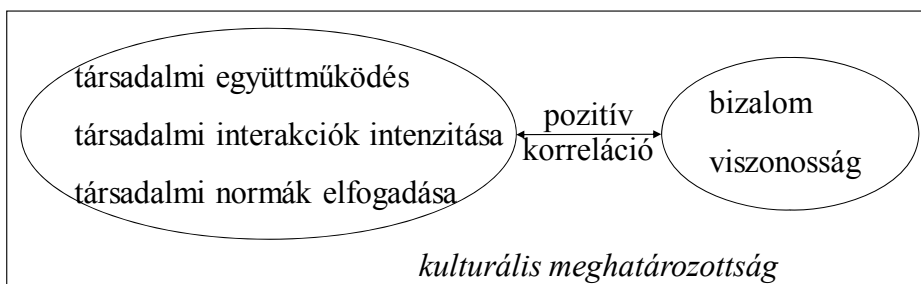

A gazdaságtudomány érdeklődése csak jóval később, az 1970-es években fordult a társadalmi tőke irányába, amikor *Arrow* [1974] a bizalmat a gazdasági kapcsolatok „kenőanyagaként” írta le, valamint *Williamson* [1975] a tranzakciós költségekkel kapcsolatos elméletében kimutatta jelentőségét. Az eltelt harminc évben ugrásszerűen megnőtt a társadalmi tőkének a gazdaságra és az állami működésre gyakorolt hatásával foglalkozó teoretikus és empirikus tanulmányok száma, melyek közül – a teljesség igénye nélkül – kiragadnék párat, melyek konkrét szám adatokkal támasztják alá a kettő kapcsolatát.

La Porta és szerzőtársai [1997] 40 országra kiterjesztett vizsgálatában – ahol a társadalmi bizalmat a World Values Survey (továbbiakban WVS) adatai alapján mérte – azt találta, hogy a bizalmi szint egy szórás értéknyi növekedése, 0,7 szórásnyi hatékonyságnövekedést jelent a jogi apparátus működésében, 0,3 szórásnyival növeli a korrupcióellenességet, illetve szintén 0,3 szórásnyival javítja az adóügyi szabályok betartásának helyzetét. Rendre hasonlóan pozitív eredményeket kaptak a személytelen bizalom és az oktatás, az egészségügy, az infrastrukturális fejlődés, illetve az inflációs szint közti kapcsolatok vizsgálata során.

Knack és Keefer [1997] 29 piacgazdasággal rendelkező ország vizsgálata során kimutatta, hogy 10 százalékpontos növekedés a bizalmi indexben átlagosan 0,8 százalékpontos növekedést eredményez az egy főre jutó GDP mutatójában. Hasonló eredményre jutott *Zak és Knack* [2001] is, akik 41 ország 23 évnyi idősoros adataira kiterjedő vizsgálattal bizonyították, hogy szignifikáns és pozitív irányú kapcsolat áll fenn a WVS-ből származó bizalmi index és a GDP növekedési rátája, valamint a beruházásoknak a GDP-hez viszonyított aránya között.

Annak érdekében tehát, hogy a gazdasági teljesítményre gyakorolt pozitív hatások a társadalmi tőke erősítése által elérhetővé váljanak, mindenképpen szükséges az azt alkotó egyes tényezők és legfőképpen a köztük fennálló egymásra hatások feltérképezése. A társadalmi tőkével és annak a gazdasági teljesítményre gyakorolt hatásával foglalkozó szakirodalom – nagyjából egységesen – két nagy csoportra bontja a társadalmi tőkét alkotó tényezőket: egyfelől a társadalmi együttélésrel kapcsolatos tényezőkre, másfelől pedig a bizalom és viszonyosság fogalom párra (*1. ábra*). E két nagy csoport időbeli változásának vizsgálatakor a pozitív korreláció már sokszor bebizonyosodott (lásd pl. *Knack és Keefer* [1997], *Norris és Davis* [2003], *Ensminger* [2004], stb.) és nyilvánvalóvá vált az is, hogy kultúrák közti összehasonlításban mind a társadalmi együttélésrel kapcsolatos tényezők szintje, mind pedig a bizalom és viszonyosság szintje jelentősen eltérő lehet.

1. ábra: A társadalmi tőke fő elemei

Egy másik megközelítésben a társadalmi tőke egyéni szintje alapvetően az érzelmi intelligencián múlik, mely nem más, mint több tucat olyan személyes kompetencia halmaza, melyek mind a bizalmat, mind pedig az együttműködésre és interakciókra való hajlandóságot és képességet nagyban befolyásolják.

A következőkben az érzelmi intelligenciát alkotó kompetenciákat tekintem át, különös tekintettel azokra, amelyek a bizalom valamely vetületével szoros kapcsolatot mutatnak, mely hatásokat részben a nemzetközi szakirodalom, részben pedig saját empirikus kutatási eredményeimmel támasztok alá.

2. Az érzelmi intelligenciát alkotó kompetenciák és a bizalom kapcsolata

Az emberek szakmai munkájuk, vagy akár csak mindennapi életük során személyes képességeiktől vezérelve cselekszenek, melyek részben kizárólag tanult, míg mások valamilyen érzelmi alapokon nyugvó képességek. A *kognitív* képességek – melyek nagy részéhez az iskolarendszerű, vagy azt követő képzéseken lehet hozzájutni – elengedhetetlenek az eredményességhez, mint például az analitikus gondolkodás vagy a szakmai hozzáértés. Ezeket – természetesen egy alapvetően szükséges értelmi intelligencia szint mellett – gyakorlatilag bárki képes lehet megszerezni. Nincs ez másként az *emocionális* képességek esetében sem: az érzelmi képességeket szintén tanulni kell, csak éppen ezek alapját nem a régebben ismert és elfogadott értelmi intelligencia, hanem az ún. érzelmi intelligencia alkotja.

Ahogy *Goleman* ([2002], 52. o.) fogalmaz, az érzelmi kompetencia olyan, érzelmi intelligencián alapuló tanult képesség, amely kiemelkedő munkateljesítményt eredményez. Mindenkinek az egyéni érzelmi intelligencia szintje határozza meg, hogy mennyire alkalmas azon gyakorlati készségek elsajátítására, melyek ezen érzelmi intelligencia öt alapelemén – éntudatosság, önszabályozás, motiváció, empátia, társas készségek (lásd *1. táblázat*) – nyugszanak.

A szakmai sikerek eléréséhez a kognitív és emocionális képességek magas szintű és megfelelő arányú elsajátítása együttesen szükséges. A tudomány jelen állása szerint a kognitív képességek jelentős hányada a számítógépekkel is megtanítható, mely számos területen igen hasznos, ám az érzelmi intelligencia és ezáltal az emocionális képességek hiánya miatt mégsem bízzuk a döntések meghozatalát a gépekre. Könnyű belátni például, hogy üzleti ajánlatok komplex kiértékelésére és rangsorolására kizárólag gazdasági szempontból egészen kiváló lehet egy jól megírt szoftver – sok esetben lehet, hogy még jobb is, mint egy megfelelő végzettségű vezető –, de az ajánlattevő személyének, megbízhatóságának megítélését meglehetősen bizarr lenne egy szoftverre rábízni. Pedig számos alkalommal az ilyen, érzelmi alapú tényezők is döntőek lehetnek az üzletfél kiválasztásánál és nem feltétlenül tanácsos mindig a legelőnyösebbnek tűnő ajánlatot tevő jelöltet választani. De hasonló példákat találhatunk a munkaerő kiválasztás, a céges arculattervezés, a marketing területén is, mely lista hosszasan bővíthető.

A következőkben a társadalmi tőke két elemének, a bizalomnak és az érzelmi intelligenciát alkotó tényezőknek az egymásra hatását és kapcsolatát elemzem az 1. táblázatban található csoportosításnak megfelelően.

1. táblázat: Az egyének érzelmi intelligenciáját alkotó személyes és társas kompetenciák halmazai

Az érzelmi kompetencia szerkezete				
Személyes kompetencia			Szociális kompetencia	
Én-tudatosság	Önszabályozás	Motiváció	Empátia	Társas készségek
érzelmi tudatosság	önkontroll	teljesítmény-motiváció	<i>mások megértése</i>	<i>befolyásolás</i>
<i>pontos önértékelés</i>	<i>megbízhatóság</i>	<i>elköteleződés</i>	mások fejlesztése	<i>kommunikáció</i>
<i>önbizalom</i>	<i>lelkiismeretesség</i>	<i>kezdeményező készség</i>	<i>kliens-központúság</i>	konfliktus-kezelés
	alkalmazkodás	<i>optimizmus</i>	<i>sokszínűség értékelése</i>	vezetés
	innováció		<i>politikai tudatosság</i>	a változás katalizálása
				<i>kapcsolat-építés</i>
				<i>együtműködés</i>
				csapatszellem

Forrás: Goleman [2002] 58-61. oldal

A táblázatban *dőlten* kerültek feltüntetésre azok az egyéni készségek, melyek szoros kapcsolatba hozhatók a bizalom szintjével és ezáltal részletes ismertetésre kerülnek a 2. fejezet vonatkozó részeiben.

3. Az éntudatosság kompetenciái és a bizalom közti összefüggés

Ahogy az 1. táblázatból is kitűnik, az éntudatosság köréből két kompetencia hozható szorosabb összefüggésbe a bizalommal: az önbizalom és a pontos önértékelés.

A magas *önbizalommal* rendelkező személyek *Goleman* [2002] szerint a pusztán jelenlétükkel képesek önbizalmat sugározni, ők azok, akikre mások azonnal odafigyelnek, a karizmájukra mindenki felfigyel, más szóval „érezhető a jelenlétük”. Az ilyen emberek számára egyszerűbben megy a társas kapcsolatok kialakítása, ami mind a munkahelyen, mind a magánéletben jelentősen csökkenti az egyének közti szociális távolságot. Többek között *Zak és Knack* [2001] igazolta empirikus adatokkal, hogy az egyének közti szociális távolság csökkentésével jelentősen emelhető a köztük fennálló bizalom szintje. A karizma szerepét mérték *Glaeser és szerzőtársai* [2000] olyan változók segítségével, melyek az adott személlyel kapcsolatosan mások számára köztudomásúak és azt találták, hogy a karizma erősségét mutató skála két végpontján elhelyezkedő személyek bizalmi szintje közti eltérés 19 százalékpont, míg a feléjük tanúsított viszonyosság közti eltérés mértéke 17 százalékpont és mindkét érték 5%-os szinten szignifikáns. Vagyis az erősebb karizmával rendelkező személyekbe vetett bizalom és az irányukba fennálló viszonyosság jóval magasabb szintű, mint a karizmatikusnak nem mondható személyek esetében.

A *pontos önértékelés* képességével bíró személyek *Goleman* [2002] szerint egyfelől tisztában vannak a saját erősségeikkel és gyengeségeikkel, másfelől nyitottak az önfejlesztésre és a folyamatos tanulásra, valamint egy viszonylag stabil jövőképpel rendelkeznek és ennek elérése érdekében cselekszenek. A pontos önértékelés alapján elindított önképzés és az ebből fakadó, az egyén saját boldogulása, jövőképeinek beteljesítése felett érzett felelősségérzet rendkívüli fontosságát a társadalmi bizalom erősítése szempontjából saját korábbi kutatásom eredményei is alátámasztják (lásd *Kovács* [2008]). Egy 10 százalékpontnyi pozitív elmozdulás az egyéni felelősségérzet skáláján nagyjából 4,5 százalékponttal emeli az egyéni bizalom szintjét, mely hatás jóval 0,1% alatti szinten szignifikáns.

4. Az önszabályozás kompetenciái és a bizalom közti összefüggés

Az önszabályozás öt kompetenciája közül szintén kettő áll szorosabb összefüggésben a bizalom szintjével: a megbízhatóság és a lelkiismeretesség. E két kompetencia *Goleman* ([2002], 143. o.) szerint egymástól alig elválasztható és egymást kölcsönösen erősítő tényezők. Az ezekkel a kompetenciákkal rendelkező személyek mindig a személyes integritásuk elérésére és fenntartására törekszenek, hiszen tudják, hogy a „munkahelyi megbízhatóság azt jelenti, hogy nyíltan megvalljuk az értékeinket, elveinket, szándékainkat és az érzéseinket és ennek megfelelően viselkedünk”.

Megbízhatóságukat erősíti, ha minden esetben ragaszkodnak korábbi elvi álláspontjaikhoz és ennek megfelelően etikusan cselekszenek. Az ilyen dolgozók lelkiismeretességéről alkotott kép a megbízhatóságuk érzetét növeli, ami viszont két irányból szemlélve is előnyös a vállalaton, vagy bármely közösségen belüli bizalom erősítése szempontjából. Egyrészt saját integritásuk fenntartása érdekében saját cselekedeteik megfelelnek a bizalmi és viszonzási viselkedés kritériumainak, másrészt pedig a velük kapcsolatban állók bizalmi szintjére is szignifikánsan pozitív hatással vannak. Ez utóbbit erősíti az a kísérleti eredmény is, miszerint 10 százalékpontnyi pozitív elmozdulás a partner megbízhatóságának szubjektív megítélésére szolgáló skálán mintegy 4,2 százalékpontnyi emelkedést indukál a felé mutatott bizalom átlagos szintjében (lásd bővebben Kovács [2008]).

5. A motiváció kompetenciái és a bizalom közti összefüggés

A személyes kompetenciák harmadik nagy csoportjából, a motiváció köréből három tényező is szorosabb összefüggést mutat a bizalommal, melyek a következők: elköteleződés, kezdeményezőkézség és optimizmus.

Az *elköteleződés* Goleman ([2002], 185-186. o.) szerint a csoport vagy szervezet céljaihoz való igazodást jelenti, vagyis azt a képességet, hogy valaki a saját céljainak egy részéről lemond, vagy legalábbis képes azokat időlegesen háttérbe szorítani a magasabb szintű szervezeti célok megvalósítása érdekében. „Azok a dolgozók, akik inkább vendégnek érzik magukat a cégnél, ..., kevés elköteleződésről tesznek tanúbizonyságot” és ők azok, akik „kizárólag a saját céljaik érdekében használják a szervezet erőforrásait.”

A csoport iránti elkötelezettség fontosságát és az egyéni célok visszaszorításának képességét minden vállalatnak erősítenie kell, annak érdekében, hogy sikeres tudjon maradni. A pozitív eredménynek a csoport szintjén lecsapódó hatását a bizalomra, valamint a hozzá kapcsolódó viszonzásra többen is modellezték kísérleti eszközökkel. *Buchan és szerzőtársai* [2002] azt figyelték, hogy csökken-e az egyének egymásba vetett bizalma és arra adott válaszreakciója, ha az abból származó nyereség a csoport (vállalat), illetőleg az egész társadalom szintjén realizálódik. Négy különböző országból származó minta alapján azt találták, hogy míg az USA és Kína esetében szignifikánsan csökken az egyének bizalmi szintje, ha a nyereség az egyén helyett a csoport vagy a társadalom szintjén jelentkezik, addig Dél-Korea és Japán esetében nincs szignifikáns csökkenés az egyéni és csoport szint között, hanem csak a csoport és a társadalom szintje között figyelhető meg mindez. Érdeemes kitérni *Güth és szerzőtársai* [2001] kísérletére, akik szintén szignifikáns esetről számoltak be az egyének bizalmi és viszonzási szintjében, amennyiben az abból származó nyereség indirekt módon kerül kiosztásra. De ami igazán megdöbbentő a dologban, hogy a német mintában szereplők 83%-a semmilyen viszonzást nem tanúsított (értsd: a nyereség egészét megtartotta magának...) abban az esetben, ha a

nyereség jogosultja a vizsgált személyt is magában foglaló 4 fős kiscsoport valamelyik másik tagja volt.

A fenti adatok alapján egyfelől levonhatjuk azt a következtetést, hogy a szervezeti vagy csoport célok iránti elköteleződés mértéke kultúránként erősen változó lehet, másfelől viszont ez mindenképpen erősítésre szoruló tényező, mivel – mint láttuk – az egyéni teljesítmény és hozzájárulás a csoport eredményéhez többnyire hirtelen módon és szignifikáns mértékben esik ezen elköteleződés hiányában.

A motiváció kompetenciacsoportján belül az elköteleződést nagyban segíti a *kezdeményezőkézség* és az *optimizmus*. Az ezekkel bíró személyek igyekeznek megragadni a felmerülő lehetőségeket, a végrehajtás során készek áthágni kisebb adminisztratív szabályokat is, ha a cél ezt megkívánja. Ha másokon a vállalati, vagy csoport célok iránti elkötelezettséget látják, akkor segítőkészek azok erőfeszítéseinek végrehajtásában, amihez a fentiekben részletezett módon megint csak magas bizalmi szint szükségeltetik. Az optimizmus segíti őket a célok megvalósítása közben felmerült nehézségek áthidalásában és a csoport érdekébe állított sikerorientáció fenntartásában. Mint *Goleman* ([2002], 187. o.) írja a „kudarcot a – megváltoztatható – körülményeknek tulajdonítják inkább, nem pedig a saját személyes hibáiknak”. Itt utalnék vissza a 2.1 rész végén saját kutatásaimmal kapcsolatban írtakra, miszerint az egyéni felelősségérzet és kezdeményezőkézség a célok elérése végett igen erős pozitív korrelációt mutat az egyéni bizalom szintjével.

6. Az empátia kompetenciái és a bizalom közti összefüggés

A szociális kompetenciák első nagy csoportján belül egy kivételével az összes képesség – mások megértése, kliensközpontúság, sokszínűség értékelése és politikai tudatosság – kisebb-nagyobb mértékben meghatározója a bizalom mértékének.

Mások megértése, az ügyeikkel kapcsolatos beleérző képesség, más szóval az empátia elengedhetetlen a hatékony társas – többek között a szervezeten belüli, munkahelyi – kommunikáció kiépítésében és fenntartásában. Lényeges, hogy az ilyen képességgel rendelkezők nem csupán érdeklődnek mások dolgai iránt, hanem úgy próbálnak számukra segítséget vagy tanácsot nyújtani, hogy előzetesen megértik az ő látásmódjukat, átérzik helyzetüket és igyekeznek az ő szerepükbe helyezkedve vizsgálni egy adott problémát. Röviden, képesek a „hallgatás művészetére”, azaz a kommunikáció során ténylegesen is odafigyelnek a partner problémájával történő azonosulásra. Mindez hosszabb távon természetesen csak akkor működik, ha ez valódi empátiát és nem egy tettetett empátiát takar, ami az illető megbízhatóságán, vagy integritásán alapszik (lásd bővebben a 2.2 részt).

A mások megértésén alapuló személyes kommunikációnak a bizalomra gyakorolt hatását kutatták *Buchan és szerzőtársai* [2000]. Azt találták, hogy a

személytelen kommunikációhoz képest átlagosan 16,7%-kal magasabb bizalmi szint figyelhető meg olyankor, ha a partnerek saját személyes problémáikat, vagy egyéb személyes információkat osztanak meg egymással. Valamennyi kultúrkörben (amerikai, távol-keleti), ahol a vizsgálat folyt azonos eredményre és nagyjából hasonló értékű különbségre jutottak. A viszonyos viselkedés terén is érvényesült egy szignifikáns, plusz 6%-os hatás a személyes kommunikáció eredményeként.

A *kliensközpontúság* képessége véleményem szerint leginkább az elköteleződés (lásd 2.3 rész) és mások megértési képességének egy sajátos elege. Akik valójában kliensközpontúak, azok hosszú távon gondolkodva, saját pillanatnyi érdekeik helyett az ügyfél és saját szervezetük érdekeit előtérbe helyezve cselekszenek. Lényeges szempont, hogy nem csupán az üzletet kívánják megkötni minél hamarabb, hanem ügyfeleik tényleges igényeit kívánják először is megérteni, majd az ezekhez leginkább illeszkedő terméket vagy szolgáltatást ajánlani. Az ilyen empatikus viselkedés képes bizalmat gerjeszteni az ügyfélben, mely megalapozza a hosszú távú üzleti kapcsolatot és az elköteleződést a vállalat iránt.

A *sokszínűséget értékelni* tudók *Goleman* [2002] szerint nemcsak elfogadni képesek más közegekből, sokszor eltérő világszemlélettel érkezett embereket, hanem ezt a fajta sokszínűséget a szervezet szempontjából egyszersmind lehetőségnek is tekintik. Egyfelől elutasítanak mindennemű elfogultságot és bizalmatlanságot, ami a kulturális vagy egyéb eltérésekből fakad, másfelől pedig ezt a heterogenitást egy olyan plusz „erőforrásként” szemlélik, ami elősegítheti a vállalati működés hatékonyságát.

Ennek a képességnek a megléte az egyénekben azért is nagyon lényeges, mert a hiánya nem csak a fent említett plusz erőforrásnak a hiányát eredményezi, hanem – ahogyan kísérleti alapon *Glaeser és szerzőtársai* [2000] is kimutatták – egyfelől rombolja a kulturálisan, vagy etnikai szempontból különböző személyek közti bizalmat, másfelől szignifikáns mértékben csökkenti az egymás iránti viszonyosságot. Úgy találták, hogy a nemzetiségi és/vagy etnikai különbségek esetén a viszonyosság szintje átlagosan 11-17% közötti mértékben alacsonyabb, ami hosszabb távon – a bizalom szintjének dinamikus vizsgálatát tekintve – a bizalom csökkenését is eredményezi, hiszen annak fenntartásához elengedhetetlen a viszonyosságnak egy pozitív megtérülést biztosító szinten történő érvényesülése.

A *politikai tudatosság* képességével rendelkezők látják egy adott társadalmi hálózat lényegesebb csomópontjait, kiismerik magukat a szervezeti erőviszonyok között és értik a hatalmi viszonyok alakulását (*Goleman* [2002]). *Glaeser és szerzőtársai* [2000] eredményei alapján azok, akiknek egy szervezeten, vagy hálózaton belül 20 szoros kapcsolatuk van átlagosan kb. 22%-kal magasabb viszonyosságra számíthatnak azokhoz képest, akik nem rendelkeznek ilyen kapcsolatokkal. A politikai tudatosság tehát inkább az egyén felé irányuló bizalmat és viszonyosságot növeli, de mindenképpen érdemes azt is megjegyezni, hogy az előbb említett tanulmány szerint a

kiterjedt kapcsolatokkal rendelkező személyek saját bizalma – igaz inszignifikáns mértékben – alacsonyabb a többiekhez képest...

7. A társas készségek kompetenciái és a bizalom közti összefüggés

Az utolsó, de egyben legtágabb kompetencia csoportból szintén négy tényezőt – a befolyásolás, a kommunikáció, az együttműködés és a kapcsolatépítés képességét – szeretném kiemelni, melyek alapvetően a bizalomépítésben játszanak döntő szerepet.

Goleman [2002] a *befolyásolás* alatt alapvetően mások hatékony meggyőzésének képességét érti. Ezek az emberek képesek ráhangolódni mások hullámhosszára annak érdekében, hogy saját maguk oldalára állítsák őket és birtokában vannak azoknak a – sokszor indirekt – stratégiáknak, melyek a támogatás elnyerése érdekében szükségesek. Az érzelmi ráhangolódás által képesek a szimpátiakeltésre és tisztában vannak azzal, hogy a bizalom keltés és építés egyik alapköve a „hasonlóság érzetének” keltése.

Ez a fajta manipulációs képesség igen szoros összefüggésben áll a machiavellizmussal, mint személyiségjellemzővel és a bizalomra gyakorolt hatása erősen kétélű. Míg egyfelől képes másokban bizalmat ébreszteni és ezáltal a szervezet számára az ebből adódó előnyöket aktiválni, addig a machiavellista személyek saját bizalmi szintje rendkívül alacsony. Ezt több tanulmány is igazolja, melyek az eredeti *Christie és Geis* [1970] féle machiavellista személyiségteszten alapulnak, ami egy 100 pontos skálán méri a személyiségjegyek erősségét. *Burks és szerzőtársai* [2003] amerikai mintán alapuló tanulmányában olvasható, hogy 1 pontos pozitív elmozdulás ezen a skálán átlagosan 0,6%-kal csökkenti az egyén saját bizalmi szintjét és ezt az eredményt megerősíti egy korábbi tanulmányom is (lásd *Kovács* [2008]), egy magyar minta alapján az átlagos csökkenés mértéke 0,42% (mindkét együtttható 5%-os szinten szignifikáns).

A *kommunikáció* képessége a kölcsönös megértést, a másokra való odafigyelést jelenti annak érdekében, hogy a problémás helyzeteket minél egyszerűbben meg lehessen oldani. A nyílt kommunikáció elősegíti az információk minél szélesebb körű megosztását, melynek a bizalmat keletkeztető és viszonyosságot erősítő szerepéről a 2.4 alfejezetben már részletesen szóltam.

Az *együttműködési* képesség gyakorlatilag a nyílt kommunikáció elválaszthatatlan párja azáltal, hogy előmozdítja a kooperatív légkör kialakítását. A szervezeten belüli együttműködés a tervek, információk és erőforrások megosztását jelenti és megfelelő egyensúlyt biztosít a feladatok megoldása és a személyes kapcsolatok ápolása között (*Goleman* [2002]).

A *kapcsolatépítés* képessége a 2.4 alfejezetből a politikai tudatossággal mutat rokonságot, bár jelent esetben nem csupán a hálózati csomópontok kiismeréséről van szó, hanem magának a kiterjedt kapcsolati háló

létrehozásáról. Az ilyen személyek képesek másokat saját vonzáskörzetükbe vinni és ott tartani, szervezeten belüli kapcsolataikat képesek ápolni, sokszor baráti viszonyokig fejleszteni. Ezek az informális kapcsolati hálók aztán mind az egyének, mind a szervezet szintjén pozitív hatások kiváltására alkalmasak, mivel egyszerűbbé teszik az együttműködést, a kommunikációt és a probléma megoldást.

A bizalom szempontjából – ahogyan az az 1. ábrából is kiderült – a társadalmi együttműködés és az interakciók intenzitása igen lényeges pozitív hatással bír. Korábbi tanulmányom szerint (Kovács [2008]) egy +10%-os elmozdulás a kollégákkal folytatott társadalmi érintkezés intenzitásának skáláján átlagosan 3,1%-kal növeli az egyén saját bizalmi szintjét (mely növekedés 5%-os szinten szignifikáns) és akkor még nem is említettük a társas kapcsolatok építésének azt a hozadékát, hogy az egyén felé megnyilvánuló bizalom is magasabb lesz (lásd 2.1 alfejezet). A viszonyosság szempontjából sem közömbös az intenzív kapcsolatépítés, mivel az előbb említett skálán vett +10%-os elmozdulás átlagosan 2,2%-kal emeli az adott személlyel szemben tanúsított viszonyosság szintjét (Glaeser és szerzőtársai [2000]).

8. Összegzés

Röviden összegezve tehát láthattuk, hogy mind a szervezet, mind a társadalom szintjén jelentős pozitív hatásai vannak a társadalmi tőke magas szintjének, mely – az 1. ábrára visszautalva – alapvetően az egyéni bizalmon, viszonyosságon és közösségi kapcsolatokon alapszik. Ahhoz, hogy ezek a pozitív hatások a társadalmi tőke erősítésén keresztül kiválthatók legyenek, ismerni kell azokat a tényezőket, melyek szignifikáns mértékben meghatározzák annak elemeit. Jelen tanulmány azokat a hatásokat igyekezett feltárni, melyek az érzelmi intelligenciát alkotó képességek irányából befolyásolják az egyének bizalmi és viszonyossági szintjét. Abból a 25 – részben személyes, részben pedig szociális – kompetenciából, melyek az érzelmi intelligenciához tartoznak 15 bizonyult olyannak, melyeket érdemes fejleszteni a bizalom és azon keresztül a társadalmi tőke erősítése céljából. A hangsúly pedig éppen azon van, hogy – ellentétben a bizalmat és viszonyosságot meghatározó néhány demográfiai jellemzővel, melyek alapvetően nem változtathatók meg – az érzelmi intelligencia és annak kompetenciái különféle módszerekkel tanulhatók és fejleszthetők, azaz reális esély mutatkozik arra, hogy az egyének tudatos képzésével a szervezet szintjén a fenti előnyöket realizálni lehessen.

Hivatkozások

- ARROW, K.J. [1974]: *The Limits of Organisation*. W.W. Norton. New York.
- BUCHAN, N. – JOHNSON, E. – CROSON, R. [2000]: *Trust and Reciprocity: An International Experiment*. Work.P.
- BUCHAN, N.R. – CROSON, R.T.A. – DAWES, R.M. [2002]: Swift Neighbours and Persistent Strangers: A Cross-Cultural Investigation of Trust and Reciprocity in Social Exchange. *The American Journal of Sociology*. 108 (1). p. 168-206.
- BURKS, S.V. – CARPENTER, J.P. – VERHOOGEN, E. [2003]: Playing both roles in the trust game. *Journal of Economic Behavior & Organisation*. 51. p. 195-216.
- CHRISTIE, R. – GEIS, F. [1970]: *Studies in Machiavellianism*. NY Academic Press.
- ENSMINGER, J. [2000]: *Experimental Economics in the Bush: How Institutions Matter*. in: Menard, C. (szerk.) [2000]: *Institutions and Organisations*. Edward Elgar, London.
- GLAESER, E.L. – LAIBSON, D.L. – SCHEINKMAN, J.A. – SOUTTER, C.L. [2000]: Measuring Trust. *The Quarterly Journal of Economics*. p. 811-846.
- GOLEMAN, D. [2002]: *Érzelmi intelligencia a munkahelyen*. SHL Hungary Kft. Budapest. 2002.
- GÜTH, W. – KÖNIGSTEIN, M. – MARCHAND, N. – NEHRING, K. [2001]: Trust and Reciprocity in the Investment Game with Indirect Reward. *Homo Oeconomicus*. 2001/18. p. 241-262.
- HANIFAN, L.J. [1916]: The rural school community center. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 67. p. 130-138.
- KNACK, S. – KEEFER, P. [1997]: Does Social Capital Has an Economic Payoff? A cross-country investigation. *Quarterly Journal of Economics*, CXII. p. 1251-1288.
- KOVÁCS TAMÁS [2008]: A bizalmi és viszonyossági kapcsolatokat meghatározó személyiségjellemzők. Pro Scientia Aranyérmesek IX. Konferenciája, Kaposvár. ISBN 978-963-88289-0-3. 199-204. oldal
- LA PORTA, L. – LOPEZ-DE-SILANE, F. – SHLEIFER, A. – VISHNY, R.W. [1997]: Trust in Large Organisations. *American Economic Review*, LXXXVII. p. 333-338.
- NORRIS, P. – DAVIS, J. [2003]: *The Continental Divide? Social Capital in the USA and Europe*. Conference paper for the ESS Launch Conference. Brussels, 25-26 Nov. 2003.
- WILLIAMSON, O.E. [1975]: *Markets and Hierarchies*. Free Press. New York.
- ZAK, P.J. – KNACK, S. [2001]: Trust and Growth. *The Economic Jour.* 111. p. 295-321.

A Pest megyei önkormányzatok hulladékgazdálkodási gyakorlata

SZIRA ZOLTÁN

*Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
Gazdasági Jogi és Közigazgatási Intézet, Páter K. u. 1., Gödöllő 2103
szira.zoltan@gtk.szie.hu*

A kutatásomban a települési önkormányzatok által szervezett települési szilárd hulladékokra vonatkozó közszolgáltatását elemeztem. Primer kutatást végeztem a Pest megyei illetékességi területű önkormányzatok körében, célom az volt, hogy felhívjam a figyelmet az önkormányzatok jogszabályalkotási kötelezettségeik hiányosságaira, és rávilágítsak az önkormányzatok által alkalmazott hulladékkezelési közszolgáltatási díjjal kapcsolatos aktuális problémákra, anomáliákra. Ebben a körben vizsgáltam még az önkormányzatok szelektív hulladékgyűjtési gyakorlatát, valamint a regionális hulladékgazdálkodási rendszerek beindulása kapcsán felmerülő fontos kérdéseket.

Kulcsszavak: hulladékgazdálkodás, önkormányzatok, díjszámítás, differenciálás

---

1. Bevezetés

A fokozódó lakossági fogyasztás következtében folyamatosan növekszik a keletkező hulladék mennyisége. Ez a folyamat a természeti erőforrások kimerülését idézheti elő, továbbá okozója lehet az ezzel összefüggésben jelentkező emberi egészségkárosodásnak. Az egészséges környezet az életminőség egyik fontos tényezője. Az egészséges környezethez való jogot a legmagasabb szintű jogi normánk az Alkotmány is biztosítja.

A hulladékgazdálkodás kiemelt szegmense a települési szilárd hulladék (TSZH) kezelésének a kérdése. Ez a típusú hulladék a lakosság mindennapi életvitele során keletkezik ezért a hulladék biztonságos kezelése a települési önkormányzatok felelősségi körébe tartozik.

A települési szilárd hulladék kezelési kötelezettségét a hulladékgazdálkodásról szóló 2000. évi XLIII. törvény (Hgt.) vezette be Magyarországon. A jogszabály értelmében a települési önkormányzatok 2003. január 1-ig kötelesek voltak a települési szilárd hulladék kezelésére közszolgáltatást szervezni, amelynek legalább a hulladék ingatlantulajdonosoktól történő begyűjtésére és ártalmatlanítására kell kiterjednie. Az alapellátás biztosítása mellett az önkormányzat saját hatáskörben határozhat arról, hogy a közszolgáltatás a hulladék egyes összetevőinek elkülönített gyűjtésére is kiterjed-e, és ha igen, mely hulladék összetevőkre és milyen begyűjtési módszerekkel történik a folyamat. A törvény az ingatlan tulajdonosok részére a szervezett közszolgáltatás

kötelező igénybevételét írja elő, továbbá arról is rendelkezik, hogy a „szennyező fizet” elv alapján a lakosság fizesse meg a szolgáltatás költségeit az arányosság elvének szem előtt tartásával.

2. A díjképzési struktúrák

Az önkormányzatok speciális helyzetükből és szerteágazó feladataikból következően fontos szerepet játszanak a tiszta és egészséges környezet biztosításában, az állampolgárok életminőségének javításában, a környezeti követelményeknek a gazdaság működésében való figyelembevételében, a fenntartható fejlődés biztosításában, a környezeti politika helyi szintű alakításában, valamint a nemzeti és európai környezeti politika formálásában. A környezet védelmének általános szabályairól szóló törvény (Ktv.) a helyi önkormányzatok feladatává teszi a környezet védelmét szolgáló jogszabályok végrehajtásának biztosítását, a kapcsolódó hatósági feladatok ellátását, a önálló települési környezetvédelmi program kidolgozását, környezetvédelmi feladatok megoldására önkormányzati rendeletek és határozatok kibocsátását. A törvény együttműködési kötelezettséget ír elő a környezetvédelmi feladatot ellátó más hatóságokkal, önkormányzatokkal és társadalmi szervezetekkel, továbbá az önkormányzatok feladatává teszi a környezet állapotának elemzését, értékelését, és arról a lakosság tájékoztatását, a fejlesztések során a környezetvédelmi követelmények érvényesítését és a környezeti állapot javításának elősegítését.

A hulladékgazdálkodási törvény két csoportot különböztet meg a hulladékkal kapcsolatos kötelezettségek tekintetében. Az egyik csoportba azok tartoznak, akik hulladékkal kapcsolatos kötelezettségeiknek saját maguk képesek eleget tenni. A másik csoportba azok, akik kötelezettségeik önálló teljesítésére nem képesek vagy a feladatok ellátását nem vállalják. Azok számára, akik önmaguk nem képesek e kötelezettségek ellátásáról gondoskodni, közszolgáltatást kell szervezni. A közszolgáltatás funkciója közfeladat ellátása, amelyben a közigazgatás és a fogyasztók érdekeit is képviselni kell (*Bánda (Szerk.) [2002]*).

A közszolgáltatási szerződésben meghatározott díj kérdése az önkormányzatok hulladékgazdálkodási tevékenységének egyik legtöbbet vitatott pontja, és a probléma a mai napig nem teljesen megoldott. A díj megállapításának szabályai időről időre változtak. A rendszerváltozást követő időben mérőföldkövet jelent a hulladékgazdálkodási törvény megjelenése és azt ezt követő 242/2000. (XII. 23.) Kormányrendelet a díjak megállapításáról. Ezen jogszabályok hatályba lépése előtt a közszolgáltatási díj kérdései lényegében Alkotmánybírósági Határozatok alapján kerültek szabályozásra.

A költségfedezeti követelmény alapján a kivetett díjnak fedeznie kell a rendszer előrelátható költségét, amennyiben az egyes, egymástól elkülöníthető csoportok, és nem általában a közösség javát szolgálja. A költségátültetés tilalmának elve azt jelenti, hogy a díjak csak kizárólag a rendszert támogassák

és ezeken túl nem szolgálhatnak a település költségvetési bevételeiként. Az ekvivalencia követelmény alapján a települési szolgáltatásnak indokolnia kell a felhasznált költséget, ezen túl az egyéni használati díjnak méltányos arányban kell lennie az igénybevett szolgáltatásokkal (*Zwehl és Kulosa [1998]*). A kiemelkedő társadalmi jelentőséggel bíró ekvivalencia-elv tulajdonképpen a viszonylagosság és egyenlő elbánás alapelveinek díjstruktúrákban való leképezése, így a díjfizetésre kötelezettek egymás közötti viszonyára is vonatkozik és arra irányul, hogy az egyes hulladékkezelési szolgáltatások lakosság általi különböző igénybevétele jusson kifejezésre a díj nagyságában.

A gyakorlatban az ekvivalencia - elvbe ütköző díjmegállapítás nem feltétlenül jogellenes, mivel egy objektíven ellenőrizhető helyzet igazolhatja az egyenlő tényállások egyenlőtlen kezelését és megfordítva: az egyenlőtlen tényállások egyenlő kezelését. Az előbbi szabály egyes szerzők szerint csak a típusazonosság elve mentén érvényesíthető, ami azt jelenti, hogy az ugyanazon díjszabás által érintett eseteknek legfeljebb 10%-a mondhat ellent a „tipikus”, vagyis a szokásos helyzetnek. Itt kell megemlítenünk, hogy egyes nézetek szerint a kommunális díjak szabályozása alapvetően nem engedi meg a szociális faktorok figyelembe vételét. Amennyiben a díjszabályozásban engedményeket alkalmazunk, csak azzal a feltétellel tehetjük, hogy az így kieső bevételeket általános költségvetési eszközökkel pótoljuk (*Queitsch [1998]*).

A közgazdaságtan újabb értelmezése szerint, a díjak adókon felüli terhet jelentenek. Nem általános érdekű és nagy volumenű tervek megvalósítását hivatottak fedezni, hanem kisebb, transzparens projekteket szolgálnak. Ez alapvetően a kivetések minden típusára érvényes (*Klingelhöfer [1998]*).

A hulladékkezelési díjrendszer kialakítása kétféle alapon képzelhető el:

- a valóság-hű díjképzés mértéke a hulladékkezelés egyes részszolgáltatásainak konkrétan meghatározhatónak tekintett költsége,
- a valószínűségi díjképzés abból indul ki, hogy a hulladékkezelés költsége nem függ a lakosság egyéni hulladéktermelésétől (*Würz [1998]*).

A jogalkotás szempontjából ideális az adott rendszer tényleges igénybevételeivel változó használati díj és ennek megfelelő valóság-hű díjszabás. Ha azonban ennek meghatározása nagyon körülményes vagy gazdaságilag nem vállalható, akkor megengedi a valószínűségeen alapuló rendszer alkalmazását is. Ezt a hulladékkezelés esetében az teszi indokolttá, hogy nem tudunk meghatározni a díjkivetésnek szabatos költségárányos mértékszámot (még a hulladék tömeg alapú mérése sem tekinthető annak, mivel nem veszi számításba a külön kezelést igénylő terjedelmes hulladék mennyiségét.) A valószínűségi díjrendszernek nem az a célja, hogy tudományosan hiteles legyen, hanem az, hogy gondolatilag követhető és megtámadhatatlan legyen (*Queitsch [1998]*).

A hulladékkezelés során a 1. táblázat foglalja össze a díjszabás különböző lehetőségeit.

1. táblázat: A díjszabás formái

Lineáris tarifa: a díjat a választott díjszabás igénybe vett alapegységeinek száma határozza meg, az egyéni díjak csak ezen szám szerint változhatnak. Ez a tarifa a költségfedezet, a költségátültelési tilalom és az ekvivalencia követelményét kifejező fiskális elveknek és az ökológiai irányító funkcióknak is eleget tesz, amennyiben az a díjfizető aki a hulladékkezelésből többet vesz igénybe, többet is fizet a szolgáltatásáért.

Degresszív tarifa: azon alapul, hogy a fix költség jelentős aránya miatt növekedő hulladékmennyiséggel csökken a kezelés fajlagos költsége, így a nagyobb egyéni igénybevétel miatt a díj is csökken. Ez ilyen tarifa megfelel az ekvivalencia-elvnek, bizonyos fokig a költségfedezésnek is. Az irányító szándékot azonban nem veszi figyelembe, hiszen éppen a több hulladéktermelésnek kedvez.

Progresszív tarifa: a nagy hulladéktermelőre az arányos fizetésen túli díjkivetés büntető hatással van. Amennyiben azonban ez a díjszabás kezdetben eléri célját és a hulladékképződés csökken, akkor fellép egy kedvezőtlen mellékhatás: mivel a csökkenő mennyiséggel a tényleges költség csak kevésbé csökken, meg kell növelni a fajlagos kezelési díjakat, mégpedig annál jobban, minél erősebb a csökkenés. A hulladéktermelő lakos így nem látja eredményét a hulladékmegtakarító igyekezetének. Ez a tarifa ütközik az ekvivalencia elvével is: amennyiben a hulladékkezelési költségek csökkenő irányzatúak, csak az elvállalt környezetvédelmi prioritással érvényesíthetők.

Ösztött tarifa: rendelkezik egy állandó és egy változó összetevővel. Az állandó, úgynevezett alapidíj fedezi a járműpark, lerakók, égető-és komposztálóművek, hulladékudvarok, hulladéktanácsadás stb. költségét. A változó költségek komponense lehet lineáris természetű. Fentiek jól összhangban vannak mind a költségfedezeti, mind az ekvivalencia-elvvel, az irányítás programjával viszont ellenkezik, mivel a lakosság által igénybevett szolgáltatásokkal a költségeknek és a díjnak csak kis része változik, egy közös alapidíj pedig nem ösztönöz hulladékcsökkentésre. Az alapidíj rendeltetése a felhasználástól függetlenül felmerülő fix költségek elosztása a díjkötelezettek közt ugyanazon díjszabás szerint, mivel ezek a hulladékkezelési költségek a költségnek 70-90%-át kötik le, és a mennyiségtől függő, maradékkal arányos díj nem ösztönöz eléggé a hulladékcsökkentésre, ajánlatos a fix tételek egy részének átcsoportosítása. Ha a díjmegállapítás tömeg alapján történik a részfolyamatok optimalálása nélkül, akkor még a csekély hulladék megtakarítás is annyira lenyomhatja a hulladékkezelési díj összegét, hogy nem fedezi a költséget és így bekövetkezik a negatív hatású visszacsatolás: emelni kell a hulladékkezelési díjakat. A folyamatot erősíti a kapacitások kihasználatlansága.

Forrás: *Zwehl és Kulosa* [1998] nyomán saját szerkesztés

A hulladékkezelési költség elosztását különböző alapokon oszthatjuk szét, azaz

- lakossági, ill. személyi,
- a hulladék tömegével vagy térfogatával,
- az edényzet kiürítési gyakoriságával,
- az edényzet méretével vagy telítettségi fokával

meghatározott díjszabásokat használnak. (*Queitsch* [1998]) (2. táblázat)

2. táblázat: Díjszabási módok

Lakossági/személyi díjszabás

Az egy telken lakó személyek számára épül, ezért nem felel meg a hulladékkepződés visszaszorításának ösztönzését előíró szabályozásnak, mivel a díj csak abban az esetben csökkenthető, ha kevesebben laknak a telken, tehát a szemétmennyiség nem játszik szerepet

Tömegmérés szerint díjszabás

A rendszer a maradványhulladék (a külön gyűjtések utáni) tömegcsökkentésére készíti a díjfizetőt olyan módon, hogy igyekszik kevesebb nehéz hulladékot (üveget, szerves anyagot) a maradékot gyűjtő tartályba. Az is előnye a díjszabásnak, hogy független a használatban levő edényzet térfogat méreteitől és fölöslegessé teszi a hulladék tömörítését is a jobb térfogatkihasználás érdekében.

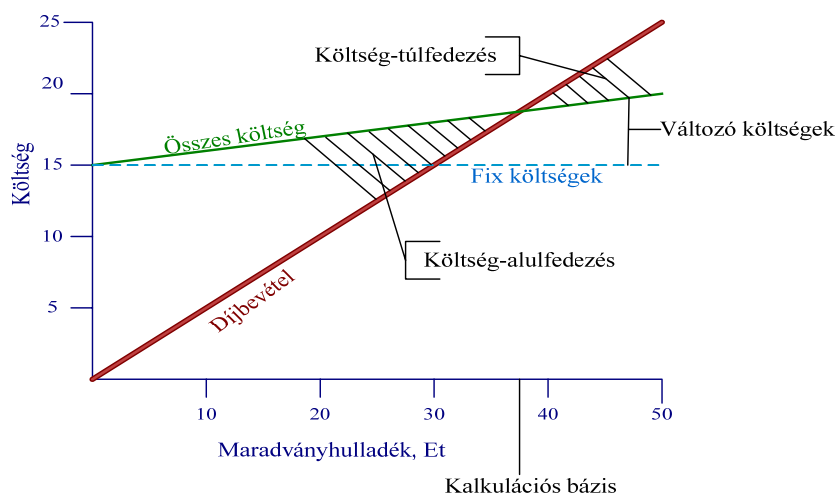
A módszer hátránya viszont a költséges bevezetés, amely hátráltatja a rendszer általános elterjedését is. A mérésnek és berendezéseinek hitelesnek kell lenniük, hogy reklamációra ne legyen mód. Ezen kívül jogos a lezárható tartályokra irányuló követelés az idegen hulladék becsempészése ellen. Amennyiben a mérlegelés csak a maradványhulladéokra korlátozódik és kimarad belőle pl. a tekintélyes tömegű, terjedelmes hulladék, akkor ez a díjszabás sem épülhet a szoros értelemben vett valóságos, csak valószínű viszonyokra.

Edényzet térfogatra épülő díjszabás

A megoldás szintén módot ad a hulladékcsökkentés ösztönzésére, abban az esetben amennyiben a díjfizető választhat kisebb edényt, kevesebb díj fejében. Bevezetéséhez rendszeresíteni kell a kisebb 50- 80 literes edényzeteket is.

Forrás: *Queitsch* [1998] nyomán saját szerkesztés

A hulladék tömegmérése a hulladékcsökkentés irányába hat, ami közvetlenül befolyásolja a kezelési díj mértékét. Ugyanakkor rávilágít arra az anomáliára is, hogy kisebb díjából viszont kevesebb díjbevétele gyűlik össze, ezért nagyobb díjat kell kivetni egységnyi tömegű vagy térfogatú hulladék kezelésére (1. ábra) (*Tillmann és Lemser* [1998]).

Forrás: *Tillmann és Lemser* [1998]

1. ábra: A hulladékkezelési részszolgáltatások hozzárendelése a díjösszetevőhöz

Tillmann és Lemser [1998] szerint a hulladék tömegén vagy térfogatán alapuló díjszabás a különböző hulladékkezelési részszolgáltatások viszonyai között nehezen állja meg a helyét, sőt egy részteljesítések szerinti differenciált rendszer sem tükrözi azok tényleges igénybevételét.

Az edényzet kiürítésének gyakoriságán alapuló díjszabást

- matricához vagy
- azonosító rendszerekhez kapcsolva alkalmazhatják.

A díjfizetőnek kiosztott matricák a szerződésben meghatározott hulladékelszállításra érvényesek. Ha valaki ennél gyakoribb szállítást kíván, további jegyeket kell vásárolnia, és ezeket az edényzetre jól láthatóan felragasztania. Több hulladékért tehát a többet kell fizetni (*Queitsch* [1998]). A gyakorisági díjszabás megállapításakor nem tekinthetünk el a higiéniai követelményektől és az ezzel kapcsolatos jogszabályi kötelezettségektől.

A különböző méretű edényzetek és a hulladék kezelésének tényleges költségét a megállapított díjakkal szembeállítva kiderül, hogy a kiürítési frekvencián alapuló díjszabás inkább degresszív formában lehet igazságos. Ugyanis lineáris rendszerben a nagyobb gyűjtőkonténerekhez csatlakozott lakótelepek „szubvencionálják” a kis edényzeteket használó családi házakban lakók hulladékdíját (*Bilitenski és Apitz* [1998]). Kisebb edényzetek helyett kipróbálás alatt áll az edényzet töltés mértékének ultrahangos módszerrel történő meghatározása. Ennek költsége nyilvánvalóan szintén a hulladékkezelési díj emelkedésében nyilvánul meg. A tartálytérfogaton alapuló díjszabás a kiürítési gyakoriság elvének alkalmazásához hasonlóan nem tekinthet el a higiéniai megfontolásokról (*Queitsch* [1998]).

3. A kutatás módszere

A kutatásomban elsődleges adatgyűjtést, azaz primer kutatást végeztem a Pest megye illetékességi területén elhelyezkedő települési önkormányzatok körében. Kutatási célom eléréséhez a kérdőíves felmérést választottam. Az adatfelvétel célja az önkormányzatok hulladékgazdálkodással kapcsolatos közszolgáltatási tevékenységének a vizsgálata volt, különös tekintettel az önkormányzatok alkalmazott díjstruktúráira, a szelektív hulladékgyűjtésre, valamint a hulladékgazdálkodás területén folytatott önkormányzati szabálysértési eljárások gyakorlatára. Az adatfelvétel 2009 októberétől 2009 decemberéig zajlott. A felmérés során célom az volt, hogy Pest megye valamennyi településének önkormányzatát megkérdezzem. Ennek érdekében minden egyes önkormányzathoz eljuttattam a kérdőívet elektronikusan. Az első körben elvégzett felmérés során 187 db kérdőívből 43 db érkezett vissza. Ezért a kérdőívet először vissza nem küldök részére ismételt elküldtem a kutatási segédesszközt. A második körű mintavétel hatékonysága jobb volt. összesen 114 értékelhető kérdőívet kaptam. A mintavétel nem volt reprezentatív, kutatásom során nem is volt célom az alapsokaságra általánosítható adatok felszínre hozása. Alapvető célkitűzésem a vizsgált kérdések átfogó elemzése. Mivel hazai szinten ilyen jellegű, a hulladékgazdálkodás kérdéseit ilyen összefüggésben, és ilyen teljes körűen vizsgáló felmérés tudtommal még nem zajlott le, fontosnak tartom az alapozó, feltáró kutatások lefolytatását. A felmérés során előtesztelt standardizált kérdőívet alkalmaztam. Az önkormányzati kérdőívek felépítése a következő rendszer szerint történt: A település alapadatainak felvétele után általános környezeti problémákra kérdeztem rá. Ezt követően a közszolgáltatási díj és a hulladékgazdálkodási szabálysértések, valamint a szelektív gyűjtés általam fontosnak tartott elemei kerültek lekérdezésre. Az attitűd típusú kérdésekhez a széles körben elterjedt Likert mérési módszert alkalmaztam. Az egyes tényezők hatását ötfokozatú Likert skálával mértem. Ennek alapján csak a legkisebb és legnagyobb érték volt a definiálva, ezért a különböző tényezőkre adott válaszok átlagpontszámával az adott vélemény erőssége mérhető volt. Ezt követően megvizsgáltam a környezetvédelmi programmal és környezetvédelmi rendelettel rendelkező önkormányzatok programjait, rendeleteit, valamint hulladékgazdálkodási terveit. A fenti iratokat internetes adatgyűjtéssel vagy papír alapú megkeresésekkel szereztem be.

4. Eredmények

Kvantitatív vizsgálatom második fázisában Pest megye önkormányzatainak illetékeseit kérdeztem meg a hulladékgazdálkodás sajátosságainak, helyi specialitásainak feltárása céljából. A minta alapvető jellemzői a következők voltak: az átlagos lélekszám a vizsgálatba vont települések esetében: 9565,39 fő. A legkisebb lélekszám 387 és a

legmagasabb 70 000 volt. A lakott lakások átlagszáma 3236,16 fő, a települések átlagos beépítettsége 61,97% volt. A vizsgált települések ingatlantípusait tekintve elmondható, hogy a legnagyobb arányt átlagosan a (93,13%) családi házak tették ki, jóval kisebb számban voltak jelen a tömbházak (2,98%).

A vizsgált települések 75,7%-a rendelkezik környezetvédelmi programmal, 92,1%-nak van hulladékgyűjtési terve. Elfogadott környezetvédelmi rendelettel 73%-a rendelkezik a megkérdezett településeknek.

Kutatásomnak egy részében a hulladékkezelési közszolgáltatási díj megállapításának gyakorlatát szerettem volna feltérképezni a mintaterületen. A díjjal kapcsolatos kutatás első fázisában arra voltam kíváncsi, hogy egyáltalán ki fizeti meg a hulladékgyűjtési közszolgáltatás díját. A felmérés eredménye nem meglepő, a „szennyező fizet” elve alapján láthatjuk, hogy a díjat túlnyomó részt a lakosság közvetlenül fizeti az önkormányzat (közszolgáltatást végző) számára. Arra is találunk példát, hogy ugyan az önkormányzat a díjat „átvállalja” a lakosságtól ebben az esetben arról van szó, hogy a lakosság valóban nem fizet közvetlenül a közszolgáltatásért ugyanakkor az önkormányzat kommunális adó formájában hajtja be a szolgáltatás díját a lakosoktól. Nagyon minimális (7,9%) azon települések aránya, hol az önkormányzat teljes mértékben átvállalja a szemétszállítás költségeit, az önkormányzatok szűkös forrása általában ezt a „gesztust” nem teszi lehetővé.

A közszolgáltatási díjat úgy kell meghatározni, hogy a közszolgáltatást működtető szolgáltató hatékony működéséhez szükséges folyamatos költségek és ráfordítások megtérülésének, valamint a közszolgáltatás fejleszthető fenntartásához szükséges költségek és ráfordítások fedezetének biztosítására alkalmas legyen, továbbá ösztönözzön a közszolgáltatás biztonságos és legkisebb költségű ellátására, a közszolgáltató kapacitásának hatékony kihasználására. Utógondozási és monitorozási költségek a közszolgáltatási díjban akkor érvényesíthetők, ha a közszolgáltató az utógondozás, illetve a monitorozás körébe tartozó feladatai ellátására tervet készít, amely alapján mennyiségarányosan megállapítja az ennek megvalósításához évente szükséges hivatalos fogyasztói árindex-alakulás alapján korrigált bevételt. Amennyiben a közszolgáltatási díjat az önkormányzat a fentiek alapján számított díjnál alacsonyabb mértékben állapítja meg, a különbséget díjkompenzáció formájában köteles a közszolgáltatónak megtéríteni. Abban az esetben, ha az önkormányzat díjkedvezményt, mentességet, vagy ingyenességet állapít meg, a felmerülő költségeket a közszolgáltató számára az önkormányzat köteles megtéríteni. A válaszadó települések többsége (65,6%-a) nem fizet díjkompenzációt a közszolgáltatójának. Azon önkormányzatoknál, ahol a lakosság finanszírozza a szemétszállítás díját kijelenthetjük, hogy legnagyobb részt (75,7%-ban) a tárolóedények ürítése alapján fizetnek az ellenszolgáltatásért. Egyetlen olyan település sem volt, ahol a díjat a lakóhelyiségek száma alapján határozták volna meg. nem volt kifejezetten jellemző a háztartásban élők száma alapján

meghatározott szemétszállítási díjfizetési forma sem. Előfordultak esetek ahol a díjfizetés alapját az ingatlan vagy a telek megléte képezte.

Felmérésemből az derük ki, hogy az önkormányzatok csak nagyon kevés esetben alkalmazzák a kéttényezős díjakat. Településeken alkalmazott TSZH közszolgáltatási díj típusát tekintve 93,8%-ban egytényezős díj volt, mindössze 6,2%-a vizsgálatba vont településeknek alkalmaz kéttényezős TSZH közszolgáltatási díj típust. A kéttényezős díjszámítástól való elállás legfőbb oka a válaszadók szerint az, hogy a rendeletben meghatározott maximum 40%-os általános jellegű alapidíj (rendelkezésre állási díj) - figyelembe véve a közszolgáltatás állandó költségeit - nem tartható a gyakorlatban. Azon önkormányzatoknál, ahol a kéttényezős díjat alkalmazzák az alapidíj a közszolgáltatási díjnak átlagosan 35%-át teszi ki.

Arra a kérdésemre, hogy az önkormányzatok mennyire becsülik a területükön egy átlagos háztartás TSZH termelését nagyon szélsőséges válaszokat kaptam. Volt olyan önkormányzat, amely heti 20 literben jelölte meg a mennyiséget és olyan is, amely heti 200 literről nyilatkozott. Még érdekesebbek a válaszok, hogy ha összevetjük őket a következő kérdésre adott feleletekkel, ahol is arról érdeklődtem, hogy mekkora a minimálisan szerződhető hulladékmennyiség heti bontásban. A legkisebb érték ez esetben 40 liter/hét volt, a legnagyobb pedig 240 liter/hét. Számos esetben talákoztam olyan kérdőívvel, amelyben az önkormányzat által becsült egy háztartásra jutó TSZH mennyiség nagyságrendekkel alacsonyabb a minimálisan szerződhető heti hulladékmennyiségnek. Az önkormányzatok tehát, maguk is elismerik, hogy a háztartások által termelt hulladék becsült értéke nem éri el a még a legkisebb edényzetre köthető szerződésben foglalt úrtartalmat sem. Ennek ellenére nem teszik lehetővé a kisebb úrtartalomra való szerződés lehetőségét. Számításaim szerint a vizsgált településeken a minimálisan szerződhető heti hulladék mennyiségének átlaga 77,09 liter. Ugyanakkor kedvező képet ad az, hogy a válaszadó települések 86,5%-ánál van lehetőség a lakosságnak arra, hogy megválassza a tárolóedényt. A települések jelentős hányadában a 110 literes vagy 120 literes edényzetek vannak használatban, ahol ennél választhatóbb kisebb ürmérték, ott tipikusan a 60 literes edényzet az alternatíva. Ennek megfelelően a közszolgáltatási szerződést a mintában szereplő településeken leginkább 120 literes edényméretre kötik. A második legnépszerűbb edényméret a 240 literes volt, melyet sorrendben a 110 és 60 literes edények követtek. A vizsgálatba vont települések mindegyike térfogatban határozza meg a hulladékmennyiséget, a vizsgálatomban nem szerepelt olyan település ahol tömegben került volna meghatározásra a lakossági hulladék mennyisége.

A mintába került települések több mint felénél (56,8%-ánál) nincsenek az edények ellátva egyedi azonosítóval. A minta 43,2 %-át kitevő önkormányzatoknál, ahol van egyedi azonosító, ott 100%-ban a vonalkódos rendszert alkalmazzák, egyetlen önkormányzat sem vezette be az RFID chip rendszert. A kérdőívet kiöltő önkormányzatok között 94,7%-nál van lehetőség arra, hogy a keletkező többlethulladékot elszállítsák.

A többlethulladék elszállítására minden esetben a közszolgáltatótól vásárolt zsákkal lehetséges.

Mint ahogyan azt több AB határozat is kifejtette a közszolgáltatási szerződésekben is érvényesülni kell az arányosság elvének. Nyilvánvalóan az időlegesen használt ingatlan tekintetében a képződő hulladékmennyiség mértéke kevesebb, mint az állandó használatban lévőknél. Amennyiben az ilyen ingatlanokra az önkormányzat nem alkalmaz valamiféle differenciált díjstruktúrát az véleményem szerint sérti az arányosság elvét. Ezért kíváncsi voltam, hogy az időlegesen használt ingatlanok tekintetében alkalmaznak-e az önkormányzatok olyan struktúrát amely tekintettel van az időszakos használatra. A felmérésem eredményeként az ideiglenesen használt ingatlanok esetében az a válaszadók 54,5%-a alkalmaz eltérő díjszámítást. Ahol a szabályozás figyelembe veszi az üdülő jellegét ott általában a helyi rendeletben meghatározott hónapokra (általában, 6 vagy 9 hónap) áll fenn a díjfizetési kötelezettség, de talákoztam olyan megoldással is, amikor az önkormányzat a díjat az építményadóba építette be.

A bizonyíthatóan lakatlan ingatlanok esetén merül fel alapvető kérdésként, hogy van-e lehetőség a kötelező közszolgáltatás igénybevétele alóli mentességre a lakatlan állapot időtartamára. A díj szüneteltetésének a lehetőségéről a jogszabályok nem adnak iránymutatást, az intézmény alkalmazásáról az önkormányzatok belátásuk szerint dönthetnek. Az általam vizsgált települések esetében az önkormányzatok 79,3%-ánál van lehetőség a díj szüneteltetésére. A díjfizetés alóli teljes mentességre az önkormányzatok mindössze 31,2%-ka biztosít lehetőséget az ott lakók számára, a többség (68,8%) nem nyújt ilyen opciót nyújtani lakosai részére. A mentességet az önkormányzatok szociális alapon adják. Az általam vizsgált településeken általában ennek a feltételnek a 70. életév betöltése volt. A díjfizetés alól kedvezmény igénybevételére már jóval több (71%) településen van lehetőség, mindössze a mintába bevont önkormányzatok 29%-a nem teszi ezt lehetővé az ott élők részére. Itt is a szociális tényezőket vették figyelembe az önkormányzatok. Némely esetben hivatkozásokat találtam a helyi szociális rendeletekre a kedvezmény igénybevételének lehetőségéről és mértékéről. A legfontosabb szociális tényezőként az életkort és a szociális helyzetet említhetjük. Amennyiben az önkormányzatok biztosítják a kedvezmény lehetőségét, ezt a 65. illetve a 70. életév betöltéséhez, és ezzel együtt a háztartásban élők személyek számához kötik, ahol is a betöltött életkor mellett feltétel az egyedülállóság, vagy maximum 2 személy megléte a háztartásban. A kedvezmények átlagos mértéke 55,27% volt.

Megvizsgáltam azt is, hogy az önkormányzatok ezzel foglalkozó szakértői mennyire tartják differenciáltnak az általuk alkalmazott díjat. A megkérdezettek viszonylag differenciáltnak tartják ezt a díjat (átlag= 3,21, ahol 1= teljesen differenciálatlan, 5= teljesen differenciált). Ezt követően azt vizsgáltam, hogy a díjszámítás módszerei közül melyiket tartják a szakértők a legigazságosabbnak. A differenciált díj alkalmazására a válaszadók legjobb

módszernek a tömeg alapú díjszámítást tartották, amelyet az űrmérték majd a zsákos módszer követett a sorban.

A válaszadók egy része azt is megjegyezte, hogy a tömeg alapú elszámolás elméletileg igazságos modell, ugyanakkor a gyakorlati bevezetése számos problémát vet fel. Itt elsőként említették a hazai géppark jelenlegi állapotát, amely nem alkalmas a tömeg alapú mérésre. Egyes vélemények szerint a tömeg alapú számlázás bevezetése a díjak több mint 2-3 szoros emelkedését is jelenthetné, amit a lakosság teherviselő képessége egyszerűen nem bírna el. Ezen túl az ilyen rendszer bevezetése a felmérések szerint mindig növeli az illegális lerakások mennyiségét. A másik akadály a differenciált díj bevezetésére a válaszadók szerint az, hogy még ha akarnák, se tudnák a díjat bevezetni, mert köti őket a szolgáltatókkal való szerződés. Ezek a szerződések hosszabb időtartamra (10 évre) jöttek létre a felek között, és a megkérdezettek 20% szerint nem áll a közszolgáltató érdekében a differenciáltabb díjszámítás.

A díjfizetés formáját tekintve a települések 86,1%-a szolgáltatási díjat vetette ki, a kommunális adót a vizsgált önkormányzatok 11,1%-a alkalmazza. A kommunális adó formájában történő díjkivetés nem ösztönöz a sem a vegyes hulladékcsökkentésre sem a szelektálási hajlandóságra. Egyetlen előnyeként említhető, hogy amennyiben az összes hulladék elszállításra kerül a kommunális adó fejében akkor a lakosság nem érdekelt abban, hogy illegális hulladékot rakjon le.

2009. július 17 után a korszerűtlen, szigeteletlen, nem EU konform lerakókba tilos hulladékot szállítani. Az „egy település egy lerakó” elvet végérvényesen fel kell, hogy váltsa a korszerű, regionális szinten működő lerakási rendszer. Az legfontosabb korszerű lerakókat a 2003-ban készült területi hulladékgazdálkodási terv jelölte ki az egyes hulladékáramok mennyiségének elemzésével. Azt ez elvet tartották a kialakítás során szem előtt, hogy a térségi lerakónak minimum 100 ezer embert kell kiszolgálnia. Az új lerakók az EU támogatással épülő regionális hulladékgazdálkodási rendszerek részeként működnek. Pest megye területét 3 regionális rendszer érinti, ugyanakkor nem kerül lefedésre a teljes megye területe. Kíváncsi voltam, hogy a régi lerakók bezárása mennyiben érinti a vizsgált településeket, okozott-e a rendszer bevezetése növekedést a szállítási távolságokban. Arra is kíváncsi voltam, hogy a korszerű lerakókba való szállítás magasabb költségei jelentkeznek-e a díjban, és amennyiben igen, mekkora mértékben az érintett településeken. Az általam megkérdezett önkormányzatok többségénél (68,8%) nem kellett változtatni a település hulladékának lerakási helyén a nem EU konform hulladéklerakók bezárása miatt. A válaszokból az derült ki, hogy a szállítási távolságok nem növekedtek jelentősen. A TSZH-t a megkérdezett önkormányzatoknál átlagosan 22,11 km-re kell szállítani. Ami igen kedvező képet ad a térségről, hiszen az újonnan működő rendszerekben az cél az, hogy a hulladékot egyik település esetében se kelljen 40-50 km-nél nagyobb távolságra szállítani, amennyiben ez nem megoldható átrakó állomást kell létesíteni.

A válaszadó önkormányzatok 73,1%-a csatlakozott a régiós hulladékgazdálkodási programhoz. Az ábra is mutatja, hogy nem minden település részese az induló rendszereknek, tehát vannak még „fehér foltok” a megyében.

A díj emelkedésében a legfontosabb tényezőnek a szakértők a hulladéklerakó lerakási költségeit tekintették, melyet sorrendben az infláció és az üzemanyagárak változása követett. Figyelemre méltó, hogy a válaszok szerint a szállítási távolságok megnövekedése a szakértők nem tartották jelentő tényezőnek a díjemelkedésben. Úgy tűnik, hogy a gépjárművek javítási költségei játszották a legkisebb szerepet a díj emelkedésében.

A szelektív hulladékgyűjtés eredményességének érdekében mindig alkalmazkodnunk kell az adott helyzethez és az annak megfelelő metódust kell használnunk. Ez több mindentől függ, ilyen lehet pl. az emberek hajlandósága, hozzáállása, informáltsága, a település típusa stb. A gyűjtőszigetek leghatásosabbak a lakótelepeken és egyéb forgalmas belvárosi területeken üzletek, közintézmények, lakótömbök és utak közelében, de családi házak, lakóparkok, üdülő övezetek esetében is alkalmazhatók természetesen, csak eltérő feltételekkel. A szelektív gyűjtőjáratok házhoz mennek a kihelyezett edényzetekért, zsákokért. Ezeket közösen vagy frakcióként is gyűjthetik, mely esetben a szétválogatás utólag történik meg. A gyűjtőjárat elsősorban a ritkábban lakott övezetekre jellemző, hisz ott a lakosságnak a gyűjtőszigetek edényeihez messzire kellene mennie. A sikeresség feltétele itt is a helyi sajátosságok figyelembe vétele és a megfelelő igényfelmérés, információáramlás.

A szelektív hulladékgyűjtés két alapvető formájának, a gyűjtőszigetnek és a gyűjtőjáratnak is egyaránt megvannak az előnyei és a hátrányai. A gyűjtősziget kis helyigényű, jól bevált módszer sűrűn lakott területeken, ahol az edényzetek közterületekre kihelyezettek. Kisebb az idő- és munkaerőigénye, hisz utóválogatásra is csak kevésbé van szükség. Hátránya lehet, hogy pozicionálása nem mindig kielégítő, olykor messze van, a lakosságnak bizonyos távolságot kell megtennie az eléréshez és gyakran más hulladéktípussal keveredik. A gyűjtőjárat ezzel szemben ritkábban lakott övezetekben válik be jobban, ahol a tárolóedények, zsákok a lakóházak elé kerülnek kihelyezésre, így nincsenek távolságok. A helyigény itt viszont nagy, s mivel a gyűjtés vegyes, az utóválogatás miatt több időt és munkaerőt is igényel. Ezek a módszerek vegyíthetők is egymással, hisz a településen belül is egyaránt előfordulnak lakótelepi és családi házas részek. A hulladékudvar is a szelektív hulladékgyűjtés egyik típusa, mely a külön gyűjtött hulladékokon kívül egyéb fajtákat is átvesz, pl. veszélyes vagy speciális anyagok (elektronikai eszközök, gyógyszerek), nagy tömegű hulladékok. Előbbiekre létezik egyéb speciális, sajátos rendszer is, pl. a gyógyszerek esetében a gyógyszertárak edényei vagy az elemekre a nagy bevásárlóközpontokban illetve egyes üzletekben elhelyezett tárolók.

Kutatásomnak ebben a fázisában megvizsgáltam, hogy statisztikailag kimutatható-e összefüggés a között, hogy a családi házak mekkora arányt

képviselnek a település összes ingatlanához viszonyítva és aközött, a szelektív hulladékgyűjtés mely formáját választják az adott településen. A varianciaanalízis eredményei szerint nincs szignifikáns kapcsolat a vizsgált két dimenzió között (a sig> 0,05).

3. táblázat: Szelektív hulladékgyűjtés formája és a családi házak aránya közötti kapcsolat

Szelektív hulladékgyűjtés formája/családi házak aránya a településen	hulladékudvar	hulladéksziget	házhoz menő gyűjtőjárat
	sig=0,242	sig=0,054	sig=0,091

Forrás: saját kutatás, 2009.
N=114. (varianciaanalízis, One-Way-ANOVA, mérési szintek: arányskála és nominális)

Hasonló metodika szerint megvizsgáltam, hogy a tömbházak településen belüli aránya és a szelektív hulladékgyűjtés választott formája között kimutatható-e statisztikailag igazolható összefüggés. Ezen vizsgálatom eredménye is hasonló konklúziót hozott, mivel a szignifikancia értékek ez esetben is meghaladták a 0,05-ös szintet.

4. táblázat: A Szelektív hulladékgyűjtés formája és a tömbházak aránya közötti kapcsolat

Szelektív hulladékgyűjtés formája/tömbházak aránya a településen	hulladékudvar	hulladéksziget	házhoz menő gyűjtőjárat
	sig=0,254	sig=0,012	sig=0,592

Forrás: saját kutatás, 2009.
N=114. (varianciaanalízis, One-Way-ANOVA, mérési szintek: arányskála és nominális)

Mindkét eredmény arra mutat rá, hogy a vizsgált településeken az önkormányzatok a szelektív gyűjtés során nem tulajdonítanak jelentőséget a települések tömbházas avagy családi házas jellegének. Tipikusan azokon a településeken is gyűjtőszigetes megoldást alkalmaznak ahol a beépítettség inkább családi házas jellegű.

Többváltozós összefüggés-vizsgálatok

Annak érdekében, hogy megtudjam, milyen környezeti problémák alkotnak egy csoportot a válaszadó szakértők véleménye szerint faktoranalízist végeztem. A különböző faktorpróbák közül a szakmailag legjobban értelmezhető és statisztikailag is megfelelő eredményt hozó végső faktor-struktúra az ötfaktoros megoldás lett.

- F1: nevelés, szociális faktor („közterületek tisztán tartása”, „környezettudatos nevelés az iskolában”, „környezettudatos nevelés

- az óvodában”, „környezettudatos gondolkodás”, „lomtalanítás”, „környezettudatos nevelés az óvodában”); magyarázott variancia = 23,69%;
- F2: probléma megoldó lehetőségek faktora („illegális lerakók felszámolása”, „ingyenes lakossági hulladékudvar” negatív korrelációban, „kommunális hulladék csökkentése”); magyarázott variancia = 14,54%;
  - F3: alternatív megoldások faktora („rekultiváció”, „zöld hulladék csökkentése”, „szelektív hulladékgyűjtés”); magyarázott variancia = 14,31%;
  - F4: veszélyes hulladék-kezelése („veszélyes hulladékgyűjtési akció”); magyarázott variancia = 11,04%;
  - F5: megsemmisítés („kapcsolat energiatermeléssel történő megsemmisítés bővítése”); magyarázott variancia = 10,69%.

5. táblázat: Környezeti problémák faktoranalízise

tényezők	F1 nevelés, szociális faktor	F2 probléma megoldó lehetőségek faktora	F3 alternatív megoldások faktora	F4 veszélyes hulladék kezelése	F5 meg- semmis ítés
közterületek tisztán tartása	0,838	-0,102	-0,251	0,124	0,083
környezettudatos nevelés az iskolában	0,745	0,277	0,314	0,122	-0,082
környezettudatos gondolkodás	0,741	0,048	0,058	-0,359	0,253
lomtalanítás	0,718	-0,116	0,099	0,258	0,084
környezettudatos nevelés az óvodában	0,683	0,256	0,181	-0,166	-0,377
illegális lerakók felszámolása	0,137	0,844	0,172	0,019	-0,084
ingyenes lakossági hulladékudvar	0,170	-0,768	0,273	0,169	0,124
kommunális hulladék csökkentése	0,448	0,585	0,045	-0,353	0,411
rekultiváció	0,036	-0,087	0,772	-0,245	-0,113
zöld hulladék csökkentése	0,010	-0,033	0,708	0,371	-0,082
szelektív hulladékgyűjtés	0,165	0,177	0,670	-0,059	0,454
veszélyes hulladékgyűjtési akció	0,116	-0,142	-0,022	0,900	0,154
megsemmisítés bővítése	0,019	-0,131	-0,034	0,133	0,851

Forrás: Saját kutatás, 2009. N= 114 mérési szint: intervallm, Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization. Rotation converged in 6 iterations.
Összvariancia: 74,29% KMO = 0,675

Szoros korrelációban voltak egymással a nevelés, szociális faktor elemei („közterületek tisztán tartása”, „környezettudatos nevelés az iskolában”, „környezettudatos gondolkodás”, „lomtalanítás”), mely tényezők kapcsolódási pontját leginkább a környezettudatos nevelés, gondolkodás és magatartás adja. Érdekes, hogy ezen faktor elemei közül a „környezettudatos nevelés az iskolában”, „környezettudatos nevelés az óvodában” és a „környezettudatos gondolkodás” faktorszámától függetlenül minden egyes próba alkalmával együtt mozogtak, mely azt sejteti, hogy a szakértők értékítélete szerint ezek szorosan egymáshoz kötődő kérdések.

Hasonlóképpen stabilan mozgott a próbák során a „veszélyes hulladékgyűjtési akció” kérdése, mely egyetlen esetben sem mutatott korrelációt más tényezőkkel. Ez azt mutatja, hogy ennek a környezeti problémának a kérdése egyedülálló kezelést igényelhet, hasonlóképp a „kapcsolat energiatermeléssel történő megsemmisítés bővítése” tényezőhöz, mely szintén a próbák többségében külön faktort alkotó elemként viselkedett.

Tipikus vándorelem volt azonban a „zöld hulladék csökkentése” tényező, mely a hatfaktoros próbánál önálló tényező lett, a négyfaktoros próbánál pedig nem lehetett egyértelműen besorolni, mert hasonló korrelációt mutatott a „rekultiváció” és a „szelektív hulladékgyűjtés” elemekkel, és a „problémamegoldó lehetőségek” faktortényezőivel.

Az ötfaktoros megoldásnál ez utóbbi csoport elemei („illegális lerakók felszámolása”, „ingyenes lakossági hulladékudvar”, „kommunális hulladék csökkentése”) érdekes belső összefüggést mutatnak abból a szempontból, hogy negatív korrelációban van a „ingyenes lakossági hulladékudvar” a másik két elemmel, mely valószínűleg a költségtérítés formájában megmutatkozó eltérésekkel magyarázható.

Az alternatív megoldások faktorában („rekultiváció”, „zöld hulladék csökkentése”, „szelektív hulladékgyűjtés”) egyértelmű volt a tényezők közötti kapcsolat, nem volt negatív korrelációban egyik elem sem a másikkal. A tényezők kapcsolatára pedig leginkább az alternatív megoldások közös tulajdonsága adhat szakmailag elfogadható magyarázatot.

Úgy gondolom ezen vizsgálta eredményei abban segítenek, hogy meglássuk, mely tényezők korrelálnak egymással, azaz mely tényezők igényelnek egységes kezelést, közös programokat a környezeti kérdések megoldásának színterén.

5. Konklúzió

Úgy gondolom, hogy a kutatásom eredményei az önkormányzatok jogalkotási kötelezettségeik jelentős elmaradására világítanak rá. Az említett kötelezettségek hiányának megítélése még súlyosabb annak tükrében, hogy a Ktv. hatályba lépése óta (1995. XII. 19.) - mintegy 15 éve - tartalmazza a programok és rendeletek megalkotásának kötelezettségét az önkormányzatok számára.

Az általam vizsgált önkormányzati környezetvédelmi rendeletekkel kapcsolatban általános kifogásként megfogalmazható az a probléma, hogy az önkormányzatok figyelmen kívül hagyják a rendeletek kidolgozásánál a települések egyedi jellegére vonatkozó megállapításokat, így nem térnek ki például arra, hogy a település, hogyan oldaná meg a helyi viszonyokból adódó környezetszennyezés problémáját, ill. hogyan csökkentené a területét érintő környezeti terhelést. Számos esetben talákoztam olyan programmal, amely nem felelt meg a törvény előírásainak mivel nem tartalmazta teljes körűen a jogszabályban előírt környezeti problémákkal kapcsolatos feladatokat.

A szabályozás hiányának, vagy a túl általánosan megfogalmazott programoknak, rendeleteknek - a jogszabályi nem megfelelésen túlmutatóan - gyakorlati hatása is van a települések vonatkozásában. A kérdéskör gyakorlati jelentősége az, hogy az érintett települések lakossága nem juthat elegendő információhoz a település környezeti állapotát érintő valós problémákról, holott a környezetről szóló információ közérdekű adatnak minősül. Amennyiben hiányzik a település környezeti problémáit részletesen bemutató program, az információhiány következtében az ott lakók nem értesülhetnek a környezetüket érintő gondokról, veszélyekről. A rendeletek hiánya és/vagy általánosító jellege pedig azt idézi elő, hogy az állampolgárok nem lesznek tisztában az őket e területen illető jogaikkal kapcsolatban illetve a velük szemben elvárt kötelezettségek teljesítése sem várható el így.

A kéttényezős díj alkalmazhatóságának lehetőségére 2008-tól ad a Hgt. felhatalmazást. A szabályozás közvetlen hatása, hogy a hulladékkezelési közszolgáltatás díja az önkormányzati helyi rendeletben meghatározható rendelkezésre állási és hulladékmennyiséggel arányos díjrészek összegeként is, így biztosítva a korszerű eszközök, technológiák üzemben tartási költségeinek fedezetét, amelyek akkor is jelentkeznek, ha a hulladék kezelésére nem kerül sor. A közszolgáltatási díjba beépíthetők a karbantartás költségei, valamint az amortizációból eredő költségek közül a létesítmények, eszközök elhasználódásából eredő, azok felújítását szolgáló kiadások. Kutatásom során azt tapasztaltam, hogy az önkormányzatok bár lehetőségük meg lenne rá, de tartózkodnak a kéttényezős díj bevezetésétől. A szakértők a díj bevezetésének legfőbb gátját a jogi szabályozásra vezetik vissza. A kéttényezős díjszámítástól való elállás legfőbb oka a válaszadók szerint az, hogy a rendeletben meghatározott maximum 40%-os átalány jellegű alapidíj (rendelkezésre állási díj) - figyelembe véve a közszolgáltatás állandó költségeit - nem tartható a gyakorlatban. Egyes válaszok szerint a korszerű, modern közszolgáltatáshoz szükséges alapidíj mértéke 70-80%-ot is elérheti. Ekkora mértékű átalánydíjat azonban a lakosság nem viselne el. Azonban ha a díj bevetetésének valóban csak a törvényi küszöb szab határt megfontolandó a küszöbszint 10-15%-os megemelése, amely ösztönözhetné az önkormányzatokat a díj bevezetésére.

Amennyiben több település vezetné be a kéttényezős díjat, úgy a hulladékkezelési díj költségei nagyobb biztonsággal rendelkezésre állnának, mint az eddigi viszonyok között, és a gazdaságosabb működés feltételei is

kialakulhatnának. A díj bevezetése tompíthatná a konfliktushelyzeteket a szolgáltatók és a lakosság között. Az ilyen díj fizetésének elfogadottsága nagyobb a társadalom körében, ezzel együtt a fizetési hajlandóság is növekedhetne.

A felmérésből kiderül, hogy az arányosság elve több helyen is sérül. Ahol a díjat a kommunális adó részeként szedik be eleve nem értelmezhető a szolgáltatás-ellenszolgáltatás arányossága. Az ilyen típusú adó nem veszi figyelembe a hulladékmennyiség változását. A kutatásom során –ha nem is túlnyomó részben-, de találok településekkel ahol a lakosság nem fizet elkülönült hulladékkezelési díjat, hanem az a helyi adóba van beépítve. Ez a megoldás nem ösztönzi a lakosságot abban, hogy csökkentse a hulladéktermelés mennyiségét, azt az érzést kelti, hogy ez a szolgáltatás „ingyenes”.

A felmérésből az is kiderül, hogy a megkérdezettek a tömeg alapú díjszabást tekintik a legigazságosabbnak, ebben a formában tudna az arányosság elve a legjobban érvényesülni. Azonban abban is egyetértés mutatkozik, hogy jelen pillanatban nincs az ilyen alapon kivetett díj bevezetésének realitása Magyarországon. Nagyon fejletlen a mérésre alkalmas műszaki park, olyan mértékű beruházásra lenne szükség, amely a díjak drasztikus emeléséhez vezetne. A fentiekén túl az illegális lerakások ugrásszerű megnövekedése is prognosztizálható ebben a rendszerben. Az önkormányzatok döntő többsége az úrtartalom alapján számlázott díjat tartja az arányosság elvéhez leginkább közelítő megoldásnak. Ezzel kapcsolatban az a legfőbb probléma, hogy a szolgáltató nem mindig teszi lehetővé a különböző tartalmú edényzetek között választás lehetőségét a lakosság számára. A kutatás során megállapítottam, hogy több település is azzal a problémával szembesül, hogy a lakosság a lehető legkisebb úrtartalmú edényzetre köt szerződést ám ténylegesen nagyobb úrméretet használ. A fenti probléma az különféle elektronikus azonosító rendszerek (vonalkód, RFID) alkalmazásával kiküszöbölhető lenne. Elektronikus azonosító rendszereket jelenleg nagyon kevés önkormányzat alkalmaz a felmérésem szerint. Szintén az arányosság elvét sérti az, hogy ha a lakosnak akkor is fizetni kell, ha nem termel hulladékot. Itt elsősorban az ideiglenesen használt és az üdülő ingatlanok esetén kiszámlázott díj problémájáról van szó. A kérdésben ombudsmani felhívásra annyi változás történt, hogy egy Hgt. módosítás következtében a jogi szabályozás az ideiglenes használt ingatlan tekintetében is előírja az arányosság elvét. A kutatásom alapján azonban kiderül, hogy számos önkormányzatnál nincs külön díj-megállapítási mód az ilyen típusú ingatlanokra, ahol van ilyen, ott jellegzetesen évi 6-9 hónapig terjedő díjat kell fizetni ezen ingatlanok tekintetében. Az is látszik a felmérésemből, hogy nagyon sok önkormányzatnál nincs lehetőség a díj szüneteltetésére. Általában az önkormányzati rendeletek nem térnek ki erre a lehetőségre. De azt is látni kell, hogy magasabb rendű jogforrás erre nem is kötelezi őket. A másik probléma az „ideiglenesen használt ingatlan” fogalma. Az üdülők meghatározásával nincs probléma, hiszen azt tekinthetjük annak,

ami ez ingatlan-nyilvántartásban így van felvéve. Az ideiglenes használt ingatlanra azonban a mai napig a jogszabályok nem adnak adekvát választ, hogy mi tekinthető annak. Ezzel kapcsolatban a közszolgáltatók félelmüket fejezik ki, hogy amennyiben a jövőben tág értelmezést adunk ennek a fogalomnak sokan vissza fognak élni vele és ez díjemelkedésre fog vezetni, hiszen kevesebb embernek kell kifizetnie a szolgáltatás díját.

Javaslatom szerint a hulladékgazdálkodási törvény kiegészítésével jelentősen lehetne javítani az arányosság elvén. Ha a Hgt. kötelezné az önkormányzatokat arra, hogy rendelkezzenek a szünetelés lehetőségéről, az önkormányzatok (szolgáltatók) nem számlázhatnának ki díjat a szünetelés időtartamára. Minden településnél jegyzői hatáskörbe kellene adni a rendszer ellenőrzését, hogy valóban csak azok a lakosok élhessenek a szünetelés intézményével, akik bizonyíthatóan nem laknak az ingatlanban.

A gyűjtősziget kis helyigényű, jól bevált módszer sűrűn lakott területeken, ahol az edényzetek közterületekre kihelyezettek. Kisebb az idő-és munkaerőigénye, hisz utóválogatásra is csak kevésbé van szükség. Hátránya lehet, hogy pozicionálása nem mindig kielégítő, olykor messze van, a lakosságnak bizonyos távolságot kell megtennie az eléréshez és gyakran más hulladéktípussal keveredik. A gyűjtőjárat ezzel szemben ritkábban lakott övezetekben válik be jobban, ahol a tárolóedények, zsákok a lakóházak elé kerülnek kihelyezésre, így nincsenek távolságok. A helyigény itt viszont nagy, s mivel a gyűjtés vegyes, az utóválogatás miatt több időt és munkaerőt is igényel. A statisztikailag nem tudtam kimutatni összefüggést az általam vizsgált önkormányzatok beépítettségi jellege és a gyűjtés módja között. A házhoz menő gyűjtőjárat szerepe a vizsgált önkormányzatok illetékességi területén nem hangsúlyos. A kertvárosi jellegű településeken az önkormányzatoknak nagyobb hangsúlyt kellene fektetni a házhoz menőgyűjtésre a nagyobb hatékonyság elérése érdekében a hulladékszigetek használata mellett.

Hivatkozások

- BÁNDI GY. (Szerk.) [2002]: Hulladékgazdálkodási kézikönyv I. Budapest: Kjk-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó, 11-13. p.,173 p.,183-184. p, 187 p., 191 p., 196 -197. p.
- BILITENSKI, B. – APITZ, B.[1998]: Abfallgebühren – Eine Schraube ohne Ende? Österreichische Wasser- und Abfallwirtschaft 50 (3/4) 88-92.p
- KLINGELHÖFER, H. E.[1998]: Kalkulation von Abfallgebühren unter der Berücksichtigung von Lenkungsaspekten. Betriebswirtschaftliche Forschung und Praxis (6) 665-689. p.
- QUEITSCH, P. [1998]: Die Kalkulation kommunaler Abfallgebühren. Betriebswirtschaftliche Forschung und Praxis (6) 690-707. p.
- TILLMANN, A. - LEMSER, B. [1998]: Die Kalkulation kommunaler Abfallgebühren unter besonderer Berücksichtigung des abfallwirtschaftlichen Leistungsprozesses. Betriebswirtschaftliche Forschung und Praxis (6) 708-722. p.

- WÜRZ, W.[1998]: Systeme zur verursacher- und leistungsgerechten Abfallgebührenerhebung. Müll und Abfall 30 (7) 426-436.p
- ZWEHL,W.-KULOSA, M. [1998]: Kalkulation und Ökologisierung kommunaler Benutzungsgebühren aus betriebswirtschaftlicher Sicht. Betriebswirtschaftliche Forschung und Praxis (6) 646-664. p.

Verseny és intézményesülés: milyen intézmények a fenntarthatóak?

CSORBA LÁSZLÓ

*Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaságtudományi Intézet
Vállalkozás-gazdaságtan Tanszék, Egészségház u. 4, Eger 3300
csorba.laszlo@ektf.hu*

A verseny során a gazdasági szereplőt céljai elérésében más szereplők ténylegesen, vagy lehetségesen akadályozhatják, vagy támogathatják céljai elérésében. A tanulmány célja az, hogy bemutassa, hogy a gazdasági szereplő célmegvalósítása szempontjából milyen meghatározó az, hogy ő maga milyen intézményesítő potenciállal rendelkezik, illetve az, hogy a számára releváns intézmények milyen állapotban vannak, s átalakulásuk milyen irányba halad. Fontos annak meghatározása, hogy milyen intézmények azok, amelyek fenntarthatóak maradnak még akkor is, ha egyes szereplők átalakításuk, esetleg megszüntetésük érdekében tevékenykednek. Meg kell ragadni ugyanakkor annak a lényegét is, hogy milyen hierarchia érvényesül az intézmények között, s hogy a felsőbb szintek intézményei milyen módon befolyásolhatják az alsóbb szintek intézményeinek fennmaradását, átalakulását, újak létrejöttét.

Kulcsszavak: verseny, intézmény, innováció, fenntarthatóság

---

1. Bevezetés

A felszínes szemlélő a különböző piacokon azt láthatja, hogy az egyes gazdasági szereplők, az általuk létrehozott javak és szolgáltatások miként küzdenek meg egymással annak érdekében, hogy a gazdasági szereplő saját céljait minél eredményesebben elérhesse. A mélyebb rétegekben azonban intézmények feszülnek folyamatosan egymásnak.

A gazdasági szereplők, legyenek egyének, vagy valamilyen szervezetek külső és belső intézmények által meghatározottak. Külső intézménynek tekintjük a vállalkozás szempontjából a külső környezetével való valamely cselekvési helyzet cselekvési alternatíváinak korlátozására, meghatározására irányuló szabályrendszert. Hasonlóképpen belső intézménynek tekintjük a vállalkozás azon belső cselekvési helyzetei cselekvési alternatíváinak korlátozására, meghatározására irányuló szabályrendszert. A releváns külső intézmények révén a gazdasági szereplő megkísérli a céljai eléréséhez szükséges külső feltételeket megteremteni, fenntartani, a belső intézményekkel pedig a belsőket.

A konkrét vállalkozás a maga egyedi belső intézményrendszer-kombinációjával is intézmény, hiszen e kombináció egy egyedi mederbe tereli a vállalkozás működését, célelérési tevékenységét. Lehetőség meghatározott célok eléréséhez (Hodgson [2006]) Az, ahogy a vállalkozás céljai elérése érdekében a „hogyan?” kérdésre válaszol, vagyis milyen belső

intézményrendszer alkalmazása révén kívánja a vállalkozás céljait a lehető legjobban megközelíteni, csak egy rá jellemző kombináció, afféle vállalkozói ujjenyomat. E gondolatmenet alapján minden konkrét – valamely célból létrehozott, illetve célok által vezérelt – szervezeti „egyed” is intézmény.

2. Az intézmény fogalma

North [1991a] szerint az intézmények – cselekvési korlátként - strukturálják a gazdasági és a társadalmi interakciókat. Ha olyan intézmények jönnek létre, melyek csökkentik a szereplők által elszenvedni kényszerült bizonytalanságot, akkor csökkenek a szereplői költségek, fejlődik a gazdaság, a társadalom. Az intézmények e strukturálást szabályok révén érik, érhetik el. (*North* [1991b])

A gazdasági szereplők működésük során számos kockázattal kénytelenek szembesülni. A gazdasági szereplő szemszögből kockázatként megélt információhiány akadályozza, megnehezíti számára azt, hogy olyan célmegvalósítási stratégiát dolgozzon ki, s azt tevékenységén keresztül próbálja meg végrehajtani, amely leginkább képessé teheti őt arra, hogy saját célkitűzéseit megvalósítsa.

A gazdasági szereplőknek kialakulhat egy olyan köre, amely tagjai sok megismételt játszmán keresztül ráébrednek, vagy rákényszerülnek arra, hogy miként képesek tevékenységükből adódó kockázatukat úgy csökkenteni, hogy bizonyos cselekvési szabadságukról valamennyien lemondva, egy kiszámíthatóbb gazdasági környezettel szembesülnek. A kiszámíthatóbb környezet csökkentheti a gazdasági szereplő kockázatból adódó veszteségeit. Az, hogy kevesebbszer következik be számára nem tervezett gazdasági kimenet az adott kör relevanciájában, azt eredményezheti, hogy kevesebb figyelmet, erőforrást kell e kör vonatkozásában tevékenységére fordítani.

Az, hogy bizonyos cselekvési módozatok kiesnek a gazdasági szereplő által elvileg eredetileg választható alternatívák közül, nyilván felfoghatók korlátozásként, de lehetőségként is, hiszen a saját magára, illetve a kör egyéb tagjaira vonatkozóan a kevesebb döntési kimenet-lehetőség egyszerűbb optimalizációt jelent, még akkor is, ha a gazdasági szereplő nem feltétlenül a tökéletesség felé tör valamilyen számára fontos szempont szerint, vagy ha számára nem a legmegfelelőbb cselekvési alternatívák maradtak választhatóak.

Az intézmény gyakorlatilag egy olyan séma, logikai váz, amely lehetővé teszi a gazdasági szereplő számára, hogy nagyobb valószínűséggel teljesedő következtetést vonjon le arra vonatkozóan, hogy az adott tényező tekintetében megvalósított adott cselekménye milyen következménnyel jár – a visszacsatolásokon keresztül – önmagára nézve. Önmagára, a saját célrendszere megvalósítására, megvalósulására nézve. Az intézmények tehát

nem célok, nem a „mit?” kérdésre, hanem a „hogyan?” kérdésre adott válaszok.

Mivel a körhöz tartozók nem homogének, így az intézmények nem egyformán segítik, vagy akadályozzák őket. Egyes szereplők közelebb kerülnek céljaik megvalósításához, mint mások – még akkor is, ha valamennyien azonos mértékben tartják tiszteletben az intézményeket.

Nem feltételezzük a szereplőkről, hogy olyan nagy tudással rendelkeznek, hogy életük, gazdálkodásuk minden területére kiterjedő stratégiával, cselekvési programokkal, tervekkel rendelkeznek, egyet viszont elfogadhatunk: vannak céljaik. Ezeket a célokat a maguk – sokszor csekély, általánosan pedig valamilyen szinten korlátozott - tudása és eszköztudásuk felhasználásával lehetőleg meg is szeretnék valósítani, vagy legalábbis minél közelebb kerülni az elérésükhöz. Ha néha nagyon csekély mértéknek tűnően, de ehhez tudatos cselekvésre van szükségük.

A szereplők jelentős részének – külön-külön természetesen - az az álláspontja, hogy saját egyéni céljait akkor képes a leginkább elérni, ha az ő és a többi érintett szereplő által alkotott kör releváns cselekvési helyzeteire vonatkozó intézmények leginkább az ő egyedi akarata által határozódnak meg. Vagyis a szereplő akkor eredményesebb a saját céljainak terén, ha „minél inkább ő írja a saját magára és a többiekre vonatkozó játékszabályokat”, azaz minél inkább képes hatás gyakorolni az intézményekre, s azokon keresztül a többi érintett szereplő tevékenységére. Ezeknek a – „szabályíró” - szereplőknek fontos lehet a többi szereplő célrendszerének befolyásolása is, azonban önmagában egy-egy módosított célrendszer talán kevésbé teszi kiismerhetőbbé a többi szereplő magatartását, tevékenységét, ezáltal kevésbé csökkenthetőek a releváns akadályoztatási, és kevésbé növelhetőek a releváns támogatási mértékek a „célbefolyásoló”, mint a „szabályíró” szereplő számára.

Amire tehát *Nelson* és *Winter* [1982] utal a vállalat rutineljárásai alatt, nevezetesen, hogy ezen rutineljárások a vállalat belső és rendszeres, előre jelezhető eljárásai, az a belső intézmény fogalmával esik egybe. Egyrészt ebben ölt alakot a vállalat tudása, másrészt az általa esetlegesen részben vagy egészében létrehozott, vagy átalakulásában befolyásolt, meghatározott – számára - külső intézmények formájában.

A vállalat rutineljárásai mindenre kiterjedhetnek, amit csak legalább egyszer tudatosan másolt akár önmagától, akár más szereplőtől. Természetesen rutineljárás, azaz belső intézmény valamennyi – nem véletlenszerűen alkalmazott – termelési eljárás, de bármilyen más működési protokoll is. *Nelson* és *Winter* szerint a vállalat céljainak minél inkább való elérését tanulással próbálja elérni, melynek két formája az innováció és a másolás lehet, melyek révén újabb, és újabb belső intézményeket hoz létre, illetve újra és újra átalakítja a régieket. Valójában a *Nelson* és *Winter* értelemben vett innováció is másolás, de itt a másolandó „minta” a vállalat saját felfedezése, nem pedig más szereplő felfedezése, esetleg annak más szereplő általi előzetes másolata.

Dosi [1988] az innovációt egy struktúraadási folyamatnak gondolja, amely a szereplő számára korábban nem megfelelően strukturált, adott cselekvési helyzetre vonatkozó lehetséges cselekvési alternatíváiból kiemelve, rendszerezve bizonyosakat immár a szereplő céljait inkább szolgáló struktúrát eredményez.

Az innováció által létrehozott új intézmény további intézményesülésének útja az imitáció. Sokan, így *Zhou* [2009] is, az imitációt az innováció előszobájának, amolyan innovációt stimuláló intézménynek tekintik, de náluk ez a stimulálás már egy másik innovációra vonatkozik. Amennyiben az innováció új külső intézmény létrehozására, további intézményesülésére irányul, új külső szereplőt, szereplőket szükséges rávenni ugyancsak a meghatározott imitációra. A más szereplők általi imitáció generálása a belső intézményeire vonatkozó innováció tekintetében nem célja a gazdasági szereplőknek, egy bizonyos mértéket még elfogadnak, de azon túl kerülni, sőt azt akadályozni is igyekeznek (*Aghion – Harris – Howitt – Vickers* [2000]).

3. Az intézményeket meghatározó intézmények

A világ egyes térségeiben szemlátomást nagy különbség van az intézmények között. Különbség van annak tekintetében, hogy ezek az intézmények milyen választ adnak egy adott cselekvési helyzetre vonatkozó „hogyan?” kérdésre, de abban is, hogy egyáltalán adnak-e bármiféle választ. Különbség van abban a tekintetben is, hogy ahogy az adott térség szereplői egyáltalán a saját intézményeikhez viszonyulnak, miként fogadják el őket, miként használják az általa adott releváns válaszokat. Különbség figyelhető meg azonos intézményi válasz eredményességében is. Témánk szempontjából különösen fontos különbség az, hogy az adott térség intézményei milyen módon képesek reagálni a folyamatosan változó gazdasági feltételekre, az érintett szereplők folyamatosan változó céljaira, az azok érdekében megvalósítandó egyedi – sokszor intézményesítést célzó - stratégiák, folyamatos változására. (*Kapás* [2006])

Gyakran kerülnek kiragadásra egyes intézmények, mint amelyek alapvetően meghatározzák az egész intézményrendszer fejlődését, szereplői célelérés szempontjából való eredményességét. Például a tulajdonviszonyok meghatározottságának (*Boettke – Coyne – Leeson* [2008]) kérdése megkerülhetetlennek tűnik e szempontból. Az egyes intézményekhez, különösképpen a szervezetekhez való hozzáférés szabadságát emelik ki *North, Wallis* és *Weingast* [2008], vagyis, hogy egyes meghatározó intézmények, az általuk a „hogyan?” kérdésre adott intézményi válaszok miképpen válnak létezővé egy térség lehetséges szereplői közül egyre meghatározóbb arányban. Különösen fontos, ahogy a szervezetek felhasználási lehetősége megnyílik a szereplők számára, ami aztán alapjaiban változtatja meg a térség egész intézményrendszerét, annak fejlődéséi irányát, szereplői célelérésben nyújtott eredményességének mértékét.

Ezen, nevezzük őket szuperintézménynek, intézmények mindenhol, még a legprimitívebbnek tekintett gazdasági térségben is jelen voltak, vannak, történelmi kortól, gazdasági rendszertől függetlenül. Együttes milyenségük egy döntő mértékben határozza meg a térség valamennyi intézményét, ugyanakkor együttes milyenségük, mint egyedi kombináció is felfogható intézményként, és rendkívül markánsan képes jellemezni a térséget, az ott érintett szereplők lehetőségeit a boldogulásra, céljainak elérésére, illetve az oly sokszor számon kért fejlődést. *Boldrin* és *Levin* [2005] is felhívják a figyelmet arra, hogy az állam által biztosított tulajdonmonopólium bizonyos körülmények között társadalmilag nem kívánatos lehet, miközben ahogy fentebb láttuk mások a tulajdon garantálásában látják a fejlődés kulcsát. Gazdasági térségnek azt a földrajzilag lehatárolt területet értem, ahol a szuperintézmények általánosan közel azonosak.

A szuperintézmények közül is kiemelkedik néhány, amely döntő mértékben befolyásolja a többi szuperintézmény milyenségét is, ezeket felettes, míg a többit alárendelt szuperintézménynek neveztem.

Szuperintézmények olyan intézmények, melyek minden térségbeli szereplő magatartását közvetve, vagy közvetlenül meghatározzák az összes cselekvési helyzetben, illetve valamennyi – rajtuk kívüli – más intézmény létrejöttét, intézményesülését, átalakulását, leépülését, megszűnését meghatározó módon befolyásolják.

Felettes szuperintézmények

- A szereplő álláspontja arra nézve, hogy cselekedetei következtében milyen olyan tényezőkre gyakorol hatást, amely tényezők képesek tudatos – objektív vagy szubjektív – válaszreakcióikkal a szereplő célélérési erőfeszítéseit segíteni, vagy akadályozni. A szereplő itt tehát meghatározza a tudatosnak tekintett tényezők – ezáltal a szereplők – körét.
- A szereplő alapvető jellemzője, hogy a „tudatos tényező” támogatását elnyerni vagy megszerezni kívánja, esetleg a kettő valamilyen kombinációval. Hasonlóan az akadályozás elkerülése vonatkozásában, el akarja kerülni a szereplő az akadályozást, vagy ki akarja védeni azt, esetleg a kettő valamilyen kombinációját kívánja alkalmazni.
- A szereplő álláspontja arra nézve, hogy ő maga akkor képes-e leginkább elérni a saját céljait, ha a vonatkozó intézmények minél inkább a saját akaratát tükrözik, vagy sem. Az érintett intézmények milyen mértékben legyenek a szereplő saját, egyéni akarata által meghatározottak. Milyen mértékben akarja a szereplő az intézmények jellemzőit a saját egyéni érdekeinek alárendelten meghatározni.
- Meghatározó, hogy a szereplő összes cselekvési helyzetéből mekkora hányad határozódik meg intézmények által, s hogy az intézmények – ehhez képest – hány intézménycsomagba vannak szerveződve.

- Az intézmények mekkora hányada formalizált, mekkora hányada informális. Az informális intézmények jellemzően a szereplők által könnyebben befolyásolhatók, rugalmasabban reagálnak a megváltozott körülményekre, kevésbé terheltek ellentmondásokkal.

Alárendelt szuperintézmények

- A szereplő fennmaradása és céljai fontossága szerint mintegy csoportokba rendezi az egyes cselekvési helyzeteket. Minél létfontosságúbb egy adott cselekvési helyzet eredményes megoldása a szereplő számára, annál inkább eltérően ítéli meg az arra vonatkozó intézmény megváltoztatásának vállalható kockázati mértékét a többi cselekvési helyzetekhez képest. Általában a létfontosságúbb cselekvési helyzeteknél kisebb kockázatot, kisebb intézményi átalakulást tart megengedhetőnek a szereplő. De hogy mely cselekvési helyzetek milyen – létfontosság szerinti – csoportba tartoznak, az önmaga is intézmény
- A szereplő a megújuló erőforrások tekintetében a természetes többletből, vagy azt meghaladóan – és milyen mértékben meghaladóan - kíván gazdálkodni.
- A szereplő a cselekvési helyzeteire vonatkozó intézmények mekkora hányadát, milyen mértékben képes és hajlandó tiszteletben tartani.
- Milyen mértékben számíthat arra a szereplő, hogy a többi érintett szereplő is képes és hajlandó a releváns intézmények szerint cselekedeteit végrehajtani? A többi szereplő ténylegesen az intézmények által meghatározottak szerint viselkedik-e a jövőben, fel kell-e készülni arra, hogy nem így, nem teljes mértékben így cselekszenek. (*Győrffy* [2007])
- A szereplő az addigi intézményeket milyen mértékű nem várt következmény – gond, öröm - esetén kész – azaz képes és hajlandó – megújult, vagy teljesen új intézményekre cserélni.
- A keletkezett intézmény további térnyerése, az intézményesülés valószínűleg hamarabb mehet végbe, ha léteznek kifejezetten e folyamatot előkészítő és támogató, felgyorsító intézmények. Általában elmondható, hogy a – nem azonnal, minden eredmény nélkül felbomló – szervezetek ilyenek.
- A pénzügyi rendszer sajátosságai alapvetően meghatározzák a jelen és a jövő viszonyát. Bizonyos pénzügyi rendszerek alig, míg mások fokozottan lehetővé teszik, sőt kikényszerítik, hogy a jövő rovására a jelenben valósuljon meg fogyasztás. E fogyasztás mértéke alapvetően meghatározza az intézményeket, az intézményesülés folyamatát (*Barrios - Schaechter* [2008])

4. Az intézmény létrejötte

Különösen fontos, hogy az intézmény létrejötte nem igényel feltétlenül egynél több szereplőt. Elégséges, ha egyetlen szereplőnek jut el addig a pontig a tudása, hogy egy adott helyzet vonatkozásában valamilyen érdemi választ adjon a „hogyan?” kérdésre. Önmagában a „feltalálás” még nem hoz létre intézményt. Csak akkor válik azzá, ha legalább egy személy – aki gyakorta maga a feltaláló, de lehet másvalaki is - a „feltalálástól” kezdve érdemi válasznak tekinti az általa feltaláltakat egy adott cselekvés vonatkozásában a „hogyan?” kérdésre. Ameddig ez nem következik be, nem keletkezett újabb intézmény.

Az intézmény tehát az ember tudásának egy része. Az intézmény létrejötte egy emberen belül történik, akár tudatában van ennek az adott ember, akár nem. Akár tudatos, akár ösztönös cselekedetek eredményeképpen. A „feltalálás” egyszerű aktus. Az intézmény akkor jön létre, ha akár a „feltaláló”, akár más személy, személyek az adott cselekvési helyzetben - és bizonyos gyakorisággal, de nem véletlenszerűen – újra, és újra a „feltalált” minta szerint cselekednek. Valaki tehát a „feltalálást” követően tudatosan választja a „feltalált” cselekvési alternatívát, mivel úgy gondolja, hogy ennek alkalmazása révén inkább képes elérni saját céljait. Tehát a „feltalálást” imitálásnak kell követnie - az imitálás pedig itt tudatos cselekvés – így jön létre egy intézmény.

A tudatos másolás feltételezi azt, hogy legalább az első imitátor rendelkezik olyan tudással, amely lehetővé tesz számára annak felismerését, hogy a feltalálás állapotában lévő majdani intézmény másolása révén inkább képes lesz céljait megvalósítani, mint ezen másolás nélkül.

5. A létrejött intézmény intézményesülése

Ha már legalább egy szereplő „használ” egy létrejött intézményt, akkor lehetőség nyílik arra, hogy más szereplők ezen új intézmény figyelembevételével hozzanak döntéseket a céljaik eléréséhez vezető úton. Ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy ténylegesen maguk is másolják, illetve adoptálják az első imitátor magatartását az adott cselekvési helyzetben, mindenestre az új intézmény első imitatori magatartási következményeit, illetve az esetleges újabb másolóékit beépíthetik a saját stratégiáikba, terveikbe, taktikáikba. Ezt azonban csak ál-intézményesülésnek tekinthetjük.

Ha azonban az első imitátoron túl más szereplők is úgy vélik, hogy a létrejött intézmény adta gazdasági térszerkezet kombinációrészlet általuk való alkalmazása inkább lehetővé teszi céljaik megvalósítását, akkor újabb és újabb másolók jelennek meg, bővítve az adott szereplői kör nagyságát. Valószínűsíthető, hogy a későbbi másolóknak legalább egy része nem rendelkezik az adott cselekvési helyzet vonatkozásában megfelelő tudással ahhoz, hogy megítélje, hogy az adott intézmény használatával közelebb

kerül-e céljainak eléréséhez, ugyanakkor annyi tudással mégis bír, hogy vélelmezze, ami jó a csoport – ahová tartozónak gondolja magát – meghatározott tagjainak az eredményesebb célmegvalósításhoz, az döntő mértékben jó neki is.

Vannak természetesen olyan intézmények – például jogszabályok – ahol az érintett kör, a „személyi hatály” által meghatározottak számára nem az önkéntes imitáció a módja az intézmény befogadásához, nem is tudásának szintje, mértéke. Azonban ilyenkor is a fentieknek megfelelően jött létre az intézmény, azonban az intézményesülést más – gyakran kényszerítő – intézmények próbálják biztosítani. E próbálkozás természetesen egyáltalán nem biztos, hogy szavatolja azt, hogy minden, megcélzott csoporttag önmaga számára létezőnek tekinti az adott intézményt adott cselekvési helyzetére vonatkozásában.

Az újonnan létrejött intézmény intézményesülése nem csak a fentiek szerint meghatározott. Nyilvánvalóan jelentékeny hatást gyakorol rá, hogy milyenek az addigi intézmények. *Boettke és szerzőtársai* [2008] szerint új intézmények létrejötte, intézményesülése, megtapadása a korábbi intézményi hálón egyrészt attól függ, hogy a szereplői kör, amely az intézményt – akár változtatások sorozatán keresztül – létrehozta közel azonos-e, része-e annak a körnek, amely esetében másolást kívánnak generálni, azaz intézményesülést kívánnak elérni. Másrészt függ attól, hogy korábban milyen összetett intézményrendszer alakult ki a szereplői kör viszonylatában, mivel kiterjedtebb és összetettebb intézményi háléhoz könnyebben kapcsolódhatnak új intézmények, még abban az esetben is, ha azok más szereplői kör által keletkeztek, esetleg intézményesültek.

Nem minden feltalálás vezet intézmény létrejöttéhez. De egy létrejött intézmény sem mindig tud intézményesülni, illetve sok esetben csak korlátozottan intézményesül, azaz az általa megtestesített minta nem lesz mérvadóvá az adott cselekvési helyzet vonatkozásában érintett szereplők számára. Az intézményesítés képessége a szereplő gazdasági méretéből adódhat elsősorban (*Klepper* [1996])

6. Az intézmény kiüresedése

Ha az intézményesülés kényszer alkalmazásával, vagy kilátásba helyezésével megy végbe, akkor már nem pusztán egy intézményről beszélünk, hanem legalább kettő – minimálisan az adott cselekvési helyzetre vonatkozó elsődleges, illetve ezen alkalmazását kikényszerítő – intézményről, egy intézmény-csomagról van szó. E helyen azonban csak az elsődleges intézmények elemzésére kerül sor. Más – kényszerítő – intézmény kapcsolódása nélkül tehát az intézmény a szereplők által felismert, vagy vélelmezett célszerűsége okán kerül intézményesülésre. Annyi és olyan tudással tehát mindenképpen kell rendelkeznie az intézmény által érintett

körhöz csatlakozó, másoló szereplőnek, hogy felismerje, az adott intézmény elősegíti a szereplő céljainak minél inkább elérését.

Az már egy másfajta tudást jelenthet, hogy ha a szereplő képes megérteni, hogy az adott intézmény miért zárt ki egyes cselekvési alternatívákat egy adott cselekvési helyzet vonatkozásában. A szereplő ezen túl esetleg képes megítélni az intézmény szereplő számára való célszerűségének eldöntésén túl azt is, hogy milyen mértékben segíti elő az intézmény céljainak elérését.

Minél távolabb vagyunk – azon túl - az intézményesülés kezdeti időpontjától, időszakától annál inkább – ha a szereplők ez ellen nem tesznek semmit – nő azon szereplők aránya, akik nem képesek már értékelni, megérteni az intézmény működését, majd akik azt sem képesek eldönteni, hogy az adott intézmény ténylegesen is segíti őket céljaik inkább való elérésében. Folyamatosan nő tehát azon szereplők aránya – ha a szereplők ez ellen nem tesznek semmit – akik csak vélelmezik azt, hogy számukra kedvező az intézmény körében maradni, hiszen az céljaik elérésében támogatja őket, számukra az előnyös. Ezt az intézmény természetes kiüresedése. Miért történik mindez? Azért, mert az intézmény létrejöttkor, feltalálásakor, az első ismétlésekor az emberi tudás olyat hozott létre, amely az adott cselekvési helyzetben az intézmény körének szereplőinél lehetővé teszi, hogy kisebb tudással, kisebb erőfeszítéssel is ugyanazt az eredményt éri el, mint korábban az intézmény nélkül. Mint arra *Schumacher* [1991] is rámutat, ilyenkor nem kell ugyanazt a szellemi erőfeszítést megismételnie minden egyes egyedi szereplőnek, mint az intézmény létrehozásakor. Lehetőség nyílik a szereplő előtt arra, hogy az így „felszabadult” tudáskapacitását, figyelmét, erőforrásait céljai elérése vonatkozásában más cselekvési helyzetekhez csoportosítsa át, vagy esetleg ennyivel kevesebb igénye jelentkezzen ezeken a területeken céljai elérése vonatkozásában.

Paradox módon azokat az intézményeket fenyegeti leginkább a kiüresedés veszélye, melyek a leginkább támogatták szereplői körüket céljaik minél jobb elérésében. A korábbiakhoz képest itt relatíve sokkal kevesebb tudásra van szükség az intézmény működése, létezése mellett, mint annak előtte.

7. Az intézmény változása

North [1991b] szerint az intézmények változása a relatív árak változásából ered, amely átrendezi a szereplők hatékonysági viszonyait, hatékony intézmények válnak kevésbé hatékonyá, s a megváltozott érdekcsoporti erőviszonyok intézményi változásokat generálnak.

Álláspontom szerint már a relatív árak megváltozása is intézményi változások következménye. A szereplők céljaik eléréséhez felértékelnek bizonyos intézményeket, mint „megoldási lehetőségeket”, ezáltal azok kibocsátásait is, míg másokat éppen ellenkezőleg, leértékelnek, kibocsátásukkal együtt.

Mit tehetnek ténylegesen a szereplők annak érdekében, hogy az adott intézmény ne üresedjen ki, ne váljon támadhatóvá? Egyszerűen meg kell akadályozniuk, hogy a szereplők között növekedjen azok aránya, akik a korábbi önmaguk, vagy elődjük tudatossági szintjénél alacsonyabb tudatossági szinten helyezkednek el. Vagyis lehetőleg egyáltalán ne növekedjen azok aránya, akik a legalacsonyabb tudatossági szinten vannak, vagyis csak vélelmezik – egyszerűen hisznek benne – hogy az adott intézmény segítheti őket céljaik elérésében. Másrészt a vélelmezőkből – ne pedig a legtudatosabbak leépülőiből - növekedjen azon szereplők tábora, akik megértik, tudják, hogy miért előnyös számukra az adott intézmény, ugyanakkor nem terjed ki tudásuk arra, hogy az intézmény alaplogikáját, eszméjét is megértsék, vagy hogy képesek legyenek értékelni is az intézményt annak saját célélérési eredményességük vonatkozásában. A legtudatosabb szereplői csoport azok, akik már – legalábbis saját maguk szerint, a maguk módján – értik az intézmény eszméjét és/vagy képesek is értékelni annak meghatározott eredményességét. Ha ezen legtudatosabbak aránya nő, és a vélelmezőké legalábbis nem növekszik, akkor az intézmény biztosan nem üresedik ki, sőt ilyen értelemben erősödhet is, nőhet a beágyazottsági mértéke. Azáltal, hogy az intézmény kiüresedik, vagy erősödik, még nem feltétlenül változik.

Schumpeter [1980] mikor az innováció fogalmát meghatározta, arra is kitért, hogy az innováció egy olyan új kombináció, amely a korábbi megfelelő kombinációból apró változtatások, kis lépések révén nem érhető el, még akkor sem, ha ezek a kis lépések rengetegszer történnek meg egymás után. Ez a logika ad támpontot nekünk is az intézmény változása vizsgálatokor. Ha a cselekvési helyzet újabb intézménye a korábbiból apróbb változtatások meghatározott sorozatával elérhető, akkor a korábbi intézmény megváltozott formájával állunk szemben, egyébként pedig egy új intézmény jött létre, miközben a régi akár valamilyen mértékben fenn is maradhatott meghatározott szereplői kör mellett.

Hogyan változik meg az intézmény? Honnan indul ki a változás? A változás vagy kikényszerítődik, vagy lehetőség nyílik a változtatásra. Hayek szerint „azon kevesek, akik akarnak és képesek is új módszerekkel kísérletezni, elkerülhetlenné teszik a többiek számára, hogy kövessék őket az általuk mutatott úton” (*Hayek* [1995], 310. o.)

Gondolhatnánk, hogy az intézmény akkor is megváltozhat ellehetetlenülési körülmények közé kerülve, ha már teljesen kiüresedett, ha a szereplők között már csak a legalacsonyabb tudatossági szinttel rendelkező „vélelmezők” maradtak. Nos, a vélelmezőknek egyszerűen nincs annyi tudásuk, hogy a valamilyen kényszerű okból ellehetetlenült intézményt megváltoztassák a működőképessége helyreállítása okán. Az ellehetetlenült és egyébként teljes mértékben kiüresedett intézmény megszűnik. A „vélelmező” szereplőknek – ha marad ilyen - általában előlről kell kezdeni egy új intézmény létrehozását, azaz valamilyen tudást újra meg kell szerezniük majd.

Williamson [2000] négy szintre osztja az intézményeket aszerint, hogy mennyire stabilak, mennyire beágyazottak, s ezáltal milyen időtáv alatt és milyen módon változhatnak, változtathatók meg. A leginkább beágyazott intézmények nála informálisak, szinte genetikailag öröklődnek át generációról-generációra. Ilyenek lehetnek a vallás, egyes meghatározó hagyományok. A történelem azonban számos esetben megmutatta, hogy még a vallás, mint intézmény sem szükségszerűen védett – még rövid távon sem – a változásoktól. Az ok a kiüresedés magas mértéke lehet.

Kizárólag akkor van egyáltalán esélye a működésében ellehetetlenült intézménynek a megújulásra, egy újabb változata létrejöttére, ha a szereplői körében még – esetleg már -, van olyan szereplő, aki magasabb tudatossági szinten van, azaz egyáltalán rendelkezik az adott intézmény működéséről valamilyen tudással. E szereplői tudás talán indukálhat egy - az intézmény létrejöttéhez hasonló folyamatot. A nagyobb szereplői tudatossági szint, tudás, azonban még nem garancia sem a feltalálási folyamat, sem a másolási folyamat sikerére.

Ha az intézmény megváltoztatásában érdekelt szereplő nem bízik az „új” minta másolásának sikerében, illetve ha a másolás ténylegesen is sikertelen volt, abban az esetben – ha erre egyáltalán a szereplőnek lehetősége van – dönthet úgy, hogy elhagyja az adott intézmény szereplői körét (*Buchanan* [1992], 86. o.).

Ha az adott cselekvési helyzetnek van más intézménye is, akkor csatlakozhat azok szereplői köréhez, ha nincs ilyen, dönthet a cselekvési helyzet elkerüléséről, új intézmény intézményesülésének önmagán keresztül beindításáról, esetleg más szuperintézményekkel rendelkező közösséghez, ott valamilyen szereplői körhöz való csatlakozásról, vagy ott új intézményesülési folyamat beindításáról.

Egy szereplő egy adott cselekvési helyzetre vonatkozó intézmény vonatkozásában akkor tud a többi szereplő számára másolás tárgyául szolgáló mintát adva befolyásolni az adott intézmény jellemzőit, ha a többi szereplő feltételezi, vélelmezi, hogy ő egy olyan magas tudatossági szinten van az adott intézmény vonatkozásában, amely lehetővé teszi számára olyan minta megalkotását, közzétételét, amelynek másolása a többi érintett szereplő számára eredményesebb célmegvalósítást tesz lehetővé. A szereplő gazdasági méretén, piacrészesedésén túl más jelentős szempont is jelen van az innovációs tevékenység eredményessége szempontjából (*Ahn* [2002]) Egy szuperintézmények által meghatározott gazdasági térség egyik jellemző intézménye az, hogy kik, vagy milyen feladatot ellátó szereplők, személyek lehetnek ilyen „mintaadók”.

8. Konklúzió

Még ha nem is általánosan tudatos a gazdasági szereplők részéről, célélérési stratégiájuk részeként folyamatosan nyomás alatt tartják az általuk érintett – külső és belső – intézményeket, hatnak azokra, megváltoztathatják azokat, újakat hozhatnak létre, másokat esetlegesen megszüntethetnek.

A gazdasági szereplők a verseny során folyamatosan keresik, kutatják a cselekvési helyzeteket, ahol a leginkább képesek saját akaratukat intézményesítés révén kifejezésre juttatni. Ha ezen kutatási erőfeszítésük sikeres, majd ezt képesek is intézményesíteni céljaikat eredményesebben érhetik el.

Az intézmények – amelyek lehetnek gazdasági szervezetek, gazdasági vagy társadalmi rendszerek is - fenntarthatóságának két szükséges feltétele van, melyeknek egyszerre kell, hogy teljesüljenek. Egyrészt az intézmény ne üresedjen ki, másrészt – input oldalról, illetve az érintett szereplői kör létszáma oldaláról – ne lehetetlenüljön el. Ha az intézmény kiüresedik, de nem lehetetlenül el, akkor támadhatóvá válik, s nagyon gyorsan összeomolhat egy új – azonos cselekvési helyzetre vonatkozó - intézmény létrejöttével egyidejűleg. Azonban egy ki nem üresedett intézmény sem fenntartható, ha működése folyamatosan, szakaszosan vagy hirtelen ellehetetlenül. Ellehetetlenülhet azért, hogy az adott cselekvési helyzet vonatkozásában fennálló intézmény működéséhez szükséges inputok a szükséges módon és mértékben nem állnak rendelkezésre. A kiüresedett intézmény csak a megszokott inputösszetétel mellett működőképes, nem képes alkalmazkodni a változáshoz, nem képes átalakulásra. Megszűnik, s idővel egy új intézmény jöhet létre majd – megfelelő szereplői tudás megeremődésével – a romjain.

Ellehetetlenülhet azért is az intézmény, ha a szereplői kör csökken kritikus mérték alá, illetve szűnik meg. Ha az input, vagy szereplői oldalról való ellehetetlenülésre az intézmény változással „válaszol”, abban az esetben a fenntarthatóság értelmezése szinte lehetlenné válik, ugyanakkor az ilyen változás pontosan a korábbi intézmény fenntarthatatlanságát jelzi.

Hivatkozások

- AGHION, P. – HARRIS, C. – HOWITT, P. – VICKERS, J. [2000]: Imitation and Growth with Step-by-Step Innovation; *Review of Economic Studies* 68.
- AHN, S. [2002]: Competition, Innovation and Productivity Growth: A Review of Theory and Evidence; OECD ECO/WKP(2002)3.
- BARRIOS, S. – SCHAECHTER, A. [2008]: The quality of public finances and economic growth; European Economy, Economic papers 337.
- BOETTKE, P. J. – COYNE, C. J. – LEESON, P. T. [2008]: Institutional Stickiness and the New Development Economics; *American Journal of Economics & Sociology* 67. No. 2.
- BOLDRIN, M. – LEVINE, D. K. [2005]: Innováció – a verseny szemszögéből; *Közgazdasági Szemle* LII évf.

- BUCHANAN J. M. [1992]: *Piac, állam, alkotmányosság*; Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest
- DOSI, G. [1988]: Sources, Procedures and Microeconomic Effect of Innovation; *Journal of Economic Literature*, Vol. XXVI.
- GYÓRFFY DÓRA [2007]: Társadalmi bizalom és költségvetési hiány; *Közgazdasági Szemle* LIV. Évfolyam
- HAYEK F. A. [1995]: *Piac és szabadság*; Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest
- HODGSON, G. M. [2006]: What Are Institutions? *Journal of Economic Issues*, Vol XI. No. 1.
- KAPÁS JUDIT [2006]: Evolúció, koordináció és társadalmi technológia – a vállalatelméletben; Habilitációs tézisek, Debreceni Egyetem
- KLEPPER, S. [1996]: Entry, Exit, Growth and Innovation over the Product Life Cycle; *American Economic Review*, 86.
- NELSON, R. R. – WINTER, S.G. [1982]: *An Evolution Theory of Economic Change*; Belknap Press, Cambridge
- NORTH, D. C. [1991a]: Institutions. *The Journal of Economic Perspectives*; Vol. 5. No. 1.
- NORTH, D. C. [1991b]: *Institutions, institutional change and economic performance*; Cambridge University Press
- NORTH D. C. – WALLIS, John – WEINGAST, B. [2008]: *A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*; NBER Working Paper 12795
- SCHUMACHER, E. F. [1991]: *A kicsi szép*; Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- SCHUMPETER, J. A. [1980]: *A gazdasági fejlődés elmélete*; Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- WILLIAMSON, O. E. [2000]: *The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead*; *Journal of Economic Literature*
- ZHOU, W. [2009]: Innovation, Imitation and Competition; *The B.E. Journal of Economic Analysis & Policy*

Gazdasági tanárképzés Egerben – tapasztalatok és megújulási törekvések

KÁDEK ISTVÁN

*Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaságtudományi Intézet
Közgazdaságtan és Jog Tanszék, Egészségház u. 4., Eger 3300
kadek@ektf.hu*

A cikkíró a gazdasági tanárképzés néhány elvi és gyakorlati kérdését vizsgálja, döntően az elmúlt években az egri főiskolán szerzett tapasztalatok alapján. A szerző a cikkben a gazdasági tanárképzés két vonulatát különbözteti meg: a szakmai (közgazdász) tanárképzést és a közismereti jellegű gazdaságismereti tanárképzést. Rámutat arra, hogy az egri főiskolán korábban az utóbbi zajlott; a jövőben –a tervek szerint- szakmai tanárképzés kezdődik, de pedagógus-továbbképzések keretében a korábbi tanárképzési program egyes elemei is tovább élnek. Dokumentum-elemzés és – az egri főiskolán végzett, gyakorló pedagógusokkal folytatott – interjúk alapján a kétféle tanárképzés során kifejlesztendő kompetenciakészlet különbségeit, illetve egymásra építhetőségét vizsgálja. Az interjúk az elmúlt évek egri gazdasági tanárképzésének értékeire, továbbvihető tanulságaira is rávilágítanak.

Kulcsszavak: tanárképzés; kompetenciák; gazdasági tanárképzés irányai; gazdasági tanárok kompetenciái; alapelvek a gazdasági szemléletformálásban.

---

1. Bevezetés

A gazdasági szemléletformálás, az állampolgárok gazdálkodói érzékének és képességének kifejlesztése modern korban fontos, az oktatási szakemberek által nem megkérdőjelezett feladat. Ez a kijelentés egyértelműnek, érthetőnek és egyszerűnek tűnik. Ha azonban kibontjuk, kiderül, számos konkrét megválaszolandó kérdés áll mögötte. Az első kérdés azonnal az: ténylegesen kinek, kiknek a szemléletét kell formálni? Mindenkiét – mondhatnánk, de elsősorban természetesen a majdani felnőttekét, a mai fiatalokét, a tizenévesekét. És még konkrétabban? Nyilvánvalóan azokat a fiatalokat kell megismertetni a gazdaság világával, akik élethivatásukként, majdani munkájukként választották a gazdálkodói szerepkört (kereskedők, bérszámfejtők, adószakértők, gazdasági elemzők, menedzserek...) akarnak lenni. Őket alaposan, szakszerűen kell felkészíteni majdani gazdasági professziójukra. De gazdálkodnia „kicsiben”, saját életvezetéséhez kapcsolódva mindenkinek kell. Tehát a többieket is fel kell készíteni a gazdasági döntéshozatalra. Nem az üzleti szervezetekben való ténykedésre, hanem az egyéni gazdasági- és pénzügyek menedzselésére. Nem kisebb jelentőségű, de más hangsúlyokat viselő, részben eltérő tartalmakkal bíró és más módszerekkel megoldandó feladat. Ez utóbbi az általános műveltség

keretébe illesztett gazdasági szemléletformálás.¹⁰ Ez tehát két, egymáshoz hasonló, de egymástól markánsan megkülönböztetendő oktatási, nevelési, képességfejlesztési terület.

E feladatok végrehajtásához megfelelően felkészített tanárookra van szükség. De mint ahogy a feladat kétirányú, a tanárképzésnek is kétágúnak kell lennie. 1898¹¹ óta működik szakmai (közgazdász) - tanárképzés. De léteznie kellene olyan tanár-felkészítésnek is, melynek során a gazdaságtant közismereti tárgyként kezelik; 1992-2009 között ez volt¹² a gazdaságismeret szakos tanárképzés. E két tanárképzés nem gyökeresen más, de részben eltérőek a szakmai tartalmak, és jelentősen eltérnek a szakmódszertanok.

A továbbiakban e kétféle tanárképzés összehasonlítására teszünk kísérletet. Szándékunk a célrendszerek eltéréseinek, s ebből fakadóan a kialakítandó tanári kompetencia-készletek különbségeinek a bemutatása. De az elemzés rávilágít majd arra is: a kétféle tanári feladatkörhöz kapcsolódó kompetencia-rendszerek részben átfedik egymást, tehát egymásra építhetők, megfelelő továbbképzéssel az egyik területen kialakított tanári felkészítettség és rutin a másik feladat megoldására is átvihető.

A cikk mondanivalójának kifejtése során dokumentum-elemzésre¹³, a gazdaságismeret szakos tanárképzés közel 20 éves egri tapasztalataira¹⁴ és

¹⁰ Nem újkeletű az az igény, hogy minden fiatal részesüljön legalább alapszintű közgazdasági-pénzügyi képzésben. E feladat fontossága különösen válság-periódusokban „tűnik elő” jól láthatóan, amikor igen nagy szükség lenne a tisztánlátásra, a gazdasági helyzet, és az ebből fakadó szükségszerűségek megértésére. Jól példázza ezt az 1919-ből származó miniszteri rendelet néhány sora: „...az iskolának értelmeznie kell azokat a szavakat, amelyeket a tanulók ma otthon és az utcán hallanak, plakátokon és az újságban olvasnak... Az iskolák tanulmányi rendszerébe beillesztést váró ismeretkörök közül legfontosabbak a közgazdasági és társadalmi ismeretek... Oly ismereti anyag elsajátítását kívánom a tanulóifjúságnak lehetővé tenni, amelyek ismerete nélkül ma már nem lehet a tanulók általános műveltségét hiánytalanak nevezni.” (VKM, [1919.])

¹¹ A XIX-XX. század fordulójának „közgazdasági szakközépiskolája” a felsőkereskedelmi iskola volt. Ezen iskolák szakmai tárgyait tanító tanárainak felkészítése az 1898-ban létrehozott Állami Kereskedelmi Iskolai Tanárképző Intézetben történt. (A közgazdasági szaktárgyakat tanító tanárok képzéséről lásd Szabóné Berki Éva [1995] cikkét.)

¹² Ez a speciális tanárképzés Egerben, az Eszterházy Károly Főiskolán működött. A felsőoktatás ún. „Bologna”-rendszerű átalakítása során ez a képzés – az összes többi, főiskolai szintű tanárszakkal együtt- megszűnt.

¹³ A gondolatmenet alátámasztása érdekében idézni fogom „A Gazdaságismeret általános iskolai tanári szak alapításának és indításának kezdeményezése” című, 1991-ben írott minisztériumi felterjesztés szövegét, illetve az egri főiskola Gazdaságtudományi Intézete által a közgazdász-tanári mesterszak indításának engedélyezését kérelmező, 2009. májusában összeállított dokumentumot.

¹⁴ Intézményünk sajátos helyzetben van. Mint a cikk eddigi részeiből kiderült, 1992-2009 között gazdaságismeret szakos tanárképzést folytattunk. A „Bologna”-szakstruktúrára való átállást (2006-ot) követően erre a tanárszakra új beiskolázás már nem történt, az utolsó teljes csoport 2009 júniusában végzett. E megszűnt közismereti tanár-szakkal közvetlen „utódja” a „Bologna” szakok között nincs. Mivel ez a tanárképzés nem volt folytatható, kollektívánk úgy döntött: korábbi, közel két évtizedes tapasztalatainkra is építve kérelmezzük a (szakmai tanárszakkal minősülő) közgazdász-tanári mesterszak indításának engedélyezését.

interjúkra támaszkodunk. Interjú-alanyaink általános iskolában gazdaságismereti oktatást folytató pedagógus-kollégák, illetve egykori gazdaságismeret tanár szakos hallgatóink voltak. Az utóbbiak közül három olyan valamikori tanítványunk vállalkozott hosszabb elbeszélgetésre, akik diplomaszerezésük után egyetemi, közgazdász-tanári kiegészítő szakot is végeztek, így össze tudták hasonlítani a kétféle tanári felkészítés szemléletét, valamint szakmai és módszertani tartalmait.

2. A két tanárképzés célrendszere

Nem ugyanaz a feladata a gazdasági szemléletformálást az általános műveltség keretében végző tanárnak és a szakmai közgazdász-tanárnak, aki a leendő gazdasági szakdolgozók képzését végzi. De akkor az eltérő szerepkörökben megjelenő pedagógusok képzésének is különbözőnek, speciálisnak kell lennie – legalább részben. Az eltérő célok eltérő kompetencia-fejlesztést generálnak. Először tehát a célok különbözőségét kell látni, s ezután vizsgálhatók részletesen a két terület kompetenciafejlesztési feladatai.

A tanárképzési célokat a vonatkozó dokumentumok megfelelő helyeinek kiemelésével lehet a legplasztikusabban bemutatni. Az egri Eszterházy Károly Főiskolán a 90-es évek legelején kezdeményezte az akkori Közgazdaságtani Tanszék kollektívája gazdaságismeret szakos tanárképzés alapítását és indítását. Az erről szóló minisztériumi felterjesztésben a képzési célt a következőképpen fogalmazták meg az alapítók (*Felterjesztés az MKM-be* [1991]):

A gazdaságismeret szakos tanárképzés célja olyan tanárok képzése, akik magas szinten tájékozottak a modern közgazdaságtudományok ismeretanyagában, s ezáltal képesek a 12-16 éves korosztály gondolkodását formálni, a tanulók közgazdasági szemléletét megalapozni. Legyenek képesek felkészíteni a tanulókat a kialakuló piacgazdaság követelményeihez való alkalmazkodásra. Ne csak háztartás-gazdaságtani ismereteket oktassanak, hanem tegyék képessé a tanulókat a várható kedvező, illetve kedvezőtlen élethelyzetek által megkövetelt racionális gazdasági döntések meghozatalára. (2. o.) (A szerző kiemelései.)

A célmeghatározás indoklásában, illetve bővebb kifejtésében olvashatók az alábbiakban idézett, további gondolatok:

Mivel 1996 és 2009 között közel 400 fő gazdaságismeret szakos tanárt bocsátottunk ki, részben rájuk is számítottunk, korábbi hallgatóink egy részének azon törekvésére, hogy mester-szintű diplomát szerezzenek. Jelen cikk megállapításai és következtetései ezért nagyon komoly gyakorlati vonatkozással is bírnak. Céлом éppen annak bizonyítása, hogy a két tanárszak (cél- és feladatrendszerük markáns különbségei ellenére) szervesen egymásra épül, s így a gazdaságismert szakos tanárok közgazdász-tanárrá való továbbképzése korábban kialakított kompetencia-portfóliójukra építve eredményesen és hatékonyan megoldható.

Képzett tanáraink az általános képzést folytató középiskolákban is képesek lennének pl.: »Közgazdasági és gazdálkodási ismeretek« fakultációban történő oktatására. A legszükségesebb elméleti alapok mellett kívánunk *főként a mikrogazdaság szféráját jól ismerő, gyakorlatorientált, gazdálkodási ismereteket tanítani tudó szakembereket* képezni. Az általunk képzett szakemberek az iskolák menedzselésében, gazdasági ügyeinek irányításában is kulcsszerepet tölthetnének be. ...*Szerezzék meg a tantárgy általános iskolai tanításához szükséges módszertani ismereteket és készségeket.* Legyenek képesek hallgatónk a közgazdasági szemléletformálás tanórán kívüli lehetőségeit is megragadni. (4. o.) (A szerző kiemelései.)

A célkitűzés tehát világos: feladat a pedagógusjelöltek felkészítése a tizenévesek szemléletformálására, főként a mikroökonómiai látásmód megalapozására, továbbá a mérlegelés és alkalmazkodóképesség fejlesztésére, a tanítandó gyermekek életkorához illeszkedő módszertani eszköztár segítségével.

A közgazdász (szakmai) mestertanár-képzés célrendszerét a képzési- és kimeneti követelményeket tartalmazó jogszabály vonatkozó részletére támaszkodva mutatjuk be. E szerint (*Tanári mesterképzési szak, képzési és kimeneti követelmények* [2006] – lásd a melléklet 11-es pontját):

A képzés célja olyan közgazdász-tanárok képzése, akik *alkalmasak a közoktatásban, az iskolarendszerű és iskolarendszeren kívüli szakképzésben, valamint a felnőttoktatásban a tanulók közgazdasági szemléletének és általános gazdasági, vállalkozási ismereteinek, üzleti szaktudásának megalapozására, a gazdasági üzleti szakképzésben pedig az adott közgazdász-tanári szakképzettségüknek megfelelő szakmai tárgyak elméleti és gyakorlati oktatására, a tanórai és gyakorlóirodai, tanüzleti tanulás szervezésére, a pedagógiai kutatási feladatok ellátására, továbbá a tanulmányok doktori képzésben történő folytatására.* (A szerző kiemelései)

Itt a hangsúly azon van, hogy a leendő tanár szakmai tárgyak oktatására váljon képessé. Ki kell alakulnia azoknak a szervezési képességeknek is, melyekre támaszkodva a tanulók szimulált, valóság-hű körülmények közötti gyakoroltatása megoldható. Elvárás a kutatómódszertani felkészülés is – ezáltal pedagógiai kutatások elvégzésére való alkalmassá válás, és a legfelkészültebbek esetén a tudományos fokozatszerzés iránti ambíció és képesség. A tanári felkészítés során kifejlesztendő kompetenciák ebből a cél- és feladatrendszerből deriválhatók.

3. Kompetenciák

A kompetencia-fogalom értelmezése

A kompetenciák fogalma és az ún. kompetencia-alapú képzés gyakorlata az utóbbi 5-8 évben került előtérbe a magyar oktatásügyben. Véleményem szerint a kompetencia-alapú képzés mindenekelőtt az oktatás szemléletváltása.

Arra irányuló törekvés, hogy a majdani cél, a kialakítani szándékolt tényleges (és eredményesen alkalmazható) szakértelem oldaláról közelítse meg minden résztvevő a képzési folyamatot. Ne elégedjünk meg azzal, hogy bizonyos ismereteket megtanítottunk, hogy bizonyos eljárásokat begyakoroltattunk, rutinizáltunk, készségszintre emeltünk. Olyasmit tanítsunk és gyakoroltassunk, ami bizonyíthatóan hozzájárul a tényleges szakértelem (a valódi „hozzaértés”) kialakulásához. Ebből is látható, hogy a kompetencia komplex erőforrás-képződmény: olyan, szervesen összekapcsolódó ismeret-elemek, készségek, képességek, motivációk, attitűdök, módszerek összessége, amelyek ténylegesen részei a kialakítandó szakértelemnek, s amelyek elengedhetetlenek az adott szakma (például a tanárkodás) megfelelő műveléséhez.

A továbbiakban a kétféle gazdasági tanárképzés kompetencia-fejlesztési feladatait¹⁵ kívánom bemutatni, majd összehasonlítani. A közgazdász-mestertanár szakindítási dokumentumában megfogalmazásra kerültek a szakterületi kompetenciák (legfontosabb ismeretkörök, képességek – készségek – attitűdök és szakmódszertani kompetenciák szerinti hármas bontásban)¹⁶. Ez a szakindítási dokumentum kötelezően kidolgozandó része, ezt tehát mindenképpen át kellett gondolnunk az anyag elkészítésekor. Ez a felsorolás rendelkezésre áll, ezt tehát idézhetjük a dokumentumból. Kicsit problematikusabb volt a helyzet a korábbi, gazdaságismeret tanár szak esetében. 1991-ben ilyen szemléletű összeállítás, kompetencia-lista még nem készült. Itt azt a megoldást választottam, hogy az akkori dokumentum szöveges leírásai, részletes céltételezései, valamint a gazdaságismeret szakos tanárképzés több, mint másfél évtizedes tapasztalatai alapján utólag fogalmaztam meg ezt a kompetencia-listát. Így két, összehasonlítható, taxatív felsorolással rendelkezünk, amelyek elemezhetők, a hasonlóságok és a különbségek megállapíthatók. Először - csak nagyon rövid kommentálással - magukat a kompetencia-listákat közlöm, s utána kerül sor az elemzésre, összehasonlításra. A jobb áttekinthetőség kedvéért mindkét esetben az előbbieken már jelzett, hármas csoportosítást alkalmazom.

Gazdaságismeret szakos tanárok szakterületi kompetenciái

Kezdjük először a gazdaságismeret szakos tanárképzéssel. Ne feledjük: az e szakon kiképzett tanárok alapfeladata a 12-16 évesek gazdálkodói szemléletének megalapozása. Olyan kompetenciákat kellett esetükben kifejleszteni, melyek révén a gyerekeket rá tudják vezetni a gazdasági

¹⁵ A bemutatandó listák a szóbanforgó két tanárszak szakmai-szaktárgyszertani feladataihoz kötődő kompetenciák. A nem szakspecifikus, kifejezetten pedagógiai jellegű kompetenciafejlesztési feladatokra itt nem térünk ki. A tanári (pedagógiai) kompetenciák a tanári mesterszak képesítési rendeletében pontosan rögzítésre kerültek.

¹⁶ A szakindítási dokumentumból idézendő kompetencia-listát Hollóné Kacsó Erzsébet PhD főiskolai tanárral közösen állítottuk össze.

folyamatokban való személyes érintettségük felismerésére. A megfelelő szakmaiság az ő esetükben is elengedhetetlen, de különös jelentősége van annak, hogy a gazdaság bonyolult folyamatait képesek legyenek érthetővé és átláthatóvá tenni a tizenévesek számára. Ezek alapján kompetencialistájuk az alábbi.

Sajátos szakterületi ismeretkörök (I)

I₁ Biztos gazdaságméleti, kiemelten *mikroökonómiai alapok*

I₂ *Háztartásgazdaságtani* összefüggések ismerete, kapcsolása a mindennapi tapasztalatokhoz

I₃ A *gazdaságpolitika cél- és eszközrendszerének* ismerete és bemutatási képessége

I₄ Ismeretek a *közgazdasági gondolat fejlődéséről*

Képességek, készségek, attitűdök (K)

K₁ *Elemzőkészség*

K₂ *Empátia*

K₃ *Ötletgazdagság és realitásérzék*

K₄ *Informatikai alkalmazások használata*

K₅ *Jó verbalizmus, a tömör fogalmazás képessége*

Szaktárgyszertani kompetenciák (M)

M₁ A tanulók *csoporthoz tartozó munkájának és versenyztetésének szervezése*

M₂ Módszertani felkészültség, különös tekintettel a *játékos módszerek* ismeretére

M₃ *Koncentráció-képesség* a történelmi és földrajzi tanulmányokkal

M₄ *Motiváló-készség* a gazdasági ismeretszerzésre

M₅ Az összefüggések bemutatásakor azok *leegyszerűsítésére* való képesség (modell-alkotás)

Néhány megjegyzés: I₁ és I₂ magától értetődő. I₃ azért fontos, mert a 14-15 éveseket képessé kell tenni a napi híryanagok értelmezésére, és fogékonnyá a szélesebb spektrumú (makrogazdasági) történések iránt. I₄ révén számos érdekesség megmutatható, valamint lehetőség kínálkozik a gazdaságismereti tanulmányok és a történelemből tanultak összekötésére (ezért fontos többek között M₃ is). K₁ magától értetődő. K₂ kiemelten fontos, hiszen erős beleélőképesség nélkül aligha vihető közel ehhez a „zsenge” korosztályhoz a gazdasági kérdések bonyolult szövevénye. K₃ és K₄ a megfelelő, változatos módszerek megtalálását és alkalmazását segíti; K₅ nagyon nagy jelentőségű, mondhatnánk kulcskompetencia, hiszen mitsem ér a tanár széles elméleti felkészültsége, ha nem tudja a tizenévesek nyelvén a lényegét megfogalmazni, és nem tudja őket saját gazdasági szerepeikről megnyilatkoztatni. Ugyanezt segíti M₅ is. M₁ és M₂ nélkülözhetetlen módszertani elemek. M₄ szinte minden eddigi kompetencia-elem summázata, hiszen a legfontosabb tanári feladat a tizenévesek érdeklődésének felkeltése, figyelmének ráirányítása a gazdaság világára, s ebben a saját maguk által elfoglalt és majdán elfoglalható szerepek felismerésére.

Vállalkozási ismeretek szakirányos közgazdász-tanárok szakterületi kompetenciái

Most nézzük a közgazdásztanárok kompetenciáit. Itt két momentumot kell előre bocsátani. Először is emlékeztetni kell arra, hogy itt a cél olyan szakmai tanárok képzése, akik gazdasági jellegű munkakörök betöltésére, vagy felsőfokú gazdasági tanulmányok megkezdésére készítene fel az érettségit megelőző vagy követő éveikben járó fiatalokat. Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a főiskolánk által kérvényezett közgazdásztanári mesterszak vállalkozási ismeretek szakirányos szakmai-tanár képzés. S most következzen a kompetencia-lista!

Sajátos szakterületi ismeretkörök (I)

- I₁ Tervezési, elemzési technikák, módszerek
- I₂ Mikroszintű gazdálkodási folyamatok szervezése, irányítása
- I₃ A változó környezeti feltételrendszer hatásai
- I₄ A gazdasági szereplők motívumai és alkalmazkodási szabályszerűségei

Képességek, készségek, attitűdök (K)

- K₁ Elemzőkészség
- K₂ Team munkára való alkalmasság
- K₃ Innovációs készség
- K₄ Informatikai alkalmazás készsége
- K₅ Döntési és kockázat-kezelési képesség

Szaktárgyszertani kompetenciák (M)

- M₁ A gazdálkodói érzék és képesség fejlesztése, mérése és értékelése
- M₂ Tanítási technikák, módszerek, differenciált munkaformák
- M₃ Tantervértékelés; taneszköz-választás; tananyag készítés
- M₄ Motiválókészség a gazdasági ismeretszerzésre és a vállalkozói aktivitásra
- M₅ Gazdasági modellek közérthető bemutatása; a gazdasági összefüggések átlátásának elősegítése

Megjegyzések: A kompetencia-készlet ismeret-elemi kifejezik, hogy a közgazdász-tanárnak magas-szintű elméleti felkészültséggel kell rendelkeznie. Ismernie kell az érvényes elméleti következtetések megfogalmazásához vezető tudományos-módszertani eljárásokat is. Mivel itt vállalkozási ismeretek szakirányos közgazdász-tanáról van szó, a mikroökonómiai vonatkozások kiemelték. A felsorolt képességek-készségek a korosztályhoz illeszkedő módszertani eljárások alkalmazását teszik lehetővé. K₅ utal arra, hogy a döntési képesség kialakítása a közgazdász-tanár kiemelt feladata (tanítványai majdani pályájukon naponta tucatnyi komoly gazdasági döntést kell meghozzanak). M₁ kifejezi, hogy a tanulói teljesítmények és – szemléletváltozás mérése és értékelése a gazdasági szaktárgyak tanítása során bár nehéz, de kiemelt fontosságú feladat. Fontos a jó magyarázó- és előadókészség (M₅), továbbá a tanári módszertani kultúra elmélyítése (M₂). A középiskolai közgazdász-tanár önálló tananyag-alkotásra is legyen képes

(M₃); tudja tanítványainak figyelmét és érdeklődését egyre erőteljesebben választott pályájuk, majdani gazdasági tevékenységeik felé fordítani (M₄).

A kompetenciák elemzése, összehasonlítása

Kezdjük a két tanárszak szakterületi kompetencia-készletének összehasonlítását a legfontosabb ismeretkörök összevetésével. Látható, hogy *a szakmai irányultság mindkét esetben mikroökonómiai hangsúlyú*¹⁷ (lásd: GA I₁ – KT I₂). [Ne feledjük: a főiskolánkon indítani tervezett közgazdász tanári szak vállalkozási ismeretek szakirányú. Ettől eltérő szakirányú közgazdász tanári mesterszakokon a szakmai beállítottság más hangsúlyokat hordozhat - lásd e szak képzési és kimeneti követelményeit!] Látnunk kell azonban, hogy *a szakmaiság „mélysége” a két tanárszakon jelentősen eltér*. A közgazdász tanár szakon a szakmai-módszertani, kutatásmetodikai elemek markánsan megjelennek (ökonometria, gazdaságstatisztika – KT I₁). *Különbség* továbbá, *hogy a mikroökonómiai megközelítésnek más az iránya*: a gazdaságismeret szakon a háztartás (GA I₂), a közgazdász tanár szakon a vállalkozás, a kvv-szektor (KT I₂, I₄) áll a szakmai elemzések és tanulmányok középpontjában. A különbség oka nyilvánvaló: tizenévesek gazdasági képzése esetén az őket körülvevő „közeg”, a háztartás a nyilvánvaló kiindulópont; a szakmai képzésben viszont eleve a vállalkozás-menedzselésre kell a tanulókat felkészíteni.

A kompetencia-elemek másik két csoportjában nagyon nagy a hasonlóság, de a hangsúlyok itt is máshol vannak. *A tanárnak mindig kiemelt feladata a motiválás*, tanulói érdeklődésének felkeltése a saját személye által képviselt szakmaiság iránt. *Ebben tehát nincs különbség* (lásd: GA M₄ – KT M₄). *Ugyanakkor azonban a gazdaságismeret szakos tanár* nehezebb helyzetben van tanulói figyelmének irányításában; az ő *diákjai semmiféle gazdasági előképzettséggel nem rendelkeznek*, 12-13éves „kis” - gyerekek, akik még nem tudják a különböző gazdasági szerepeket átlátni és megkülönböztetni, és - mindebből fakadóan - nem tudják saját helyüket sem megítélni a gazdaság „színpadán”. A tanár magyarázata és vitavezetése csak akkor válik megvilágosító erejűvé, ha bele tudja magát élni tanítványai gondolatmentébe (GA K₂), és képes a bonyolult gazdasági összefüggések egyszerű szavakkal való bemutatására (GA K₅). Széles módszertani repertoárral kell rendelkeznie, ismernie kell a játékos módszereket, melyekkel e fiatal korosztály aktivitása kiváltható, és érdeklődése fenntartható (GA M₁, M₂).

A szakmai felkészítést folytató közgazdász tanár ki kell, hogy váltsa tanulói szakmai elkötelezettségét, fel kell készítenie tanulóit az üzleti döntések meghozatalára, megfelelő szakmai körültekintéssel, a lehetséges kockázatok reális prognosztizálásával, és a vállalható rizikó elfogadásának hajlandóságával (KT K₁, K₅). A gazdálkodói érzék és -képesség fejlesztése

¹⁷ Összehasonlító elemzésünk során a gazdaságismeret tanárszakot a „GA”, a közgazdász tanári mesterszakot pedig a „KT” szimbólum jelöli.

mellett megfelelő, egzakt módszerek segítségével mérnie, értékelnie is kell tanulóinak e téren tanúsított előrehaladását (KT M₁). Gyakran kerül olyan helyzetbe, hogy szakmai-tanári munkája során saját magának kell tematikákat, tananyagokat, taneszközöket létrehoznia (KT M₃).

A kompetencia-rendszerek előbbieken bemutatott hasonlósága lehetőséget teremt az egymásra-építhetőségre. Ez praktikusán azt jelenti, hogy *a gazdaságismeret szakos tanárok* korábban kialakított kompetenciáik kiegészítésével és fejlesztésével (viszonylag rövid idő alatt – a jogszabályi előírások szerint 2 félév alatt) *eljutnak a közgazdász mestertanári képesítettségig*. Ehhez mindenekelőtt *szükség van szakmai ismereteik kiegészítésére* (elemzési, prognózis-készítési módszertani ismereteik kiegészítésére, a gazdasági számítások terén szerzett rutinjaik elmélyítésére, a vállalkozások menedzselésével, jogszabályi környezetük jellemzőivel kapcsolatos ismereteik gyarapítására). Ami tanári „stílusukat” illeti, *a fiatal felnőttek (18-21 éves korosztály) „kezelésének”, motiválásának módozatait is meg kell ismerniük; továbbá jártasságot kell szerezniük a gyakorlati oktatásban, a gyakorlóirodai, tanületi tanulás szervezésében.*

És *fordítva működik-e a dolog?* Egyáltalán: fel kell tenni ezt a kérdést? A közgazdász-tanár nem tud ellátni „minden további nélkül” ismeretterjesztő, a közgazdasági szemléletet kisgyerekeknél megalapozó funkciót? Erre – természetesen – a szakmai felkészültsége alkalmassá tenné, de a módszertani kultúrája nem feltétlenül. E „fordított” feladat végrehajtása tehát oktatásmódszertani (át-, illetve tovább)képzést igényel. Meg kell ismerkednie a 12-15 évesek életkori sajátosságaihoz igazodó sajátos, játékos módszerekkel, meg kell ragadnia a „gyermeki nézőpontot”. És van még egy feladat (talán a legfontosabb): el kell sajátítani a gazdasági fogalmak és összefüggések egyszerű megfogalmazásának képességét. Egy olyan sajátos verbalizmust, mellyel a tartalom sérülése nélkül, de a szakszókincs mellőzésével lehet megfogalmazni a lényeges elemeket és összefüggéseket. Mindez tanári továbbképzéseken és tréningeken megvalósítható.

4. Amire az interjúk figyelmeztetnek

A közelmúltban (2009 júliusában) hosszabb beszélgetést folytattam általános iskolai pedagógus kollégákkal, és néhány egykori, gazdaságismeret tanár szakos hallgatóinkkal. A megszólaló általános iskolai kollégák egy heves megyei kistélepülés iskoláját (Verpelét – Laskovicsné Tóth Mária) és a borsodi megyeszékhely egyik oktatási intézményét (Miskolc, Bulgárföldi Általános Iskola – Kovács Éva) képviselték.

Az általános iskolákban oktató kollégák egybehangzó véleménye volt az, hogy a gazdaságismeret (akár mint tantárgy, akár mint szakköri foglalkozás-sorozat) a 12-14 éves tanulók számos, gyakorlati élethez kötődő kompetenciájának fejlesztését lehetővé teszi. (Ehhez természetesen a tanár kompetencia-fejlesztő képességére, kreativitására és széleskörű

szakmódszertani felkészültségére van szükség.) A miskolci iskola a szülők véleményét is kérte a különböző kompetenciafejlesztő feladatok fontosságáról. Elgondolkodtató, hogy a nyilatkozók egy 15 feladatot rangsoroltató listában a 6. helyre tették a gyakorlati életre való felkészítés feladatát. A gazdaságismereti oktatás e feladat végrehajtását eredményesen segíti. A mindig időhiánnyal küzdő iskolák (NB! A NAT a tanulói terhek csökkentését, szabadon felhasználható, tervezhető és szervezhető időkeretek biztosítását ígérte!) különböző megoldásokat alkalmaztak a gazdasági tartalmak beépítésére és a tanulók gazdálkodói érzékének fejlesztésére. A képviselt miskolci iskola 5-6. osztályában a technika tantárgy keretében, 7-8. osztályban pedig önálló, heti 1 órás gazdaságismereti tantárgy révén valósították meg a tanulók gazdasági szemléletformálását. Verpeléten előbb fakultációs formában, majd szakköri keretben kerültek kapcsolatba az általános iskolás gyerekek a gazdasági fogalmakkal. [Noha a gazdaságtanítási kísérletet mindkét iskolában sikeresnek minősítették, ma már egyik helyen sem folyik, finanszírozási problémák miatt.] A beszélgetések során a pedagógus kollégák a módszertani tapasztalatokra utalva kiemelték, hogy a gazdasági szemléletformálás rengeteg beszélgetést igényel a gyerekekkel, a mindennapi élet történéseiről, saját véleményformálásra serkentve őket (verbalizmus, összefüggések egyszerű, érthetővé tett bemutatása, a személyes érintettség érzékeltetése - lásd a kompetencialistát!). A csoportmunkát, a saját háztartásból származó tapasztalatokra való apellálást mindketten kiemelték. Megfogalmazódott néhány további alapelv: - *a tanár* nem mindent megoldó, hanem *elősegítő*; - *a tanórák* legyenek *változatosak*; - kerüljön megmutatásra a szóban forgó témák, ismeretek *gyakorlati alkalmazhatósága*; - legyen jellemző a *multidiszciplinaritás*; - érvényesüljön az az elv, hogy *tévedni szabad, és a hibákból is lehet tanulni!*

A kollégák és volt hallgatóink (utóbbiak közül ketten középiskolában tanítanak gazdasági tárgyakat az interjú idején [Sándor Ida; Tóth Attila], egyikük az APEH munkatársa [Tóthpál Nikolett]) is utaltak arra: az alkalmazható módszerek a tanár metodikai felkészültségén túl számos további tényezőtől függenek. Így többek között a tanulók általános intelligenciájától, felkészültségétől, valamint az eszközökhöz való hozzáférés lehetőségétől is. Egyikük ezt így fogalmazta meg: „*A tanulóim nem jó képességűek, erős közepesnek lehetne mondani; az érettségire való felkészülésüket minden lehetséges módon segíteni kell. Tehát alapvetően hagyományos módszereket alkalmazok. Ha időnként bejutok olyan terembe, ahol projektor rendelkezésre áll, akkor a magyarázataimat kiegészítem PowerPoint-os prezentációval – jónéhány témához kidolgoztam ilyen bemutatót.*” (Idézet a Tóth Attilával készített interjúból, kiemelés tőlem – K.I.)

Az interjúból kiderült, hogy hallgatóink szakválasztásuk idején nem voltak tisztában a gazdaságismeret tanár szak speciális céljával, a szakmai

(közgazdász) tanár-szaktól való különbségével.¹⁸ Ezek a differenciák főiskolai tanulmányaik során sem váltak teljesen világossá; később, a közgazdász-tanári egyetemi kiegészítő képzés során tudatosult a kétfajta tanári szerepkör különbsége. Itt a főiskolán a későbbi tanításhoz a legtöbb segítséget a szakmódszertani órák és a gyakorló tanítás adták, bár ez utóbbi időtartama a nyilatkozók szerint túl rövid volt. Az egyetemi kiegészítő képzésről véleményük nem volt egyértelműen pozitív. A közgazdász-tanári felkészítés szakmódszertani vonatkozásait elnagyolták és kevésnek ítélték, de a szakmai ismeretanyag elmélyítését sem tartották mindig megfelelőnek. Ha engedélyt kapunk a közgazdász-tanári mesterszak indítására, ezeket a hibákat nem követhetjük el. Mind a szakmai, mind a szakmódszertani képzésnek megfelelő „súlyúnak” és terjedelműnek kell lennie. Fontos, hogy a szakfelelős valódi „gazdája” legyen a szaknak, ne pusztán információközlő és szervező. A tartalmi, módszertani és gyakorló tanítási kérdéseket egyaránt „kézben kell tartania”; és állandó kapcsolatban kell lennie a hallgatókkal.

A kiegészítő képzésnek egy sajátos vonását, speciális pozitív hozadékát is kiemelték a nyilatkozók. Elmondták ugyanis, hogy *a képzésen résztvevők* (többnyire már a tanári pályán tevékenykedő fiatal kollégák) *rengeteg információt cseréltek egymás között, tapasztalatokról, iskolai szokásokról, szakmai- módszertani-nevelési problémák megoldásáról*. Ezek a folyosói beszélgetések nagyon hasznosan egészítették ki a tanteremben elhangzottakat. Mivel az indítani tervezett tanári mesterszakon számítunk korábban végzett, gazdaságismeret szakos hallgatóinkra, ez a sajátos eszmecsere itt is kialakulhat, sőt, ennek eleve meg lehetne teremteni a megfelelő kereteit.

5. Zárszó: kettő az egyben...

Az Olvasó szíves elnézését kérem a fenti reklám-szleng használatáért, de azonnal kiderül, miért folytattam ehhez a szófordulathoz. A cikk korábbi fejezeteiben arról volt szó: a gazdaságismeret szakos tanári felkészítésre „ráépíthető” a közgazdász-tanári képzés, hiszen a megkívánt kompetenciák részben átfedőek, részben passzíthatók. Fontos azonban még egy vonatkozásra felhívni a figyelmet, ami ugyan érintőlegesen a korábbi gondolatmenetben is megjelent, de eddig nem kapott elegendő hangsúlyt. Arról van szó, hogy jelenleg nincs¹⁹ a tanári szakstruktúrában olyan gazdasági jellegű szak, amely szakmai irányultsága ellenére közismereti „szinten és

¹⁸ Emlékeztetőként: nyilatkozó három volt hallgatónk mindegyike később elvégezte Budapesten a közgazdász-tanári egyetemi kiegészítő szakot. Közülük ketten jelenleg középiskolai tanárként tanítanak.

¹⁹ A tanári szakszerkezetben megtaláljuk a „Háztartásgazdálkodás-tanár” elnevezésű, csak második tanári szakképzettségként felvehető szakot. Ez nem szakmai tanárszak. De célja, tananyagtartalma jelentősen eltér a gazdaságismert szakétól, azzal legfeljebb csak részlegesen „rokonítható” – tehát nem tekinthető a gazdaságismeret szak „utódjának”.

módon” kezelné a gazdasági szemléletformálás feladatát. Most kizárólag a közgazdász-tanári szakképzettség létezik. De akkor a közgazdász-tanárnak nem csak a szakképzésben kell feladatokat felvállalnia, hanem –egyelőre- ő a letéteményese az általános műveltség keretébe illesztett gazdasági szemléletformálásnak is. De akkor erre a speciális feladatra is kell felkészítést kapnia! Tehát a szakmai-tanári felkészülés mellett olyan elvekkel, attitűdökkel és módszertani eljárásokkal is meg kell ismerkednie, amelyekre támaszkodva (esetleg) az általános iskolások, vagy nem szakmai középiskolások gazdasági szemléletformálását, gazdálkodói érzékük és képességük alapszintű fejlesztését is el tudja végezni. Tehát – végső soron – mindkét kompetencialistában felsorolt fejlesztési feladatot végre kell hajtani a képzés során, kétféle, rokon, de megkülönböztethető tevékenységi körre felkészítve a leendő közgazdász-tanárt. Vagyis: kettő az egyben...

Ez utóbbi feladat megoldása (az általános iskolások és a nem szakmai középiskolások gazdaságra irányuló kompetenciáinak fejlesztése) megoldható erre elkötelezett, más szakos tanárok közreműködésével is, természetesen, megfelelő felkészítéssel. Ez speciális tréningek, illetve tanfolyamok keretében oldható meg - ehhez tematikák, programok rendelkezésre állnak. Civil szervezetek (lásd: Junior Achievement), illetve más, megfelelő képzőhelyek (jellemzően pedagógus továbbképzéssel foglalkozó szervezetek) alkalmas programkínálatot nyújtanak jelenleg is. A szerző szerint azonban a megnyugtató megoldás az lenne, ha a megújított tanári szakstruktúrába is bekerülne egy olyan speciális tanár-szak, amely a valamikori gazdaságismeret mintájára önálló tanári feladatként „kezelné” a közismereti jellegű, általános szemléletformálási feladatokat célul kitűző gazdaságtanítást. (Lásd erről *Kádek* [2009] cikkében írottakat is.)

Hivatkozások

- A vallás- és közoktatásügyi miniszter körrendelete [1919], 200.884. B. I. sz. - Hivatalos Közlöny, Budapest, december 11.
- A „Gazdaságismeret” általános iskolai tanári szak alapításának és indításának kezdeményezése [1991] - Felterjesztés a Művelődési és Közoktatási Minisztériumba, Eger, Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola
- Közgazdász-tanár (Vállalkozási ismeretek) mesterképzési szak indításának kérelme [2009], Eger, Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
- Tanári mesterképzési szak (képzési és kimeneti követelmények) – 4. számú melléklet a 15/2006. (IV.3.) OM rendelethez Magyar Közlöny, 2006/36/II. szám
- KÁDEK ISTVÁN [2009]: Egy megszűnő tanár-szak (gazdaságismeret), és „fenntartható” tanulságai In: *Periodica Oeconomica*, Eger, 2. évf., 56-67. o.
- SZABÓNÉ BERKI ÉVA [1995]: A kereskedelmi (közgazdász) tanárképzés szakrendszerének formálódása In: *Szakmai tanárképzés – Világbanki program* 45-62.o.

A munkaerő tudományos alapú kiválasztásának fejlődése a 19. századtól napjainkig

M. VAS ISTVÁN

*Eszterházy Károly Főiskola Gazdaságtudományi Intézet,
Szakmai Idegen Nyelvi Csoport, Egészségház u. 4., Eger 3300
vasi@ektf.hu*

A munkaerő kiválasztására az elmúlt 200 évben több módszer is született, melyek igazodtak az adott kor munkáról és személyiségről alkotott felfogásához. A kezdeti pragmatista felfogás szerint a munkás csupán a munka folyamatának passzív elszenvedője volt. Később a Taylor-i munkaszervezési módszer szakosította munkát és a munkást, így próbálta meg optimalizálni a termelést. A 20. század első felében paradigmaváltás következett be, a gépies szakembert felváltotta az intelligens szakember, a munkahelyi beválást elsősorban intelligencia-tesztekkel végezték. Ezek a tesztek ugyanakkor nem tudták kellő bizonyossággal előre jelezni a beválást, így a személyiségtesztek kerültek előtérbe. A 20. század közepén már a munkavállaló motiváltságát is vizsgálták, míg a 20. század végén 21. század elején elérkeztünk a napjainkban használatos kompetencia-kutatásokhoz.

Kulcsszavak: munkaerő-kiválasztás, beválás, kompetencia, gyakorlatorientált oktatás

---

1. Bevezetés

A cikkben arra keressük a választ, hogy a munkaadók mi alapján választották és választják ki a jelentkezők közül a nekik leginkább megfelelő munkavállalót. Mióta beszélhetünk tudományos alapú munkaerő-kiválasztásról? Hogyan igazodtak ezekhez a kiválasztási módszerekhez a kor oktatási paradigmái? Egyáltalán figyelembe vette-e a szakképzés azt, hogy mi alapján döntenek el a munkaadók, hogy valaki jó munkaerőnek számít.

2. Az ember mint a munkafolyamat passzív elszenvedője

A munkaerő kiválasztására az elmúlt 200 évben több módszer is született, melyek igazodtak az adott kor munkáról és személyiségről alkotott felfogásához. Az 1800-as évek elején Lyard angol alsóházi képviselő fogalmazta meg először, hogy a „Megfelelő embert a megfelelő helyre”. A korban ugyanis úgy látták, hogy a munka követelményeket támaszt az emberrel szemben, amiknek az vagy meg tud felelni vagy nem. Ezek a fajta pragmatista és funkció szemléletű modellek a munkát és az embert különálló statikus egységként kezelték. Az ember a folyamatnak csupán passzív

elszenvedője volt, az ő akarata, érzései, munkáról alkotott felfogása nem számított. (Juhász [2006])

3. A „géemberek” kora

A 19. század végén és a 20. század elején, a második ipari forradalom idejében az embert a munka világában a gépekhez hasonlóan kezelték. A korszakban elsősorban Taylor (1854-1915) munkásságának köszönhetően kezdik elfogadni a munkapszichológiát, mint tudományágat. Az amerikai mérnök, gyárigazgató Frederick W. Taylor tudományosan elemezte az emberi munkatevékenységet, és így próbálta hatékonyabbá, racionálisabbá tenni a termelést. Ezzel megteremtette a tudományos munkaszervezést. Taylor tudta, hogy az emberek munkateljesítménye közötti eltérések nem csak ügyességüknek, hanem a munkához való hozzáállásukban is köszönhetőek. Úgy vélte, hogy azokat az eszközöket kell megtalálni, amelyekkel az emberek eltérő adottságait eredményes teljesítménnyé lehet alakítani. (Bajor és tsai. [2001]) Ennek érdekében szakosította a munkát és a munkást. A specializált munkára próbálta a legjobb cselekvő képességekkel rendelkező embert kiválasztani. Úgy vélte, hogy a jó kiválasztás és az alaposan kidolgozott szabályrendszer révén az érintettek a lehető leghatékonyabb munkát tudják végezni. (Taylor [1911]) A munkára való ösztönzéshez az egyéni bérezés és a pénzügyi jutalmazás eszközeit tartotta a legmegfelelőbbnek. (Henczi-Zöllei [2007]) A Taylor által megalkotott „gépiesen cselekvő ember” képe tovább élt például Henry Ford autógyáraiban is. Neki tulajdonítják a Taylor-rendszert jól jellemző mondást: „Miért van az, hogy mindig egy egész embert kapok, pedig nekem csak két kézre van szükségem”. (Klein-Klein [2006]) Elmondhatjuk tehát, hogy a 19-20. század fordulóján bár még pusztán gazdasági indíttatásból, de már foglalkoztak az ember munkában betöltött szerepével. A taylori felfogásnak köszönhetően jöttek létre a szakiskolák, s így a korábbi gyakorlattal szakítva elvált egymástól a tanítás és a termelés. Ez a fajta behaviorista alapokon működő szakképzési paradigma úgy igyekezett a tömegtermelés munkaerő-igényeit kielégíteni, hogy a tanítási-tanulási tevékenység során a passzív befogadás és a mechanikus ismétlés érvényesült. A korszakra a tekintélyelvű, hierarchikus rendszerben működő iskola volt a jellemző, melyben az áthagyományozó funkció, a gyakorlás, illetve az utánzás a fontos. (Falus szerk. [1998])

4. Az intelligens szakember

A 20. század első felében paradigmaváltás következett be, a gépies szakembert felváltotta az intelligens szakember. A pszichotechnika megalapozása Hugo Münsterberg (1863-1916) nevéhez fűződik, aki Wilhelm Wund (1832-1920), neves lipcsei pszichológus tanítványaként 1912-ben jelentette meg első munkapszichológiai könyveit, illetve ebben az évben a

bostoni villamosvezetők kiválasztásához egy szimulátort konstruált, amely modellezte a villamosvezetők munkahelyzetét. Igazi fellendülés a világháborúk idején következett be, amikor a katonák és tisztek gyors és hatékony kiválasztásához nem csupán egyoldalú, csak a vizsgált személy érzékelését vizsgáló tesztek alkalmaztak, hanem mesterségesen teremtett helyzetekben figyelték meg a vizsgált alanyok viselkedését és ezekből a viselkedésmintákból következtettek a jelöltek alkalmasságára. Úgy vélték, hogy a legfontosabb előrejelző kritérium a vizsgálandó személyek intelligenciája lesz, melynek mérésére a Binet-féle intelligencia teszten alapuló Army Alpha tesztet dolgozták ki, mely már csoportos mérésre is alkalmas volt. Hasonló céllal az amerikai hadsereg később több más tesztet is kifejlesztett. Ezek a tesztrendszerek hamarosan felkeltették a versenyszféra érdeklődését is és megnyitotta az utat a pszichológia iparban való alkalmazása előtt. Münsterberg nagyszabású vizsgálati technika-fejlesztésbe kezdett. (Münsterberg [2006]) Münsterberg nevéhez kapcsolható az is, hogy meghatározta és leírta az egyes foglalkozási ágakban az alkalmassági követelményeket. (Münsterberg [1994]) Szintén a pszichotechnikai alapú beválás vizsgálatokkal foglalkozott Walther Moede (1888-1958), aki 1930-ban jelentette meg „Az alkalmasság és beválás kérdésének elméleti alapjai” című kézikönyvét. (Moede [1930]) Az intelligencia azonban önmagában nem garantálja a munkahelyi beválást, mivel inkább egy múltbeli teljesítmény mérésére alkalmas, de nem tudja valószínűsíteni a jövőbeli munkateljesítményt. Egyes feltevések szerint az IQ-hányados és a munka eredményessége között legfeljebb 25%-os összefüggés mutatható ki, mások még ezt az értéket is túlzónak tartják, és a 10%-os összefüggést tartják reálisnak. Az intelligencia tehát hozzájárulhat ugyan a munkahelyi beválás előrejelzéséhez, de kizárólag erre alapozni a kiválasztást nem lehet. (Henczi-Zöllei [2007])

5. A személyiségjegyekkel rendelkező munkás

A munkaadóknak olyan előrejelző módszerekre volt szükségük, amelyekkel a beválás a lehető legnagyobb pontossággal előre jelezhető legyen. Ezen igény kielégítésére az intelligencia-tesztek helyett alkalmasabbnak tűntek a személyiségtesztek. A személyiségvonás elméletek a belső pszichikus folyamatokra és a személyiségvonások fejlesztésére helyezik a hangsúlyt. „A nevelendő, a leendő embert morálissá kell tenni, azaz a nevelés és képzés révén el kell juttatni az erkölcsiség státusába.” (Schaffhauser [2000]) A kutatók vizsgálatai szerint az egyén magatartástendenciáját nem a munkahelyi szituációk, hanem a személyiségjellemzők határozzák meg. Ha valaki kialakult jellemmel rendelkezik, következetes és megbízható személyiség, akkor magatartása nem szituációfüggő, hanem képes bármilyen helyzetben gyorsan és határozottan dönteni, a megfelelő cselekvési alternatívát kiválasztani. (Bábosik [2003])

Sokáig érvényesült az a felfogás, miszerint bizonyos személyiségvonások, örökölt vagy szerzett tulajdonságok, mint például a kommunikációs készség, érzelmi stabilitás, a kezdeményezőkészség vagy a gyakorlatiasság garantálják a munkahelyi eredményességet. (Henczi-Zöllei [2007]) A képzés során a személyiség fejlesztését tekintették a legfontosabb feladatnak. Az egyes pedagógiai koncepciók azonban más és más jellemvonások fejlesztését tartották szükségesnek. A pszichológusok és neveléstudósok ugyanakkor arra figyelmeztettek, hogy nem lehet egyes jellemvonásokat kiemelni, hanem azokat egy komplex hierarchizált rendszerként kell kezelni (Henczi-Zöllei [2007]). A személyiségtesztek így nem tudták megfelelően megjósolni a későbbi teljesítményt, mivel a képességek és az intelligencia a munkahelyi beválásnak csak egy részét biztosítják, és a motiváció, valamint az egyéb más személyiségvonások teszik igazán sikeressé az embert munkájában. (Bajor és tsai. [2001]) A vizsgálatok arra mutattak rá, hogy az egyéni személyiségvonások maximum 25-40%-ban határozzák meg a munkahelyi sikerességet.

6. A munkavállaló mint szociális lény

A Human Relations irányzat (1930-1950) az emberre, mint szociális lényre tekintett és hangsúlyozta a szervezetben betöltött szerepének fontosságát, majd Abraham H. Maslow (1908-1970) valamint Carl Rogers (1902-1987) humanista irányzata (1950-1970) megteremtette az önmegvalósító, személyiségvonásokkal rendelkező ember képét. Ezzel fontos szerephez jutott a motivációkutatás (Juhász [2006]). A munkavállaló nem csupán gép, nem is csupán magas IQ-szinttel rendelkező személy, és nem csupán egyes a siker kulcsát jelentő személyiségjegyekkel rendelkező szakember, hanem „biológiai, lelki és szociális jellegű sajátosságokkal rendelkező emberabsztraktum, melyhez a munkaszervezet céljai, szükségletei, illetve érdekei közel vihetők”. (Henczi-Zöllei [2007]) Az egyén céljai tehát nem egyeznek meg teljes egészében a munkaszervezet céljaival, de nem is függetlenek tőlük. Célként kell kitűzni, hogy az egyén és a munkaszervezet céljai a lehető legnagyobb mértékben összhangba kerüljenek, így a munkavállaló motiválttá válik. Az 1950-es évektől kezdve sorra jelentek meg a különböző motivációs modellek, melyek már figyelembe veszik azokat a lehetőségeket, melyeket a munka nyújt az ember számára, illetve azokat az elvárásokat, melyeket az egyén támaszt a munkával szemben. (Juhász [2006]) Ehhez kapcsolódóan a cselekvés pedagógiájára, illetve a konstruktív tanulásszemléletre alapozva megújultak a pedagógiai módszerek is, melyek a gazdag tapasztalatszerzésre és a tanulók nagyfokú önállóságára, aktivitására építenek és a cselekvő embert állítják a középpontba. (Falus szerk. [1998])

7. A kompetens szakemberek kora

A következő fázist a munkaerő beválasztás kutatása tekintetében a kompetenciakutatások jelentették. Az első kompetenciakutatásokat Amerikában végezték az 1960-as években. A kompetenciafilozófia kialakulását a munkaadók indukálták, akik az addigi alkalmasság-mérők kudarca miatt új, globális mérési módszereket követeltek. Véleményük szerint egyik addigi modell sem tudta előre jelezni az értékes és eredményes munkavégzést. Úgy látták, hogy erre a kompetencia lehet alkalmas, amely a jártasságok, a készségek, az intelligencia, a személyiségvonások és a motiváció, tehát az összes korábban felsorolt elem, komplex rendszere. A kompetencia megközelítéseket David McClelland (1917-1998) alapozta meg, a ki a Harvard Egyetem professzoraként azt vizsgálta, hogy a korábbi teszteken kívül milyen más módszerekkel lehet a várható munkateljesítményt, a munkahelyi sikert előre jelezni (McClelland [1961]). McClelland [1961]) egy konkrét munkaterület esetében azt vizsgálta, hogy milyen elsőrendű ismeretek, készségek, képességek, magatartási és viselkedési jegyek együttes megléte szükséges a meghatározott feladat vagy feladatok hatékony és eredményes teljesítéséhez.

McClelland munkatársaival egy interjúrendszert dolgozott ki a sikeres ember jellemzőinek meghatározására, ez a BEI (Behavioural Event Interview) viselkedésinterjú. McClelland abból indult ki, hogy úgy lehet leginkább előre jelezni, hogy ki, mikor mit fog tenni, ha megtudják, ki mit gondol és az milyen viselkedést indukál. (Bajor és tsai. [2001]) Az ilyen módszerrel végzett kutatások vezettek a kompetencia meghatározásához, melyek később a különböző kompetenciamodellek megjelenését eredményezték: Kritikus Esemény Technika (CIT=Critical Incident Technique), repertoárestzt (REP=Repertory Grid). Kompetenciamodellek kialakítására alkalmas módszerek még: a DACUM, a szakértői csoportok, a felmérések, interjúk, a számítógépes szakértői rendszerek, a munka- és feladatelemzések és a direkt megfigyelések. A napjainkban jellemző különböző „kognitív indíttatású” pedagógiai elképzelések középpontjában is a kompetens ember áll. A legújabb tanulásfelfogások célja, hogy „a képességek fejlesztése a hatékony, gazdag tartalmú, gazdag struktúrát formáló, értelmes tanulással elsajátított ismereteken, tudásterület-specifikus rendszereken alapuljon”. (Falus szerk. [1998]) A kompetenciaalapú oktatás kifejezetten kedvez a gyakorlatorientált, a munka világa és az oktatás szereplőinek folyamatos együttműködésére építő módszereknek, illetve igényli az élethosszig tartó tanulást, az egyén kompetenciakészletének folyamatos fejlesztését, megújítását. Az iskolától tehát olyan szakemberek képzését várják el a munkaadók, akik nyitott kompetenciarendszerrel rendelkeznek, tanulásra és rugalmas alkalmazkodásra képesek, jó problémamegoldó képességük van, reflektív és felelős magatartást mutatnak és természetesen motiváltak. (Henczi-Zöllei [2007])

8. Összegzés

A munkaerő tudományos alapú kiválasztására vonatkozó első módszerek mintegy kétszáz éve jelentek meg és azóta folyamatosan fejlődnek. Az egyes kiválasztási módszerek igazodtak az adott korszak emberképéhez, a munkáról alkotott uralkodó felfogásokhoz, valamint tükrözték az aktuális tanulásfelfogást is. Az első, majd a második ipari forradalom időszakában az embert a gépekhez hasonlóan kezelték és megjelent a munkapszichológia mint tudományág. A cél az volt, hogy minden munkás számára megtalálják azt a munkafolyamatot, amelyet a leghatékonyabban tud elvégezni. A munkás azonban a munkafolyamatnak csak passzív elszenvetője volt, személyes érzései, munkáról alkotott felfogása nem játszottak szerepet.

A 20. század első felének paradigmája szerint a munkások hatékony munkavégzését az intelligenciájuk jelzi megfelelőképpen, ezért a gazdaságban is elkezdtek alkalmazni a munkaerő kiválasztására az intelligenciateszteket. Mivel ezek csak kis arányban jelezték előre a beválást, idővel a személyiségtesztek kerültek előtérbe. Úgy vélték, ha valaki kialakult jellemmel rendelkezik, akkor viselkedése nem szituációfüggő, hanem minden élethelyzetben, így a munkahelyén is gyorsan és megbízhatóan tud döntéseket hozni, a megfelelő viselkedésmintát kiválasztani.

A következő szakaszt a kiválasztási módszerek fejlődése során a motivált szakember képének megjelenése jelentette. A 20. század közepén uralkodó felfogás alapján az ember szociális lény, melynek céljai összefüggésbe hozhatóak a munkaszervezet céljaival. A cél az volt, hogy ez az összefüggés a lehető legnagyobb arányú legyen. Mivel azonban ez a módszer sem tudott kielégítő előrejelzést adni a munkaerő beválására vonatkozóan, a gazdaság új módszer kidolgozását igényelte. Ennek hatására kezdődtek el az első kompetencia-kutatások az Egyesült Államokban.

A napjainkban használat kompetencia-alapú kiválasztási módszerek azt vizsgálják, hogy milyen képességek, készségek, magatartási és viselkedési jegyek együttes megléte szükséges egy meghatározott feladat vagy feladatok hatékony és eredményes teljesítéséhez, illetve a munkavállaló milyen mértékben rendelkezik ezekkel a kompetenciákkal. A fentiekben vázolt kiválasztási módszerekkel együtt alakultak át az egyes korszakok oktatási paradigmái is. A 19. századi tekintélyelvű, az ismétlés és begyakorlás módszereit előtérbe állító iskola után megjelentek a cselekvés pedagógiájára és a konstruktív tanulászempléltre építő módszereket alkalmazók iskolák, míg eljutottunk napjaink kognitív indíttatású kompetenciaalapú oktatásáig, mely kifejezetten kedvez az oktatás és a munka világának együttműködésére alapozó gyakorlatorientált oktatási módszerek alkalmazásának.

Hivatkozások

- BÁBOSIK ISTVÁN [2003]: Alkalmazott neveléelmélet. Okker Kiadó, Budapest.
- BAJOR TAMÁS – BERKI ERZSÉBET – ERDEINÉ HORVÁTH KLÁRA – FEKETE RITA – KERTÉSZ JÁNOS – KOMOR LEVENTE – VEKERDY IDA – PÖRZSE KATALIN [2001]: Az Európai gyakorlathoz illeszkedő munkaező-piaci készségigény felmérés a magyar oktatás-képzés fejlesztése szolgálatában. Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Vezetéstudományi Tanszék, Gödöllő. Megtekintve: 2008. 06. 15.
http://www.tpf.hu/download.php?doc_name=/tudaskozpont/keszsegigenytanulmany.doc
- DARA PÉTER – HENCZI LAJOS – SZETEI TIBOR [2006]: Állásvadászat és karriertervezés. Perfekt Kiadó, Budapest.
- FALUS IVÁN (szerk.) [1998]: Didaktika. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- HENCZI LAJOS – ZÖLLEI KATALIN [2007]: Kompetenciamenedzsment. Perfekt Kiadó, Budapest.
- KLEIN, SÁNDOR – KLEIN BALÁZS [2006]: A szervezet lelke. EDGE 2000 Kiadó, Budapest.
- MCCLELLAND, DAVID C. [1961]: The Achieving Society. D. Van Nostrand Company, Princeton.
- MOEDE, WALTHER [1930]: Lehrbuch der Psychotechnik. TH Berlin – Werkstattstechnik, Berlin.
- MÜNSTERBERG, HUGO [1914]: Grundzüge der Psychotechnik. Barth, Leipzig.
- MÜNSTERBERG, HUGO [1997]: Psychologie und Wirtschaftsleben. Neudruck der Ausgabe von 1912. Psychologie Verlags Union, Weinheim.
- SCHAFFHAUSER, FRANZ [2000]: A nevelés alanyi feltételei. Telosz Kiadó, Budapest.
- TAYLOR, FREDERICK WILSON [1911]: The Principles of Scientific Management. Harper Brothers, New York.

Az önálló magyar jegybank születése mint a 20-as évek gazdasági stabilizációjának kulcsfontosságú eleme

SIPOS ÁGNES

*Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaságtudományi Intézet
Közgazdaságtan és Jog Tanszék, Egészségház u. 4., Eger 3300
drgato@ektf.hu*

Az MNB-t megalapító 1924. évi V. törvénycikk a kor fejlődési szintjének messzemenőig eleget tett – a korabeli európai jogfejlődés eredményeit nemcsak beépítve, hanem továbbfejlesztve – a jegybanki függetlenséget a nyugat-európai jegybankok függetlenségi szintjénél magasabb szinten biztosító joganyagként értékelhető. A függetlenség feltételei erőteljesen érvényesültek az 1924-es magyar jegybanki szabályozásban, melynek okát több tényezőben jelölöm meg.

Egyrészt egy belső, a nemzeti identitástudatból fakadó igény körvonalazódott már a kiegyezés idején az önálló Magyar Nemzeti Bank létesítésére. Másrészt, mint külső követelmény, a népszövetségi kölcsön folyósításának sarkalatos pontja jelent meg a magyar nemzeti bank létesítésének gondolata. Az 1924. évi V. törvénycikk rendelkezéseiben részben angol, részben osztrák mintát követtek, de ennél is fontosabb volt, hogy érvényesítették a jegybanki függetlenség alapelveit a jegybank és az állam közti kapcsolatrendszer szabályozásakor.

---

1. Bevezetés

Véleményem szerint a jegybanki fejlődés magyar útja önálló fejlődési utat jelent és mivel az egyik legrégebbi gyökerekkel rendelkező közép-kelet-európai út, indokolt mélyebb vizsgálat tárgyává tenni. Célom e tanulmányban röviden felvázolni a magyar fejlődési sajátosságokat kifejezetten a Magyar Nemzeti Bank kialakulásnak előzményeire koncentrálni, valamint bemutatni azt, hogy miért tekinthető mérföldkönek a magyar jegybank 1924. évi alapítása a gazdasági stabilizáció szempontjából.

2. A jegybank státusza az abszolutizmus és a dualizmus évtizedeiben

Osztrák Nemzeti Bank

Ahogy *Pogány Ágnes* ([2000], 32. o.) is utal rá, a gazdaságtörténeti szakirodalomban Magyarországot rendszerint a kelet-európai országokkal szokták összehasonlítani, kivételes az Ausztriával való párba állítás, pedig a két ország két világháború közötti pénzügyi története már az első pillantásra szembevetendő párhuzamosságokat mutat.

„Mindkét ország az egykori Habsburg Monarchia közös pénz- és tőkepiacából szakadt ki, ezért az örökölt pénzügyi intézményrendszernek sok közös vonása volt.”

Az Osztrák Nemzeti Bank (továbbiakban: ONB) státuszának és autonómiájának kérdésköre a magyar szakirodalomban részletes kutatások tárgyát képezte. Általánosan elfogadott, hogy az ONB „az állami csőd jegyében született meg”, ahogy *Kövér György* [1992] megjegyzi „jellegzetesen állambankári szerepkörre volt hivatott”.

Ahogy *Kövér György* [1992] utal rá, nem csupán elnevezésében, hanem tartalmi elemeiben is az angol mintát követték az alapításkori bankakta megszövegezésekor és a későbbi szabályanyagok megalkotásának idején is. A pátens hangsúlyozta, hogy a Bank az „államigazgatás különleges védelme alatt álló szabadalmazott magánintézet”.

Amit eltérésként említhetünk, hogy az osztrák jogforrás fenntartotta a császári bankkomisszár intézményét, ezzel téve erősebbé az állam ellenőrzési jogát. Számos olyan rendelkezés található az 1816., 1817., majd az 1841. évi szabadalmakban, mely a bank függetlenségét korlátozta. Az 1841. évi szabadalom ugyanis már két császári biztosról rendelkezik, valamint tételesen felsorolásra kerültek mindazon ügyletek, amelyekben a pénzügyi kormányzat jóváhagyása szükséges²⁰.

A Plener-féle bankakta (1860-62) angol módra igyekezett biztosítani az ONB államtól való függetlenségét. *Kövér György* [1992] a bankakta módosításait úgy értékelte, hogy e szabályanyag révén az ONB számára addig soha nem biztosított autonómiához jutott, egészen 1878-ig, fennállásának végéig.

Osztrák-Magyar Bank

Alapítás és státusz a dualista birodalomban

Kifejezetten érdekes helyzet állt elő államjogilag az Osztrák-Magyar Monarchia kialakulásával, mely a majdani közös jegybank felépítését, feladatait és további sorsát is meghatározta²¹. A kiegyezés a “bankügyet”, azaz a jegybankkérdést megoldatlanul hagyta, a két pénzügyminisztériumnak kellett rendezni, 1877-ig érvényben maradt az Osztrák Nemzeti Bank privilégiuma.

²⁰ A császári pátens, mely az alapításáról rendelkezett, 1816. június 1-jén alapvetően állami intézetként hozta létre a bankot, bár a pátens utalt rá, miszerint a bank „az államigazgatás különleges védelme alatt álló szabadalmazott magánintézet.”

²¹ Az 1867-es kiegyezés alkotmánya nem egyetlen törvényben jelent meg, több alkotmánylevél tartalmazta (pl.: állampolgárok általános jogaira vonatkozó állami alaptörvény, állami alaptörvény a bírói hatalomról, törvény a miniszteri felelősségről), további specialitása a korábbi alkotmányokhoz képest, hogy az uralkodó és a népképviselőlet közötti megegyezés eredményeként jött létre. A törvény szentesítésére a császár volt jogosult, szükség volt még a kihirdetés aktusára is a törvény hatályba lépéséhez, mely szintén a császár jogköre volt.

1878-ban, ahogyan arra *Kövér György* [1993] is utal, egyáltalán nem volt egyértelmű e speciális államjogi konstrukció jegybanki funkciókat betöltő leendő intézményének státusza.

A Monarchia gazdasági uniót kialakító szemlélete nem tűrte volna el önálló jegybankok létesítését. Nem csupán a saját nemzeti bank gondolata merült fel, hanem az is, hogy mennyiben lehet a bankszabadság elvét érvényesíteni. Több nézet alakult ki tehát a jegybank kialakítására, végül 1878-ban közös dualista felépítésű bankot hoztak létre az Osztrák Nemzeti Bank átszervezésével. Ahogyan az 1878. évi dokumentum deklarálta „a szabadalmazott Osztrák Nemzeti Bank alakul át Osztrák Magyar Bankká²². A szabadalmazott ONB vagyonát, tartozását, kötelezettségeit átveszi²³”.

Az ONB szervezete és a korábbi szabályozás mintaként szolgált, bár az új bank bankigazgatását döntéshozatali és végrehajtói metszetben tagolták, alsó szintjeit dualizálták, a korabeli európai jegybankok felépítéséhez képest sokkal komplexebb struktúrával rendelkezett. Az ONB szabályanyagából ismert császári bankkomisszár – a magyar részről kormánybiztos néven működik – intézménye megmaradt, részletesebb szabályokkal rendezték megválasztásának körülményeit, vétőjogát, és a bank valamint a biztos konfliktusa esetére az ügy eldöntésének pontos eljárását.

A bank az I. világháború éveiben

Az I. világháború éve alatt változott az OMB pozíciója is, számos esetben kellett rendkívüli hitelekkel segítenie az osztrák illetve magyar bankokat. 1914. augusztus 14-én megállapodást kötött az OMB a két kormánnyal. *Pogány Agnes* [1993] szerint ez a megállapodás a jegybank autonómiájának végét is jelentette, bár az alapokmány hivatalos felfüggesztésére csak pár nappal később került sor.

A pénzügyi függetlenséget érintette a változtatások nagy része, a háborús kiadások egyre növekedtek, számos probléma lépett fel. 1916-ban – német mintát követve – Bécsben és Budapesten is felállítottak egy-egy ún. Devizaközpontot²⁴. A Devizaközpontot a nagybankok alapították, ily módon az alapítók intézete volt²⁵. 1918-ban szétesett a Monarchia, az OMB is válságos helyzetbe került. Az őszirózsás forradalom, majd a

²² I. cím 1. cikk

²³ I. cím 3. cikk

²⁴ Az állami költségvetés közvetlen jegybanki finanszírozása mindennapos gyakorlattá vált, megszűnt az 55.cikk rendelkezése, miszerint a bank nem köthetett egyik kormánnyal sem hitel vagy kölcsönügyletet. Vis maioroként értelmezve a háború idejét, felfüggesztették a bank egyik legfontosabb feladatát, a valuta értékállóságának megőrzését. 1915-ben eseti tárgyalások nélküli hitelkonstrukciót alakítottak ki. Gróf Károlyi Istvánra hivatkozik *Pogány Ágnes* (1993, 377. oldal), miszerint a Devizaközpont „a jegybank devizapolitikájának háborús eszköze volt”.

²⁵ A Devizaközpont felállításának célja az volt, hogy önként csatlakozó tagjai – kezdetben 34 pénzügyintézet – képesek legyenek összes valuta- és devizakészleteiket beszolgáltatni, megszűnik a zugtözsdé és egyensúlyba hozható a fizetési mérleg.

Tanácsköztársaság idején – bár felmerült a gondolata – nem oldódott meg a jegybankkérdés.

3. Álláspontok a századelőn – Bankközösség vagy önállóság?

A korabeli magyar szakirodalomban²⁶ a hármas érvrendszer, mely jogi, politikai, gazdasági érveket tömörített egy önálló magyar központi bank megalakítása mellett nagyok sok értékes információval szolgál számunkra. A századelőn Magyarországon egyáltalán nem volt egyetértés abban a kérdésben, hogy továbbra is az osztrákokkal közös bankunk legyen, vagy önálló, független jegybank létrehozása szükséges.

Ismét két táborra oszlik e kérdés körül az ország: az egyik oldalán sorakoznak azok, kik az ország jól felfogott érdekei ellenére... hű imádói mindannak, ami közös. A másik oldalán tömörülnek azok a független gondolkodású emberek, ... a politikai függetlenségünket csak gazdasági önállóságunk megteremtése útján vívhatjuk ki. (Müller [1908])

Széll Kálmán [1906] és *Földes Béla* [1906] az önálló magyar nemzeti bank kialakítása mellett érveltek a századelőn:

„Önálló bank állíttassék-e fel, az felel-e meg az ország gazdasági és hitelérdekeinek vagy padig a bankközösség folytatása?” (*Széll* [1906] 427. o.)

Hoszu István [1907] a kevésbé radikális álláspontot képviselte, ő ugyanis, bár fontos feladatnak tekinti egy Ausztriától független jegybank kialakítását, viszont messzemenőig hajlandó kompromisszumokra.

„Nem azt akarom állítani, hogy katasztrófa volna, ha az osztrák-magyar bank szabadalmát 1910-en túl meghosszabbítanánk, és hogy ez helyrehozhatatlan hiba volna. ...nagy része akkor is megvalósítható, ha a bank továbbra is közös marad.” (*Hoszu* [1907])

Müller Vilmos [1908] *Hoszu István*nál radikálisabb álláspontot képviselt. Véleménye szerint már nem lehet tovább halogatni a kérdést, nem elég az elméletek gyártása, most a tettek ideje jött el.

Elérkezett tehát a 12. órája annak, hogy határozzunk a jegybank sorsát illetően ... jogunkkal éljünk-e végre, vagy ... megmaradjunk-e továbbra is a gazdasági érdekeinket és a független törekvéseinket mélyen sértő közös jegybanknál. (*Müller* [1908])

Hoszu István [1907] művében összegyűjti és részletesen bemutatja a századelő bankügy kapcsán felmerülő vitáit, az integráció és az elkülönülés mellett²⁷ felsorakoztatható érveket és ellenérveket²⁸.

²⁶ A legjobb példa erre *Hoszu István* *Önálló nemzeti jegybank és a vele összefüggő kérdések* [1907] és *Müller Vilmos* *A jegybankügy* [1908] című kötete, melyek e területen alapműnek tekinthetők.

²⁷ *Hoszu* érvei a következők az önálló magyar nemzeti bank felállítása mellett:

- *Budapest pénzügyi jelentősége*
- *Ausztriától elütő gazdasági érdekeink*

Az Ausztriától eltérő politikai- és gazdasági érdekeinket Müller [1908] is hangsúlyozza²⁹, az osztrák és magyar érdekek különbözőségét egy hasonlattal világítja meg, mely szerint „lehetetlen, hogy két embernek közös erszénye legyen, ilyenképp az is, hogy két országnak közös bankja”.

Hoszu [1907] álláspontja szerint a legideálisabb az lenne, ha állambankként jönne létre a jegybank³⁰. Már ekkor felvetette azt a kérdést, miszerint mi legyen a jegybank jogi alapja: „az osztrák-magyar bank átvétele, vagy pedig új bank létesítése czélszerű-e?” Az átvétel estén komoly költségekkel kell számolnia a magyar államnak, ugyanakkor pozitívuma, hogy az átmenet simább, mint egy újonnan kialakított bank esetében. Fontos annak a megvizsgálása is, hogy az új jegybank alaptőkéje mekkora legyen, és milyen forrásokból lehet azt összegyűjteni. Hoszu [1907] nézetei szerint: „Az alaptőke előteremtésének módja természetesen egy konzorcium létesítése volna. A konzorciumnak úgy a belföldön, mint a külföldön befizetett összegeket mindaddig külföldi bankoknál kellene elhelyezve tartania, amíg a bank meg nem alakul.”

1907-ben az 1899. évi XXXVII. törvénycikk alapján jogilag is lehetőség nyílt az önálló magyar jegybank felállítására³¹: A 107.§. szerint a magyar királyi kormány és a császári királyi kormány a két törvényhozás jóváhagyásával kötött egyezmény alapján jogosítva van, ha az Osztrák-Magyar Bank szabadalma lejár, a szabadalom tárgyát képező egész banküzletet – a jelzálog-hitelüzlet elkülönítése mellett, mely a banktársaságnak megmarad – mérleg szerinti állományban és értékben átvenni.

Végül 1907. december 31-én nem került sor az ONB felszámolására, ugyanis meghosszabbították a közös bank szabadalmát.

²⁸ Hoszu számos ellenérvet is felsorakoztat az önálló nemzeti bank felállítására kapcsán: *Magyarország gazdasági fejletlensége; tőkeshiányosságunk; a rázkódtatások; a bankközösség és az osztrák tőke összefüggése; a nagy gazdasági egységek térhódítása; a kamatlábkérdés; az érme- és pénzszerződés megszűnése.*

²⁹ Fontos érv még, hogy a gazdasági közösség Ausztriával legkésőbb 1907-ben, a bankszabadalom pedig 1910-ben jár le. (Ez pedig azt jelentette, a tervek szerint, hogy 1907-ben megvalósul az önálló vámterület, de ezt meg kell, hogy előzze az ország gazdasági fejlődése, amit csak anyagi függetlenedéssel lehet elérni, melynek feltétele az önálló jegybank is.) Müller szerint tehát a jegybanknak hamarabb létre kell jönnie, mint ahogy a gazdasági közösség megszűnne.

³⁰ „Az egész jegybankintézmény állami eredetű és ennél fogva leghelyesebb, ha a haszna teljesen az államé. Mert hogy lukratív üzlet, ahhoz kétség nem fér.” (Hoszu [1907])

³¹ Az 1899. évi XXXVII. tc. alapján megkötött pótegyezmény II.cikke szerint, ha az Osztrák Magyar Bank 1907. december 31-én megszűnik, akkor a két kormány köteles megfizetni a részvényeseknek az ekképp megszűnő szabadalmi évek mindegyikére részvényenként 22 koronát, mint kártalanítást.

4. Stabilizációs politika a békeszerződés aláírását követően, a Magyar Királyi Állami Jegyintézet

Az 1919. szeptembere és 1920. decembere közötti átmeneti korszakban a tisztázatlan belpolitikai háttér kaotikus pénzviszonyokkal társult. A Tanácsköztársaság időszaka alatt a Postatakarékpénztár bocsátott ki bankjegyeket, de ezzel párhuzamosan az OMB budapesti főigazgatóságától lefoglalt klisékkel is adtak ki bankjegyeket.

A Hegedűs Lóránt pénzügyminiszter nevével fémjelzett stabilizációs kísérletnek részét képezte egy részvénytársasági formában kialakítandó, a kormánytól viszonylagos függetlenséget képező jegybank kialakítása is³². 1920-ban újra felállították a Devizaközpontot, melyet néhány hónapos működést követően a 770/1920. számú M.E. rendelet felszámolt. A helyzet rendezésére 1921-ben a jegykibocsátást az állam kezébe helyezték és ezzel egyidejűleg az 1921. évi XIV. törvénycikkkel megalapították a Pénzügyminisztérium felügyelete alatt álló Magyar Királyi Állami Jegyintézetet.

„Az 1921. évi XIV. törvénycikk a pénzforgalom ideiglenes szabályozásáról preambulumban kifejtette, hogy rendelkezései addig szólnak, amíg a magyar nemzeti jegybank felállításra kerül, fennállása és az általa végzett működés átmeneti³³.”

A Jegyintézet 1921. augusztus 1-jén kezdte meg működését az Osztrák–Magyar Bank budapesti főintézetének épületében és annak alkalmazottaival, fiókhálózatával³⁴. A jegybank néhány feladatát átvette, mégsem tekinthető banknak, két sorozatban, 1920-ban és 1923-ban adott ki államjegyeket³⁵. A kibocsátónak nem kellett előírt bankjegyfedezetet biztosítania, hanem a kormányzat igényeihez³⁶ igazíthatta a kibocsátás mennyiségét.

A Jegyintézet függetlenségét számos rendelkezés csorbította, elnökét³⁷ és alelnökét az államfő, a tizenkét tagú tanácsot a minisztertanács nevezte ki

³² Krausz Tibor bankár Londonba utazott, mely utazás célja egy 10 millió forintos kölcsön kilátásainak felmérése volt a magyar kormány részére.

³³ A pénzforgalom fenntartása, annak szabályozása, a fizetések kiegyenlítésének megkönnyítése, a mezőgazdasági, kereskedelmi, nagy- és kisipari hitelkérek kielégítése, az állami fizetési szolgálat ellátása végett addig is, míg jegybank létesíthető lesz. 8.§.

³⁴ Egyidejűleg megszűnt a közös jegybank magyar üzletvitele, amely a felszámolást volt hivatott végigvinni. A Jegyintézet létrehozásával az ország teljesítette a trianoni békeszerződésben foglaltakat.

³⁵ Az államjegyek az állam függő adósságát alkotják és az azokon kifejezett tartozásokért az állam vagyona és jövedelme szavatol. 1921. évi XIV. törvénycikk 3.§-a.

³⁶ „Pénzjegyek kibocsátását a törvényhozás további intézkedéséig az állam magának tartja fenn.” 1.§.

³⁷ A kormányzó a jegyintézet élére Popovics Sándort nevezte ki, aki 1924-ben az önálló magyar jegybank első elnöke lesz. A vezetőség tagjai között található a korábbi közös jegybank vezetői, de újdonságként az érdekképviseleti szervek első emberei is bekerültek a tagok közé.

vagy rendelte ki, a pénzügyminiszter javaslatára. A Jegyintézet főbb személyzeti kérdéseiben a pénzügyminiszter jóváhagyása is szükséges volt³⁸.

1922 végén a kormány egy kidolgozott stabilizációs terv³⁹ alapján határozott és koordinált akciósorozatba fogott, azért, hogy külföldi kölcsönt tudjon szerezni. Ezen terv központi elemét képezte a monetáris stabilizáció, melyet egy független jegybank megteremtése révén lehet biztosítani. A segítő kéz Londonból érkezhett, mind politikai, mind gazdasági szempontból, egy lehetséges patrónus állt a bethleni rezsim mellett: Anglia⁴⁰.

Norman Montagu, a Bank of England kormányzója kiterjedt kapcsolatrendszerrel és elismert szaktudással bírt a bankügyekben. Meglehetősen haladó nézeteket képviselt a jegybankok kialakítását illetően, szerinte ugyanis a jegybankok függetlensége alapvető fontosságú egy nemzetgazdaságban, mind gazdasági, mind politikai szempontból. Ennek megfelelően 1921-től azon munkálkodott, hogy minél több jegybank szabályozási alapelvei között szerepeljen az autonómia és a nemzetközi kooperáció elve. Az ő segítségével kapta meg Magyarország a 4 millió fontos (mintegy 82 millió aranykorona) előleget a Népszövetségi kölcsönből.

5. A Magyar Nemzeti Bank megalapítása

Viták a Magyar Nemzeti Bank kialakításával kapcsolatban

Lánczy Leó [1908] már az 1908. évi bankenquete-on kifejtette álláspontját a jegybank és az állam közötti viszonyt illetően, melyben saját korát megelőző módon a függetlenség mellett kötelezi el magát:

- Nem tartja célszerűnek állami intézményként létrehozni a jegybankot, mert annak független üzletvitelűnek kell lennie, részvénytársasági formát javasol.
- Károsnak tartja, ha a bank és az állam között olyan kapcsolat jön létre, ahol az állam a bankkal szemben hiteligényekkel léphet fel.
- A kormányzati befolyást, melyet a kormány az Osztrák-Magyar Banknál gyakorolt, elegendőnek tartja, nem kell tágítani az új bank esetében.

A Pénzügyi Bizottság által a Népszövetség Tanácsa elé terjesztett és elfogadott, a jegybank működésére vonatkozó alapelvek között érvényesültek a századelőn már megfogalmazott gondolatok:

---

³⁸ Az igazgatók kinevezése és illetményeik megállapítása a pénzügyminiszter jóváhagyását igényli. 15.§.

³⁹ Teleszky János nyugalmazott pénzügyminisztert kérték fel e terv kidolgozására „a magyar korona árfolyamának állandósítására és a magyar államháztartás egyensúlyának helyreállítására vonatkozólag”. Ez a tervezet egy 120 millió dolláros, 5 éven át, éves részletekben folyósított kölcsön felvételét javasolta.

⁴⁰ Magyarországon már a 20-as évek elejétől megfigyelhető volt az angol-amerikai tőke vezető szerepe. Az angol pénzügyi körök nem zárkóztak el a segítségadástól.

- A bank kizárólagos bankjegy kibocsátási joggal bír. A kormány, a megyék és az önkormányzatok nem bocsáthatnak ki pénzt és nem vehetnek kölcsön a banktól⁴¹.
- A bank legyen központi bank, s fő funkciója az legyen, hogy a bankok bankja.
- A bank irányítja a monetáris politikát az országban és meghatározza a jegybanki kamatlábat. Olyan politikát kövessen, mely stabilan tartja a korona értékét, sem felértékelésre nem törekedve, sem leértékelődésre.
- Fő üzletága a kereskedelmi váltók viszontleszámítolása, ha azok reális és normális ügyletekből keletkeztek... semmiképp sem áll vagy állhat jogában fedezetlen kölcsönök vagy hosszú lejáratú kölcsönök nyújtása, akár jelzálogra, akár tőke lekötésére valamely vállalatban vagy bármi egyéb módon (mint állótőke, ipari értékpapírok, stb.).
- A bank az állam pénztáraként működjön.
- Az igazgatóság képviselje az ország gazdasági érdekeit (ipar, kereskedelem, mezőgazdaság és pénzügy). Legyen független minden politikai befolyástól és a kormány ne vegyen részt igazgatásában⁴².
- Lehetséges hitelezők bizalmának fokozása végett (a népszövetségi kölcsönt jegyzőkről van szó) ideiglenesen tanácsadót helyeznek el a bankban. A tanácsadót a főbiztos javaslatára a magyar kormány nevezheti ki. Felfüggesztő hatályú vétójoggal bír, s minden vétót a törvény vagy az alapszabályok valamely szakaszára hivatkozva terjeszt a főbiztos elé.
- A bank legyen teljesen független a kormánytól. Tőkéjét teljesen magánrészvényesek jegyezzék (30 millió aranykorona összegű részvénytőke elégségesnek tűnik).

A törvényjavaslat országgyűlési vitája

A magyar kormány a Népszövetség Pénzügyi Bizottságának jegyzőkönyve szerint fix utasításokat kapott a felállítandó magyar jegybank irányelveire vonatkozólag. A nemzetgyűlés 262. ülésén, 1924. március 27-én került előterjesztésre a jegybank létesítéséről és szabadalmáról szóló törvény⁴³. Gróf

⁴¹ Ha a bank eszközöket és forrásokat vesz át a létező jegyintézettől, az eszközei között lévő kereskedelmi váltótárca szorítkozzon olyan értékpapírokra, mint amilyenekre az új alapszabályok szerint a tárcája kiterjedhet.

⁴² Függetlenségi szempontból kiemelendő, hogy az alapelvek között több helyen garanciaként fogalmazták meg a kormány befolyásától mentes jegybanki működést.

⁴³ Az ezt követő 2. ülésen elfogadták a törvényjavaslatot. Valójában a szanalási programcsomag ezen részéről szinte semmilyen vita nem volt, s ennek több okát lehet megjelölni a források alapján. Már a kiegyezéstől szerették volna létrehozni az önálló, független magyar jegybankot, így az ez iránti vágy egyre erősebb lett és konkrétabb megfogalmazást nyert, tehát nemigen volt ellenzője 1924-ben egy autonóm jegybank felállításának.

Bethlen István miniszterelnök terjesztette a nemzetgyűlés elé a 424. számú törvényjavaslatot a Magyar Nemzeti Bank létesítéséről és szabadalmáról, melynek legfontosabb elemei az alábbiakban összegezhetők:

- Meg kell szüntetni azt a gyakorlatot, hogy az állam kiadásainak a fedezésére a jegysajtot igénybe vegye.
- A Bank szervezetét, státuszát, működési körét, jogait úgy kell kialakítani, hogy független legyen az államtól, ezt a célt szolgálja magántársaság jellege is.
- Az elnököt az államfő a pénzügyminiszter előterjesztésére nevezi ki, hatásköre az állam befolyását a bank ügykezelésébe kizárja⁴⁴.
- Kormánybiztosi és kormánybiztos-helyettesi poszt létrehozása, melynek szerepe annak ellenőrzése, hogy a bank az alapszabályoknak és a törvényeknek megfelelően működik-e. A kormány ellenőrzési joga e tisztségeken keresztül csorbíthatja a függetlenséget, viszont az óvás folyamán megindult eljárás – mely a vitát érdemben eldönti – a függetlenség biztosítója.

A Nemzetgyűlés elfogadta a bethleni javaslatot a 281. ülésén harmadszori „olvasásra”. Ezen az ülésen elfogadták még az államháztartás egyensúlyának helyreállításáról, az államháztartás hiányainak fedezése céljából felveendő kölcsönről szóló törvényjavaslatokat is. Ennek megfelelően az 1924. évi IV. tc. formájában törvénybe iktatták a stabilizációs tervet, míg az 1924. évi V. tc. életre hívta a Magyar Nemzeti Bankot.

Az 1924. évi V. törvénycikk a Magyar Nemzeti Bank létesítéséről és szabadalmáról

A szanálási törvénycsomag részeként 1924. április 26-án lépett életbe a Magyar Nemzeti Bank létesítéséről és szabadalmáról⁴⁵ szóló törvény. A Magyar Nemzeti Bank 1924. május 24-én tartotta alakuló közgyűlését a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében, a bank első elnöke Popovics Sándor⁴⁶ lett.

A jegybank részvénytársasági formában jött létre a Magyar Királyi Jegyintézet⁴⁷től eltérően. Popovics Sándor kinevezett elnök mellé az alakuló közgyűlésen választott főtanács⁴⁷ – a legfőbb irányító és döntéshozó szerv – a május 26-án megtartott első ülésén alelnökké választotta Pap Eleket és Bernát Istvánt.

---

⁴⁴ A helyzet hasonló a két alelnök esetében is, őket a főtanács választja, de a választás az államfő megerősítésére szorul. Feladatuk az elnök helyettesítése, így Bethlen szerint hivataluk e szempontból ugyanazon megítélés alá esik, mint az elnöki poszt.

⁴⁵ A bankjegykibocsátási szabadalmat 1943-ig kapta meg, mely időtartam alatt az állam tartózkodik a papírpénz kibocsátásától.

⁴⁶ Popovics korábban az Osztrák-Magyar Bank kormányzója, majd a Magyar Királyi Állami Jegyintézet vezetője volt, emellett 1920-ban a magyar békelegáció pénzügyi küldöttségének a vezetője.

⁴⁷ A főtanács a jegyintézet elnökéből, 2 alelnökéből, a 11 főtanácsosból és a 4 póttagból állt.

A Magyar Nemzeti Bank tevékenységét hivatalosan 1924. június 24-én kezdte meg és nyitómérlegét 1924. június 30-án tette közzé. A törvénycikk mellékletének 5. cikke rendelkezett a bank részvénytőkéjéről, részvényeiről, részvényeseiről: a részvénytőke 30 millió aranykorona, mely 300.000 darab, egyenként 100 aranykorona névértékű részvényre⁴⁸ oszlott.

Az alapítók személyére, a részvények birtoklásának megoszlására sem a törvénycikk, sem az alapszabály nem tartalmazott semmilyen megkötést⁴⁹. Az állam tulajdonába összesen 118.500 részvény, az összes részvény 39,5%-a került. A részvényeit 1925. szeptember 21-től a Budapesti Áru- és Értéktőzsdére is bevezették. Kimondták, hogy a bank minden kötelezettségéért egész vagyonával felel. A részvényesek csupán a részvények névértékének az alapszabályok szerinti befizetésével tartoztak.

6. Összegzés – A stabilizáció, és a jegybanktörvény értékelése

Hála a népszövetségi ráhatásnak és Norman Montagu tevékenységének, a függetlenség feltételei erőteljesen érvényesültek az 1924-es magyar jegybanki szabályozást illetően, ezen túl az 1908. évi magyar bankenqueten elhangzott javaslatok közül több megjelent, tükröződött az 1924. évi V. tc-ben.

Egy önálló fejezet, a VII. fejezet „A bank viszonya a kormányhoz” tartalmazta a jegybanki függetlenség alapszabályait. A 45-49.cikk rendelkezései a funkcionális önállóságot teremtették meg a jegybank számára.

A kormánybiztos a törvényi szabályok szerint⁵⁰ részt vehetett – de csupán csak tanácskozási és felvilágosítás kérése iránti joggal – a közgyűlés, a főtanács és az üzletvezetőség havi ülésein, jogában állt az említett szervek határozatai ellen óvást emelni, ha a határozatot a fennálló törvényekkel vagy az alapszabályokkal ellenkezőnek tartotta. Ilyen óvás benyújtása estén a kormánnyal tárgyalni kellett, ha azonban a kormánnyal való megbeszélés nem vezetett eredményre, az ügyet választott bíróság⁵¹ elé kellett vinni eldöntés végett.

⁴⁸ A részvények bemutatóra szóltak, folyó számozással és a bank cégjegyzésével voltak ellátva. Annak se volt akadálya, hogy egy egész részvényből 25 aranykorona névértékű negyed részvényeket hozzanak létre. A negyed részvényeket egészre és vissza a költségek megtérítése mellett bármikor be lehetett cserélni.

⁴⁹ Illetve az alapszabály egy helyen utalt közvetve a külföldi tőke jelenlétére (22. cikk): „Ha a jegybank alapításában a külföldi tőke is részt vesz, külföldiek is választhatók főtanácsosokká, de a külföldi honosságú főtanácsosok száma négyet nem haladhat meg.”

A Népszövetség úgy gondolta, hogy a jegybank „Nemzeti legyen... tehát az alaptőke Magyarországon jegyeztessék”.

⁵⁰ 45.cikk „A kormány örködik, hogy a bank a törvényeknek és az alapszabályoknak megfelelően járjon el... a felügyelet gyakorlására... az államfő kormánybiztost és ennek egy helyettesét rendeli ki.”

⁵¹ 47.cikk „A választott bíróság a Magyar Királyi Kúria elnökéből, aki a választott bíróságban elnököl és négy tagból áll, kik közül kettőt a Magyar Királyi Minisztérium, kettőt a bank nevez ki.”

Nemcsak a magyar kormány kívánta magának fenntartani az ellenőrzési jogot, hanem a jegybank létrehozásában nagy szerepet vállaló Nemzetek Szövetsége is, amit az ún. tanácsadó⁵² személyén keresztül kívánt megvalósítani.

Az 50-51.cikk szabályozta a pénzügyi függetlenséget, mely a jegybank és az állam közötti finanszírozási kapcsolatot korlátozta.

A Magyar Nemzeti Bank működésének megnyitása egyben azt is jelentette, hogy teljesült a Népszövetség Pénzügyi Bizottságának követelménye: azaz, hogy működjön a magyar jegybank, amikor a szanálási terv végrehajtásra kerül. Eszerint megindulhatott 1924 júliusában a 250 millió aranykoronás (mintegy 68,7 millió dollár) népszövetségi kölcsön folyósítása. Ezen pénzügyi felét Anglia, másik felét pedig az Egyesült Államok, Olaszország, Svájc, Hollandia és Svédország nyújtotta. Sajnálatos módon, igen kedvezőtlen feltételek mellett került sor ezen pénzkölcsön folyósításra: csak névleg kapott az ország 250 millió aranykoronát, ténylegesen ennek az összegnek körülbelül a 90%-át kaptuk meg, a különböző levonások következtében. Tovább rontotta a helyzetet, hogy jelentős kamatot kellett fizetni a tőkeösszeg után – viszont itt már a 250 milliós összeg kamatozott⁵³.

Sikerült megvalósítani a szanálási programcsomagot 1924-25 között, és ennek egyik kulcselemét, a független Magyar Nemzeti Bankot, mely a magyar gazdaság európai színvonalú intézménye, a gazdasági-pénzügyi stabilitás biztosítója lett.

A választott bíróság szótöbbséggel határozott, határozatait indokolni kellett és ellene semmilyen jogorvoslatnak nem volt helye.

⁵² Az államfő a kormánynak és a Nemzetek Szövetsége főmegbízottjának előterjesztésére tanácsadót nevezhetett ki. A tanácsadó hivatalba lépésekor ünnepélyes fogadalmat tett az államfő előtt a jegybank alapszabályainak megtartására. Joga volt a bank üzletvitelére vonatkozó ügyiratokba, okiratokba betekinteni, felvilágosítást kérni. A tanácsadónak joga volt a közgyűlés, a főtanács és az üzletvezetőség ülésein tanácsadó joggal részt venni, és a testületek határozatai ellen óvást emelni, ha azok ellentétben álltak az alapszabállyal. Az ügy ilyen esetben a főtanács elé került, ha itt nem sikerült megoldani a problémát, a bankvezetőség meghallgatása után a Nemzetek Szövetségének főmegbízottja – vagy ha ezen poszt nem volt betöltve, az a személy, akit a Nemzetek Szövetsége tanácsának elnöke megbízott – döntött véglegesen.

⁵³ A Magyar Nemzeti Bank 1924. évi jelentésében a következők olvashatók:

„Kapcsolatban a 4 millió fontos előleg nyújtásával azt a kötelezettséget kellett a jegybanknak vállalnia, hogy a koronát a font alapulvételével fogja stabilizálni... A bankvezetőség a bank működésének megkezdése után néhány héttel az összes körülmények mérlegelése után arra az elhatározásra jutott, hogy a koronának a fonthoz való értékarányát, amely szerint 346 000 korona egy angol fonttal egyenlő, fogja stabilizálni.”

Hivatkozások

- FÖLDES BÉLA [1906]: Hozzászólása. In: Képviselőházi Irományok 1906-1911. XXXIV. k. 1172. sz. 446. oldal
- HOSZÚ ISTVÁN [1907]: Önálló nemzeti bank és a vele összefüggő kérdések. Márkus Samu Könyvnyomdája. Budapest.
- KÖVÉR GYÖRGY [1992]: Abszolutizmusból alkotmányosságba. Az Osztrák Nemzeti Bank és a Plener-féle banktörvény. *Közgazdasági Szemle*. 1992/2. 148. oldal
- KÖVÉR GYÖRGY [1993]: A bankkérdés: két-bankrendszer vagy binacionális bank (1867-1878). Századok. 1993. 1. 89-127. oldal
- LÁNCZY LEÓ [1908]: Válasza az önálló magyar jegybank ügyében a Magyar Országgyűlés Képviselőházának Bankbizottsága részéről hozzá intézett kérdőpontokra. 1908. Budapest. Druckerei Der Pester Lloyd-Gesellschaft. 6-7. oldal
- MÜLLER VILMOS [1908]: *A jegybankügy*. Lamper R. könyvkereskedése. Budapest. 1908.
- POGÁNY ÁGNES [1993]: Az Osztrák Nemzeti Banktól a Magyar Nemzeti Bankig, 1816-1924. Bácskai Tamás (szerk.): A Magyar Nemzeti Bank Története. I. kötet. KJK. Budapest. 1993. 348. oldal
- POGÁNY ÁGNES [2000]: Válságok és választások. Pénzügyi politika Magyarországon és Ausztriában, 1931-1936. *Aetas*. 2000/4. 32-49. oldal
- SZÉLL KÁLMÁN [1906]: Hozzászólása. In: Képviselőházi Irományok 1906-1911. XXXIV. k. 1172. sz. 427. oldal

Jogforrások:

1878. évi XXV. törvénycikk az Osztrák-Magyar Bankról
1921. évi XIV. törvénycikk a Magyar Királyi Állami Jegyintézet alapításáról
1924. évi V. törvénycikk a Magyar Nemzeti Bankról

Az ékírástól az elektronikus levélíg

TÓTH ÉVA

*Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaságtudományi Intézet,
Szakmai Idegen Nyelvi Csoport Egészségház u. 4. Eger 3300
totheva@ektf.hu*

Napjainkban életünk természetes velejárója mind a szóbeli mind az írásbeli kommunikáció. Az már kevésbé ismert, hogy az írás létrejöttét a kereskedelmi kapcsolatok tették szükségessé, valamint az, hogy az írást először könyvelésre használták. Földrajzilag is, történelmileg is nagyon sok változata van az írásnak. Modern világunkban a globalizáció, a technikai fejlődés magával hozta az írás rohamos fejlődését. Mind ez igaz az anyanyelvi és idegen nyelvi írásbeli kommunikációra egyaránt. A gazdasági életben is jelentős változás következett be az írásbeliség területén. Az elektronikus levelezés az utóbbi években az üzleti kommunikáció szerves részévé vált.

Kulcsszavak: írásbeli kommunikáció, üzleti kommunikáció, elektronikus levelezés

---

1. Bevezetés

Korunkban a kommunikációs eszközök és lehetőségek legmodernebb „jelezési” megoldásait alkalmazva felmerül a kérdés: *Kell-e az írás?* Az írás ma sem, s valószínűleg a jövőben sem lesz nélkülözhető. Életünk minden területét átszövik az írásos dokumentumok, törvények, szabályok, határozatok, különböző bizonyítékok és fogalmazványok. Ezen írásos anyagok alkotására és felhasználására fel kell készíteni a felnövő nemzedéket, sőt bizonyos írásos dokumentumok tiszteletére, megbecsülésére is nevelnünk kell őket. Mindez nemcsak az anyanyelvre, hanem az idegen nyelven való eligazodásra is érvényes. A szakmai idegen nyelv elsajátítása is megköveteli az írás-tudást, hiszen csak így működhetnek a cégek, a gazdasági vállalkozások, de egyéb intézmények is.

2. Az írás múltja, jelene, jövője

Az írás lényege és a beszéd-től való különbözősége

Az írás és a beszéd a nyelv két különböző megjelenési formája. A mai nyelvészet az írást és a beszédet egyenrangú rendszereknek tekinti, s próbál választ adni a köztük lévő különbségekre. Fizikai tulajdonságaikat tekintve a beszéd „hangzó szubsztanciák”, az írás pedig „grafikus szubsztanciák”. Vannak a struktúrában és a működésben is megnyilvánuló jelentős különbségek. Ezek az eltérő kommunikációs helyzet miatt is szükségszerűek.

1. táblázat: Nyelvi kommunikáció

<i>Szóbeli</i>	<i>Írásbeli</i>
– több százezer éves kommunikációs forma;	– kb. ötezer éves kommunikációs forma;
– gyors, közvetlen;	– lassú, közvetett;
– az emberi test önmagában hozza létre, egyéb segédeszközök nélkül;	– anyagi háttérrel (pl. papír) és eszközöket (pl. toll) feltételez;
– a beszélő testét más tevékenység számára teljesen szabadon hagyja;	– leköti a beszélő testét, más tevékenység számára alig hagy lehetőséget;
– auditív úton valósítja meg a kommunikációt, alapformája a hangos beszéd, érzékelhető oldal a hang;	– vizuális úton valósítja meg a kommunikációt, alapformája az írott szó, érzékelhető oldal az írott jel;
– segítheti a látvány;	– segítheti a belső hallás;
– energiájában változatos (suttogás- kiabálás);	– energiájában egyenletes;
– független a fénytől, éjjel-nappal alkalmazható;	– fényhez, világításhoz kötött;
– a hallgatónak szól;	– az olvasónak szól;
– térbelileg kötött, kis távolságra terjed, illetve szűkebb szociális körhöz kötött; az adott térben mindenki számára „fogható”, sőt kell is, hogy „fogja”, mert nem tud ellene védekezni;	– térbelileg kötetlen, nagyobb távolságban is terjeszthető; csak a címzettnek szól, de az akár el is utasíthatja, kirekesztheti az életből;
– időbelileg kötött: a hang pillanatnyi, múló jelenség;	– időbelileg maradandó: az írás rögzített –„örök”;
	– mennyiségileg korlátlan: tartalmát és formáját folyamatosan reprodukálni lehet;
– nyílt, laza szerkesztésmód;	– zárt, kötött szerkezet;
– kevesebb az idő a nyelvi kifejezés formájának meg gondolására; nincs törlés, legfeljebb helyesbítés; szegényebb a szókincs; hiányos szerkezetű, tagolatlan mondatok; szünetek, töltelékszavak stb.;	– több az idő a nyelvi kifejezés megformálására: tudatos, gondos alakítás, stilizálás, utólagos javítás, változtatás; részletes, pontos fogalmazás; gazdag szókincs stb.;
– kevesebb információ, kevesebb adat, nagyobb redundancia, több ismétlés;	– sok információ, kevesebb üresjárat: az olvasó visszalapozhat, teljesebb szellemi koncentrációval fordulhat a szöveg felé;
– támaszkodhat a beszédhelyzetre: a hallgató visszajelzése kihathat a további szövegformálásra (váltások: téma, hangnem, stílus stb.)	– egyéb szemiotikai rendszereken alapuló szövegek segíthetik (fénykép, rajz, statisztika stb.);
– kísérője a gesztus és a mimika és más nem verbális jelek;	– kísérője, közlendőjének erősítője, támogatója a nyomdatechnikai tagolás;
– bizonyos tulajdonságai (szupraszegmentális elemek, fonetikai variánsok, a hangok egymásra hatása) nem tükröződnek az írásban.	– Bizonyos tulajdonságai (nagybetűk, rövidítések, kötőjeles formák) nem tükröződnek a beszédben.

Forrás: *Fercsik E.- Raátz J.* [2003] 115-117 o.

A *beszéd* időhöz kötött, dinamikus, mulékony – egy olyan interakció része, amelyben rendszerint mindkét fél jelen van, és a címzett (vagy a címzettek egy csoportja), meghatározott. Az *írás* térhez kötött, statikus, állandó – egy olyan szituáció eredménye, amelyben az írást létrehozó rendszerint távol van a befogadótól, sőt gyakran nem is ismeri” (pl. irodalmi alkotások, internetes interakciók) (*Crystal* [2003], 227.o.).

Az „írott” szó hallatán elsőként a „kézzel írott”- ra gondolunk, holott ez az írott nyelv megjelenítése, s az írott nyelv megjelenítésének sok egyéb eszköze is van.

A nyelvi kommunikáció két fajtájának összehasonlítása a fenti módon nem teljes. Mindkettő tartalmaz formális, sematikus elemeket, amelyek azonban különböznek is egymástól (pl. gyors - lassú, segédeszköz nem kell - kell, auditív - vizuális, térbelileg kötetlen - kötött stb.).

Ugyanakkor a nonverbális elemek (gesztus, mimika), illetve a nyomdatechnikai eszközök erősíthetik a tartalmi mondanivalót. Nem szól az összehasonlítás a belső látásról, a fantáziáról, csak a belső hallásról. Mindkét kommunikációs lehetőségnél a „klasszikus”, úgy is mondhatnánk, hogy csak a „régii” tulajdonságokat állítják szembe a szerzők, nem szólnak az elektronikus lehetőségekről.

3. Az írás története

Az alfabetikus írás létrejötte

Az írás története hosszú folyamat eredménye, s más-más földrészen, más-más módon alakult ki az a rendszer, amelyet ma az írásbeli kommunikációra használnak az emberek. Az írás összetett készség, amely bonyolult fejlesztési és tanítási eljárásokat igényel. Az írással kapcsolatban több tudományág is végzett kutatásokat és fogalmazott meg elméleteket: nyelvtudomány, pszichológia, szociológia, filozófia, pedagógia, nyelvpedagógia. Vizsgálták az írás produktumát és folyamatát. Az íráskészség fejlesztése is hosszú múlttal rendelkezik, de a készségfejlesztő gyakorlatok évszázadok óta alig változó formában alkalmazhatók.

Korunk változásai azt jelzik, hogy az írásbeli kommunikáció a ma ismert formájában eltűnhet. Pedig az írás volt az, ami századokon át megőrizte az emberiség mítoszait, hagyományait és tudását. Az ásatások, a kutatások során megtalált műtárgyak képesek felidézni az ősi civilizációk kultúráját, de az írás nélkül az emberi gondolatok is elvesztek volna. A tudósok nem alaptalanul tekintik a történelem hajnalának az írás megjelenését – „Az írás az egyik legjelentősebb, ha nem a legjelentősebb emberi találmány, hiszen lehetővé tette, hogy írott történelmünk legyen” (*Robinson* [2003], 7.o.). „A kedvező biológiai fejlődésen kívül a munka és a társadalmi együttélés mozdította elő leghatékonyabban az emberi intellektus kibontakozását. Együttes hatásuk két olyan képesség kialakulásához vezetett, amely alapvetően, minőségileg különbözteti meg az embert minden más élőlénytől. E két, egymással szoros

összefüggésben levő képesség: *a gondolkodás és a beszéd*. A fejlődés harmadik láncszeme *az írás*, amely elválaszthatatlanul összefonódik az előbbi kettővel” (Kéki [2000], 11. o.).

Az írást megelőző jelek többsége evilági célokat szolgált: jelölte a magántulajdont, kereskedelmi ügyleteket örökített meg pl. billog, rováspálca, bot, számláló stb. Ma már a legtöbb tudós egyetért abban, hogy az írást először könyvelésre használták, még akkor is, ha az ókori Egyiptomból, Kínából és Közép-Amerikából kevés könyveléssel kapcsolatos írás maradt ránk. „Az írás a fejlődő gazdasági élet sürgető igényeire adott közvetlen válaszként fejlődött ki” (Robinson [2003], 11. o.). Az írott szimbólumok egyezményes használatának legkorábbi példáit a Közel-Keleten és Dél-Kelet-Európában feltárt agyagtáblákon találták meg (ideje kb. i. e. 3500). A képírás legfőbb jellemzője, hogy konkrét tárgyakat ábrázol, amelyek hol egy-egy szót, hol egész mondatot jelentenek, de nem egyetlen nyelv szókincséhez kötve; ki-ki saját nyelvén olvashatja és értelmezheti a képírás stilizált ábráit. Az első íráshordozó a Tigris és az Eufratesz partján talált agyag volt. Hiteles, egykorú emlékek bizonyítják, hogy az itt élő népek már az i. e. IV. évezredben ismerték az írást. Feltalálása a sumérek nevéhez fűződik. Írásuk jelei eleinte konkrét tárgyakat ábrázoltak nagyon leegyszerűsített, stilizált formában. Az ékírás különböző változatait több mint 3000 éven keresztül az egész Közel-Keleten használták (sumérok, babilóniak, asszírok, perzsák és hettiták). A sumér ékírás nem előzmény nélküli találmány volt. Hosszú évszázadok alatt fejlődött ki a piktografikus jelekből (a képírásból). Minden kép egy-egy szó vagy egy bizonyos tárgy nevét jelölte. A kifejezőképessége igen korlátozott volt, ugyanakkor rendkívül bonyolult is. Később, amikor az írásjelet már nem a fogalmat jelölő szóval, hanem a hangalakjával azonosították, alkalmassá vált arra, hogy a fonetikailag hasonló elemeket jelölje vele.

Az I. és a II. évezredben a föníciaiak kifejlesztették az első alfabetikus írást. A piktogramok helyett, amelyek még egy-egy szót vagy szótagot ábrázoltak, ők 22 írásjegyet használtak, amelyek már hangokat jelöltek. A magánhangzókra azonban még nem voltak betűik. A föníciaiak találmánya igen jelentős, mert ez volt az első ismert hangjelölő írás a történelemben, ezen túl pedig nagy volt a kulturális hatása is. A legtöbb mai abc a föníciaiak korszakalkotó teljesítményére vezethető vissza. A föníciai írásjelek alapját valószínűleg az egyiptomi hieroglifák ihlették. Az egyiptomi hieroglifák piktogramok voltak, vagyis az adott tárgy grafikus ábrázolásai, amelyeknek mellékjelekkel pontosították a jelentését. A hieroglif írásnak bonyolult szabályai voltak. Az egyes jelek sorrendjét szigorú hierarchia határozta meg. A rangsor elején az istenek és a szent szimbólumok álltak. Mivel a hieroglifákat kizárólag a papok és az írnokok rendje használhatta, ez az írás konzervatív maradt, s nem alakult át 3000 éves története során stilizáltabb vagy alfabetikus írássá. Ugyanakkor ezek az írásos emlékek már teljesen kiforrott írásrendszert mutatnak. A föníciaiak nyitottak voltak az idegen kultúrákra. Azzal, hogy kereskedelmi állomásokat létesítettek a Földközi-tenger térségében, mindenütt elterjesztették saját, Közel-keleti kultúrájukat is.

Így jutott el az írásuk az ókori görögökhöz is. A görögök a föníciai abc-t kiegészítették a magánhangzókkal. Az Itáliában fennmaradt etruszk műtárgyak a görög kultúra hatásáról tanúskodnak. Nem csupán a művészeti stílust utánozták, hanem átvették abc-jüket is.

Az írás a hatalom eszköze volt az antik Rómában. E nélkül megoldhatatlan lett volna a birodalom kormányzása. Az írott üzeneteket és parancsokat elvitték a legtávolabbi provinciákba is, és az írásban rögzített törvények révén egységes jogrendszer érvényesülhetett mindenhol. A Római birodalom bukása után a barbárság, a politikai zűrzavar és a kulturális hanyatlás jellemezte Európát. A keresztény egyház volt az egyetlen erő, amely képes lehetett összetartani az embereket. Ez az egyetlen erő a kolostorok szilárd falai között tevékenykedett. A kolostorok lettek a szellemi élet magányos erődítményei. Ezek tartották életben a képzőművészeteket, a tudományt, az építészetet, a mezőgazdaságot és az írás művészetét. A 13-14. században a kolostori másolóműhelyekben – miután létrejöttek a szerzetesrendek – fellendült az írásbeliség és sok szép gótikus írású kódex készült.

A könyvnyomtatás

A 15. század közepén a német Gutenberg, olyan találmánnyal állt elő, amely megváltoztatta a világot. Gutenberg mechanikusan tette láthatóvá a beszédet. Gutenberg találmánya mozgása hozta az emberiség kollektív tudását, amely most már átkerült a könyvtárak polcaira.

4. A digitális forradalom

Az írás megjelenése és a könyvnyomtatás felfedezése után a következő mérföldkövet a digitális forradalomnak köszönhetően a számítógépek jelentik. Az internet az ismeretek bőségszaruja. A világhálón nem csak a legfrissebb információkhoz (pl. újságcikkek) juthatunk hozzá, hanem a régi dokumentumokhoz, sőt egész könyvtárakhoz is. Az internet az emberi tudás egyetlen enciklopédiája, s ha még nem az, hamarosan az lesz. Ez – vélhetően- mindenki számára elérhető lesz, és ez egy nagyon demokratikus kultúra kialakítását ígéri.

Régen az íráshoz elég volt egy toll és egy papírlap, ma viszont - a komputer elterjedésével- az elektronikus íráshoz sokkal bonyolultabb felszerelés szükséges. Így aggodalomra ad okot, hogy mindazok, akik nem írás – csak computer tudatlanok, kizárják magukat a digitalizált világból. Ma a fiatalok értik ezt, inkább az idősebbek maradtak le, tehát generációs probléma is. Ez az új média nem csupán a régi tartalom új formában, hanem a tartalom is teljesen új. Az új média eddig ismeretlen módon és mértékben kapcsolja össze a szót és az írást, a képet és a hangot. Ez hat magára a nyelvre, ezen túl pedig a tanítási módszerekre is. A digitális világ nem lesz a szavak ellensége, a szavak megértése és használata nem múlik el. Továbbra is lesznek szónokok, írók, gondolkodók és olvasók. A könyvek sem tűnnek el, hiszen a

könyv túlélte a rádió, a film és a televízió térhódítását is. Igaz, az írás jelentős változáson megy keresztül, de a digitális kultúra korszakában is az írás lesz a legmegfelelőbb eszköze annak, hogy összetett témákról komplex szövegeket alkossunk és ezeket egyszerű és koherens formában közvetítsük. Ez marad a legfontosabb eszköze az emberi gondolatok és érzelmek megszerkesztésének. Gondolataink közvetítője mindig a nyelv lesz és az írás marad az az eszköz, amivel dokumentáljuk a feledéstől megóvandó gondolatainkat. A 21. században élő ember számára már nem elég az abc két tucat betűjének ismerete, hanem valamiféle egyre szélesülő, nemzetközileg érthető képi jelrendszert is meg kell tanulnia. A beszédhangokat jelző betűk és az egész mondatokat kifejező, közmegegyezéssel elfogadott képirásos jelek napjainkban együttesen alkotják írásrendszerünket.

Az írás ötezer éves fejlődésének csak a főbb típusairól szoltunk, de még vannak megfjejtetlen írások, megmagyarázhatatlan folyamatok, körülmények.

5. Az idegen nyelven való írástudás és a gazdaság kölcsönhatása

Ma már nem fér hozzá kétség, hogy míg az idegen nyelvek tudásának hiánya nem jelent akadályt a vásárlásban, eladni viszont aligha lehetséges nyelvismeret nélkül. A külföldi piacokon való megjelenéshez, a lehetséges vevőkkel való tárgyalások lebonyolításához egyaránt az ügyfél által beszélt nyelv használata szükséges.

Az Európai Közösségben az egységes piac bevezetésével három mozgás figyelhető meg: 1. Az áruk mozgása, 2. A tőke mozgása 3. A munkaerő mozgása. Egyre több nagy ország (az Amerikai Egyesült Államok, Ausztrália gazdasága) felismeri például, hogy Ázsia népeinek nyelvét is fontos tanulmányozni, hiszen ez is lehet az „életben maradás” feltétele. A fentebb említett három mozgás következménye, hogy a vállalati belső kommunikáció idegen nyelvűvé válik külföldi vállalat esetében, illetve a munkavállaló is idegen nyelvterületen él és dolgozik. Ebből adódóan a gazdaságilag fejlett országokban már régóta a kommunikáció áll a fejlesztések középpontjában. Sajnos mindez a szóbeli képességek fontosságának egyoldalú eltúlzásához vezetett. Ma már világossá vált, hogy újra kell értékelni az írásbeli készségek (szövegértés, írásbeli kifejező készség, szövegalkotás) fontosságát. (*Candelier* [2003])

A társadalmi és gazdasági változások erőteljesen hatnak a nyelvoktatásra a közoktatásban, még inkább a felsőoktatásban. A piaci erők követelte igényeket ki kell elégíteni s ezt az elvárást a nyelvpolitikának biztosítania szükséges. Igény van arra is, hogy olyan nyelvek tanulhatóságát is biztosítsák az intézmények, amit jelenleg a piac kevésbé igényel (pl. ázsiai nyelvek, a környező országok nyelve stb.). Magyarországon is elmondható, hogy a társadalmi és gazdasági változások hatására egyértelműen megfogalmazódnak az igények és elvárások a munkaerő idegennyelv-tudásával s ezzel párhuzamosan az idegen nyelv-oktatással szemben a felsőoktatásban. Az

álláshirdetésekből is nyomon követhető ez az igény, hiszen ma már nagyon sok esetben nemcsak önmagában a nyelvtudás az elvárás, hanem kiemelik mind a szóbeli, mind az írásbeli készség fontosságát. A munkavállalókkal szembeni elvárások alapján elmondhatjuk, hogy az írásbeli kommunikáció ismeretének, tudásának megnőtt a jelentősége anyanyelven és idegen nyelven egyaránt. Ezek a tények igazolják az írásbeliség szerepének fontosságát, amely kötelez minket a szakmai idegen nyelv tanítására és tanulására.

6. Az elektronikus írás

Az üzleti kommunikáció egyik legújabb kihívása az elektronikus kommunikáció. Az IT térhódítása lehetővé tette a levelezés digitalizálását is. Az elektronikus levelezés /az e-mailezés/ ma már az üzleti kommunikáció szerves részévé vált. A partnerek sokszor már nem telefonon, hanem elektronikus úton tartják a kapcsolatot egymással. Az elektronikus levelezésre az üzleti levelezés szabályai vonatkoznak. (Görög [2003-2008]) Az elektronikus levelezésnek vannak azonban íratlan szabályai is, amelyeket be kell tartani. A túl bizalmaskodó, az udvariatlan e-mailek kárt okoznak, a hosszúakat és terjengőseket pedig nem olvassák el. Látszólag egyszerű e-mailt írni, ám az íratlan szabályoknak megfelelően, amit ráadásul még el is olvasnak, már nehezebb. Az elektronikus levelezés legfontosabb íratlan szabályai:

- A „tárgy” rovatot mindig töltsük ki!
- Írjuk le, miért küldjük a levelet!
- A levél végén legyen ott az elérhetőségünk!
- Kerüljük a mosolyjeleket!

7. Konklúzió

Az írás több mint ötezer éve jelent meg, állandó változáson ment át, míg eljutott a mai formájáig. Az emberi társadalom fejlődése, a gazdasági és kulturális kapcsolatok nem nélkülözhetik az írást. A technika rohamos fejlődése továbbra is folytonos változást igényel az írás használatától. (sms, e-mail stb.) A fejlődés bizonyára nem áll meg, s az írásra továbbra is szükség lesz, mely tovább szolgálja az emberi kapcsolatok végtelen lehetőségét életünk minden területén.

Hivatkozások

CRYSTAL, D. [2003]: *A nyelv enciklopédiája*. Osiris Kiadó, Budapest.

FERCSIK ERZSÉBET- RAÁTZ JUDIT [2003]: *Kommunikáció szóban és írásban*. Krónika Nova Kiadó, Budapest.

GÖRÖG IBOLYA - LŐCSEI JUDIT - NAGY EMESE [2003-2008]: *Üzleti kommunikáció írásban*. InfoMédia Kiadó Kft, Budapest.

KÉKI BÉLA [2000]: *Az írás története*. Vince Kiadó. Budapest.

ROBINSON, A. [2003]: *Az írás története*. József Attila Műhely Kiadó, Budapest.

A cikk angol nyelvű tartalmi kivonata

JÁNOS SZLÁVIK – MIKLÓS FÜLE
The Socially Responsible Company

Corporate Social Responsibility (CSR) stems from the paradigm that units of the economy hold a greater responsibility beyond the traditional concept of providing profitability of the capital they manage. All economic organizations affect their social, technological and environmental medium which provides the framework of their activities, whether they intend to do so or not. According to the basics of CSR, corporations following these principles are intending to minimize the adverse effects of their activities, whilst ensuring the maximization of the beneficial effects. This goal also means that an organization working according to the principles of CSR tackle their effects on the global and regional, as well as the local and microregional levels. In this article we focus on why the idea of CSR has been able to spread at this rate, what motivating features can be found in the European Union, and we present the exact benefits that have been achieved in Hungary through a number of case studies.

HAJNALKA CSÁFOR

How Socially Responsible are Companies in Northern Hungary?

The author examines the development of the concept of Corporate Social Responsibility (CSR) and reviews the CSR practices of companies in Northern Hungary. On the basis of an empirical study (135 SMEs and 14 corporations were surveyed in 2008) the paper explores business organizations' commitment to CSR, their implementation of CSR practices, and the motivations and barriers of their social and environmental activities. The relationship between CSR and regional competitiveness is also emphasized by the author.

GÁBOR BARTUS

Sustainability and Social Justice

Sustainable development and its micro-level equivalent, corporate social responsibility, are two fundamental concepts, which serve as a starting point and benchmark for the majority of researchers dealing with environmental topics. Both concepts lay stress on the question of social justice within the framework of environmental investigations, but they often apply the concept of social justice controversially. In this paper, following a summary of the pros and cons of the social justice pillar of the sustainable development, I examine how the encyclical letter *Caritas in veritate* by Pope Benedict XVI (published on 7 July 2009), which deals with the questions of environmental pollution and social justice, contribute to the better understanding of the topic.

TAMÁS KOVÁCS

The Role and Place of Trust within Emotional Intelligence

The modern economic scientific literature considers that social capital has the same importance in affecting economic output as the classical capital elements. Several theoretical and empirical studies proved that one of the key elements of social capital is trust, while other approaches emphasize the role of emotional intelligence in shaping the individual level of social capital. The aim of this paper – moving from the general level of social capital toward its role in human resource and employment issues – is to explore the interdependencies between the determining factors of individual trust and those individual competencies which build up emotional intelligence. Beside, either the characteristics or the quantitative effects of these relations are presented based on my own research and the results in the literature.

ZOLTÁN SZIRA

Waste Management Practices of Local Governments in Pest County

On the basis of a survey the paper analyzes the public services provided by local governments in connection to the treatment of municipal solid waste. The author conducted a primary research concerning local governments in Pest County to draw attention to the lack of legislation regarding waste management and to the problem of the service fees of municipal waste collection. He also studies the practice of selective waste collection and some questions deriving from the launch of regional waste management systems.

CSORBA LÁSZLÓ

Competition and Institutionalization: What institutions are sustainable?

In the case of competition, one economic actor's goal realization may actually or potentially be hindered or supported by other actors. This paper demonstrates how the institutionalizing potential of an economic actor, the condition of the relevant institutions, and the direction of their transformation determines the actor's goal realization. It also examines what institutions are sustainable (maintainable) despite the fact that some particular actors work against their existence. The hierarchy of institutions and the ways how institutions at higher levels influence the formation, transformation and survival of institutions at lower levels is also discussed by the author.

ISTVÁN KÁDEK

Teacher of Economics Training in Eger: Experiences and Reform Efforts

This paper examines some theoretic and practical aspects of economics teacher training based on the author's experiences gained at the Eszterházy Karoly College (EKC) of Eger, Hungary. The author points to the differences between teaching economics to students (a) who specialize in business and economics and (b) to those who do not, i.e. who learn some economics as part of general education. Although the EKC used to prepare teachers for the latter, it has launched a program that equips trainees with the necessary professional and methodological knowledge and competences to cope with tasks associated with the former. On the basis of document analyses and interviews with teachers, the author examines the differences and the relationship between the required competence sets of these two types of economics teaching. The interviews also shed light on the values of and the lessons learned from economics teacher training at the EKC.

ISTVÁN M. VAS

The Development of Scientific Employee Selection Methods from the 19th Century to Present Days

There have been several human resource selection methods during the past 200 years that aligned to the conception of work and personality of the given era. According to the initial pragmatic approach, the employee was merely the passive subject of the working process. Taylor's scientific management tried to optimize production by specialising positions and workers. In the first half of the 20th century there was a paradigm shift: the mechanic expert was changed by the intelligent expert and selection methods started to focus on measuring the level of employees' intelligence. However, these tests were not able to forecast success with high certainty, thus personality tests came to the fore. In the middle of the 20th century employee motivation was also measured and by the end of the 20th century we arrived at the competence studies that are used in present days.

ÁGNES SIPOS

The Establishment of the Independent National Bank of Hungary as a Key Element of Economic Stabilization in the 1920s

The Act V of 1924 establishing the Hungarian National Bank fulfilled all requirements of the general development level of that age. It can be appreciated as a legal document which implied and further developed the achievements of Western-European legislation, providing an even higher level of central bank independence. A high level of independence can be observed in the Act V of 1924 on the HNB, which finding is based on the followings. On the one hand, the demand for an independent national bank became more and more urgent – which followed from the rising of national identity – since the Conciliation in 1867. On the other hand, the establishment of an independent national bank was a key condition of the loan from the United Nations. British and Austrian patterns can be observed in the Act V of 1924 on the Hungarian National Bank and what is more, many principles of CBI were included to regulate the connections between the government and the newly established bank.

ÉVA TÓTH

From the Cuneiform Script to the Electronic Mail

Nowadays our life is accompanied by both oral and written communications. It is lesser-known that commercial relations made it necessary to create the script/writing: writing was first used for accounting. There are a lot of different forms of script, both geographically and historically. In our modern world globalization and technical revolution have caused the rapid development of literacy too. This is not only true for the native but also for the foreign language written communication. There have been some important changes in the field of economy as well considering literacy: for example, using electronic mails have become essential in business written communications.

Tartalom

SZLÁVIK JÁNOS – FÜLE MIKLÓS: A társadalomért felelős vállalat	7
CSÁFOR HAJNALKA: Mennyire felelősek az Észak-magyarországi régió vállalatai?	22
BARTUS GÁBOR: Fenntarthatóság és társadalmi igazságosság	37
KOVÁCS TAMÁS: A bizalom szerepe és helye az érzelmi intelligenciában	48
SZIRA ZOLTÁN: A Pest megyei önkormányzatok hulladékgazdálkodási gyakorlata	59
CSORBA LÁSZLÓ: Verseny és intézményesülés: milyen intézmények a fenntarthatóak?	78
KÁDEK ISTVÁN: Gazdasági tanárképzés Egerben – tapasztalatok és megújulási törekvések	91
M. VAS ISTVÁN: A munkaerő tudományos alapú kiválasztásának fejlődése a 19. századtól napjainkig	103
SIPOS ÁGNES: Az önálló magyar jegybank születése mint a 20-as évek gazdasági stabilizációjának kulcsfontosságú eleme	110
TÓTH ÉVA: Az ékírástól az elektronikus levélíg	122
A cikkek angol nyelvű tartalmi kivonata	129